

1

Gr. Tisza István miniszterelnök képviselőházi és főrendiházi bemutatkozó beszéde és annak nemzetiségi visszhangja

A

1913 jún. 12

Gr. Tisza István miniszterelnök képviselőházi bemutatkozó és programadó beszéde

Képv. Napló, 1910–15, XIX. 73–79. l.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Amidőn szót kérek, hogy magam s a kormányban részt vevő barátaim nevében bemutatkozva a t. ház bizalmát és támogatását kérjem, abban a hitben vagyok, hogy nem várja tőlem a t. ház azt, hogy megjelöljem politikánk irányának alapelveit, hogy rendszeres, az egész kormányzat irányára és főbb elveire kiterjedő programnyilatkozatot tegyek. Mert hiszen, t. ház, ezt a kormányválságot nem politikai, elvi természetű kérdések idézték elő (*Igaz! Úgy van!*), az új kormány ugyanannak a pártnak tagjából alakult, ugyanazon politikai irány szolgálatában áll, ugyanazokat az elveket vallja magáéinak, amelyeket az előző kormány vallott. (*Élénk helyeslés.*)

A mi politikánk tehát nem lehet egyéb, mint ugyanannak a politikai iránynak, ugyanazoknak az elveknek hűséges, becsületes szolgálata. (*Élénk helyeslés.*) Magából ebből a tényállásból következik, hogy a kormány elődjének összes elvállalt kötelezettségeit magára nézve is kötelezőknek elismeri, elődjének javaslatait fenntartja, s igyekezni fog mindazon ígéreteket, amelyeket elődjei tettek a magyar nemzet s a magyar állam erősítése, ügyeinek továbbvitele terén, becsületesen beváltani. (*Élénk helyeslés.*)

Ezzel kapcsolatban méltóztassék megengedni, hogy még egy körülményre nézve nyilatkozzam. (*Halljuk! Halljuk!*) Mint méltóztatnak a napirendből látni, 150 interpelláció van nyilván tartva, amelyek közül a legutolsónak megtétele óta is több, mint egy esztendő telt el. E körülmény egyszerű magyarzata az, hogy a lefolyt esztendő alatt az interpellációkat megtett képviselő urak nem vettek részt a ház tanácskozásaiban, s az előző kormány nem kívánt az általuk tett interpellációkra az ő távollétükben felelni. A helyzet most is tökéletesen ugyanaz. A jelenlegi kormány is szívesen rendelkezésre áll, hogy az interpellációkra a választ megadja. Azt hisszük azonban, hogy az ügy érdeke nem kívánná azt, hogy ez az állapot sokáig fennmaradjon, hiszen ezen interpellációk túlnyomó nagy része ma már túlhaladott álláspontot jelent, úgyhogy amennyiben rövid idő alatt nem volna lehetséges ezekre az interpellációkra az interpelláló képviselő urak jelenlétében és közreműködésével válaszolni, kérni fogjuk a t. házat, méltóztassék beleegyezni abba, hogy a kormány ezen interpellációkra ne válaszoljon, s azokat a nyilvántartásból törölje. (*Élénk helyeslés.*)

Most már, t. ház, áttérek tulajdonképpeni feladatomra, a legközelebbi idők fontosabb teendőinek jelzésére. (*Halljuk! Halljuk!*) A dolog természeténél fogva nem indulhatok ki egyébből, mint igénytelen nézetem szerint minden sikeres magyar nemzeti politika változhatatlan kiindulási pontjából, a 67-es alaphoz való szigorú ragaszkodásból. (*Élénk helyeslés.*) Azok, t. ház, akik a kormány soraiban helyet foglalunk, ezt a politikát vallottuk politikai pályánk első kezdetétől fogva, vallottuk nyíltan, határozottan, félreértést és kétértelműséget meg nem engedve, s azt hiszem, hogy minden újabb esztendővel, amely eltelt felettünk, minden újabb tapasztalattal, amelyet szerezhettünk, mélyebb és erősebb lett az a meggyőződés (*Igaz! Úgy van!*), hogy magyar

nemzeti politikát sikeresen folytatni csak ezen az alapon lehet. *(Igaz! Úgy van!)* Ez adja meg a magyar nemzet szabad, erőteljes fejlődésének biztos alapjait, és ez adja meg azt a nyugalmat, amely megóvja a nemzetet az erőket meddő küzdelmekben elfecsérlő közjogi harcoktól, és amely lehetővé teszi a magyar nemzet ezredéves alkotmányának és az abban lefektetett önállásnak minden sérelme nélkül azt a harmonikus közreműködést a monarchia összes tényezői közt, amelyre a monarchia nagyhatalmi állásának fenntartása szempontjából és – mert a magyar nemzet léte ehhez a nemzeti nagyhatalmi álláshoz hozzá van főzve – a magyar nemzet létérdekének feltétlenül szüksége van. *(Igaz! Úgy van!)*

És ha lehettek valaha viszonyok, amikor szükséges volt e szükségre rámutatni, vajon éppen a mai időpontban nem kell-e napfénynél is világosabban szembeütnie ennek az igazságnak minden oly embernek, akinek a jó Isten szemet adott a látásra? *(Igaz! Úgy van!)* Hiszen minden, ami körülöttünk történik, mindazok a világ folyásának sok tekintetben új irányt szabó események, amelyek határainknál lejátszódnak, nem megannyi mementót képeznek-e arra, hogy a meddő torzsalkodások, a meddő súrlódások elkerülésével a közös célok elérésére egyesítsük az erőket? *(Igaz! Úgy van!)*

Én nem a kishitőség, nem a csüggedés, nem a pesszimizmus álláspontjáról szemlélem a határaink mellett folyó eseményeket. Szomorú volna a magyar nemzet sorsa és meg volna peccsételve, ha e változott viszonyok közt nem találná meg hivatását oly irányban és alapokon, amelyek kiegyenlítik, összhangba hozzák a magyar nemzet érdekeit ezekkel az új fejlődésekkel. Meg vagyok róla győződve, hogy a magyar nemzet és a monarchia meg fogja találni a maga helyét, és erősödött fénnel, hatalommal és dísszel fog kikerülni ezekből az eseményekből. De arra, hogy ez megtörténjék, csakugyan minden erőnkre szükség van *(Igaz! Úgy van!)*, hogy ez megtörténjék, szellemi és anyagi erőnket, figyelmünket, politikai érettségünket és katonai készenlétünket oda kell adnunk e nagy cél szolgálatába. Mert nagy érdekek forognak kockán. A világtörténelem mérlegének serpenyőjébe dobattunk, és saját súlyunktól függ, hogy e serpenyő mily eredményt fog mutatni. *(Igaz! Úgy van!)*

Éppen azért, t. ház, igyekeznünk kell mindent elkövetni, ami kiküszöböli a súrlódásokat és egyesíti az erőket, mindent el kell követnünk a monarchia másik államával szemben való viszony szempontjából, ahol nem kívánunk egyebet, mint létező jogaink becsületes elismerését *(Igaz! Úgy van!)*, tisztelését, respektálását az egész vonalon, és ahol ugyanazt helyezhetjük kilátásba, ugyanazt ígérhetjük a magunk részéről. *(Igaz! Úgy van!)* De ugyane szempontnak kell hogy arra indítson Szent István birodalmának határain belül is, hogy lássuk, mikor szükséges eliminálni a súrlódásokat.

És itt csak két fontos kérdésre akarok most rámutatni: az egyik Horvát-Szlavonországok helyzete, ahol, nem akarom most firtatni, hogy milyen végzetes politikai hibák eredménye folytán, de ahol, fájdalom, az az unionista politika, amely a múltban fényes eredményeket tudott felmutatni, oly nehézségekbe ütközött, amelyek időlegesen az ottani normális alkotmányos állapotoknak felfüggesztését tették szükségessé.

T. ház! Ezt az állapotot óhajtandónak, állandósítandónak senki sem tartja. Fenn kell tartanunk és fenn fogjuk tartani, amíg okvetlenül szükség van rá, de a magunk részéről kötelességünknek fogjuk ismerni megtenni minden lehető arra, hogy lehetséges legyen Horvát-Szlavonországokban újra megindítani az alkotmányos élet normális menetét *(Élénk helyeslés.)*, természetesen a létező törvényes alapon, a Magyarország és Horvát-Szlavonországok között fennálló állami kapcsolatnak minden érintése és minden bolygatása nélkül. *(Élénk helyeslés.)* Amit ezen az alapon megtehetünk, azt szíves-örömmel fogjuk megtenni arra, hogy Horvát-Szlavonországoknak minden jogosult érdeke és óhajtása teljesüljön. *(Helyeslés.)*

Hasonló szempontok irányítják a kormány akcióját a nemzetiségi kérdésben. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. ház! Ez ország nem magyar ajkú lakosságának, hála Istennek, igen nagy része fenntartás nélkül, hátsó gondolatok nélkül, becsületesen és őszintén helyezkedett ma is már a magyar nemzeti állam jogi alapjára és ismeri el a mai törvényes állapotot. *(Úgy van!)* Fájdalom azonban – és itt nem szabad struccpolitikát követni –, vannak még tetemes számban nem magyar ajkú polgárai e hazának, kiknél bizonyos, a mai jogállapot és a magyar nemzeti állam egysége ellen irányuló politikai tendenciák észlelhetők. *(Igaz! Úgy van!)*

T. ház! Én azt hiszem, hogy ez a nacionalista politikai irány nem csak a magyar államot gyengíti, én azt hiszem, ellene van ez maguknak az illető nem magyar ajkú nemzetiségek jól felfogott érdekeinek is. *(Igaz! Úgy van!)* És azt hiszem, hogy nem kell egyéb, mint becsületesen szemébe nézni a nehézségeknek, kiküszöbölni a félreértéseket *(Helyeslés.)*, megtenni minden

lehető az összhang, az egyetértés helyreállítására, és én nem mondok le a reményről, hogy sikerülni fog reábirni ez ország nem magyar ajkú lakosságának azon részét is, amely ma még nacionalista irányzatok szolgálatában áll, hogy programjából, politikai törekvéseiből minden olyant küszöböljön ki, ami a magyar állam nemzeti egységével ellentétben áll, és akkor ezen az alapon meg fogjuk találni a becsületes, őszinte közreműködést (*Helyeslés.*), az egymás érdekeit, óhajtságait, érzelmi világát respektáló igazi bölcs magyar politikának azon alapjait, melyeken azután ők is a legtöbb sikerrel szolgálhatják közös hazánknak, együttes hazánknak és saját népfajuknak érdekeit. (*Élénk helyeslés és taps.*)

T. ház! Az erőgyűtésnek, a körülöttünk lefolyó eseményekkel szemben való készenlétnek egyik természetes és közvetlenül leghatékonyabb eszköze a hadi készültség. Ebben a tekintetben nem járna el becsületesen a kormány, ha leplezni igyekeznék azt a tényt, miszerint a megváltozott viszonyok között hadi készültségünknek megfelelő fokra való emelése igenis áldozatokat fog kívánni a nemzetől. (*Igaz! Úgy van!*) Az a program, melyet véderőnk fejlesztése tekintetében pár évvel ezelőtt egészen más viszonyok között felállítottunk, ma már teljes változatlanóságában fenn nem tartható. Amikor azóta az erőviszonyok határaink mellett annyira megváltoztak, amidőn az összes többi nagyhatalmak olyan óriási arányban fegyverkeznek és fokozzák a véderőjükre fordított áldozatokat, amilyen arányokról mi nem is álmodtunk, akkor nekünk is el kell mennünk addig a határig, melyet a pénzügyi helyzet, a nemzet teherviselési képességére való jogos és köteles tekintet szab elénk. Mert ezeket a határokat nem veszíthetjük szem elől, hiszen természetesen a hadi készenlétnek egyik integráns része a pénzügyi és közgazdasági készenlét is, és a cél egyik részéért nem szabad veszélyeztetnünk a másikat. (*Igaz! Úgy van!*)

Fokoznunk kell tehát a katonai készenlétet, de igyekeznünk kell fokozni a pénzügyi és közgazdasági készenlétet is. Oly feladat ez, mely a mai, sok tekintetben komoly pénzügyi és közgazdasági viszonyok között előrelátást, fokozott gondoskodást, igyekezetet és fokozott önfegyelmetszetséget és ellenállási erőt szab a kormányra és a társadalomra egyaránt. Nekünk az állami és a magángazdaságban számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy olyan közgazdasági helyzetben vagyunk – és ez a helyzet remélhetően javulhat, de gyökeres átalakuláson emberi számítás szerint oly hamar nem fog átmenni –, mondom, hosszabb időn át oly közgazdasági helyzetben leszünk, amely a jövedelmek fokozását és a kiadások lehető megszorítását teszi lehetővé mindenkinek a közélet és a magánélet terén; a jövedelmek fokozását, ami az állami tevékenységet illeti, mindenek felett és lehetőleg az államéletnek azokban az ágazataiban, melyekben nem az adófizető polgárság újabb megterhelését vonják maguk után...

Programadó beszéde további részében Tisza ennek a szinte „fél-hadigazdálkodás”-ra való átmenetnek reformokként feltüntetett megszorításait részletezi. – Az *adózás* – kivált az egyenes adók – terén maga is elismeri: jelentősebb javításokról szó sem lehet mindaddig, míg az ország általános közgazdasági, pénzügyi állapota ezt lehetővé nem teszi. – Az utóbbi időben felmerült reformkérdésekről szólva kijelenti, hogy „a *választójogi reform*-ügy nincs még befejezve”. Az elfogadott törvény „további intézkedéseket, reformokat von a dolog természeténél fogva maga után. Magából abból a tényből kifolyólag – mondotta –, hogy az országnak sok százezer honpolgára eddig nem vett részt a politikai életben, eddig nem részesült politikai jogokban, következik, hogy ha megnyitjuk az alkotmányos élet sorompóit az ipari munkásosztály nagy tömege előtt, ez természetesen vonja maga után azt, hogy, ha lehet, még fokozottabb figyelmet fordítsunk minden olyan nagy kérdés megoldására, amely az ipari munkásosztály sorsával, életviszonyaival, felfogásával függ össze.” – A *munkásbiztosítás* ekkori helyzetét vigasztalannak, organizmusát elhibázottnak tartja. Mindaz, amit ezzel kapcsolatban mond, arra enged következtetni, hogy Tisza a maga szokott „adminisztratív” eszközeivel kíván – a munkásbiztosítási reform ügyén – beavatkozni a munkásszervezkedésbe, s a munkásság sztrájkjogának korlátozását tervezi. – A választási reform – jelenti ki a továbbiakban – szükségessé teszi a *törvényhatósági közigazgatás* rendezését. A kérdéssel a kormány foglalkozni kíván, és rövidesen „elő fog állani a vármegyei közigazgatás rendezésére vonatkozó javaslatával”, de ez a javaslat „a tisztviselők *kinevezésének* [aláhúzás a szerkesztőtől – K. G. G.] alapelvén épül fel, természetesen azonban az önkormányzatnak nemcsak meghagyásával, de minden egyéb vonalon való erősítésével és fejlesztésével”. Ezt követi majd a *községi közigazgatás* (jegyzőügy stb.) rendezése. Új *fővárosi törvényre* is szükség van a jövőben. – Bejelenti, hogy még 1913 folyamán az igazságügyminiszter benyújtja „az új általános *polgári törvénykönyvre*” vonatkozó törvényjavaslatot. „És itt kell megemlítenem a *sajtótörvény* reformját...”, amely – mint mondotta – a sajtószabadság lényegének érintése nélkül, az esküdtbírók fenntartása mellett gondoskodnék mégis módokról, amelyek megszüntessék a sajtó terén ma mutatkozó féltelenséget...” Tehát sajtóügyi, közelebbről sajtórendészeti megszorításokra, nyilvánvalóan az ellenzéki sajtó „megrendszabályozására” is készül. – A *kulturális kérdések* terén – mondotta – a felekezeti béke további elmélyítésére törekszik. A kormány a *katolikus autonómia* iránt megértéssel viseltetik, és igyekszik (Tisza kifejezésével élve) „elhárítani teljesítésének akadályait”. A *nép- és középiskolai oktatás* tervezett szintemelése mellett a kormányzat behatóan

kíván foglalkozni a felsőoktatás kérdéseivel. Sürgős, törvénnyel biztosítandó módosításokra van szükség, kivált a *jogi oktatás* területén. Ez a törvény kiterjed majd az egyetemeken és akadémiákon folyó oktatás egyéb ágazataira is. – Végül felhívást intéz a Ház minden tagjához „a felelős gondozásukra bízott nagy nemzeti érdekek” ügyében. Ezeket fordul – véleménye szerint –, hogy a Ház, a magyar országgyűlés az „alkotás vagy rombolás”, az „egyesítés vagy széthúzás” irányában érezteti-e hatását a jövőben.

B

1913 jún. 12

*Mihali Tivadar román nemzetiségi képviselő felszólalása és gr. Tisza István miniszterelnök válasza
a kormányelnöki nyilatkozatot követő képviselőházi vitában*

Képv. Napló, 1910–15, XIX. 79–80. l.

T. ház! Az újonnan kinevezett kormány miniszterelnöke (*Nagy zaj.*)...

Elnök: Csendet kérek, t. képviselőház.

Mihali Tivadar: ...a miniszterelnök úr csak az imént elhangzott programbeszédében elég világosan kifejtette, hogy a jelenlegi kormány az előbbi kormánynak egyszerűen folytatása, és tulajdonképpen szó sem lehet a kormányrendszer változásáról, csak személyek változásáról.

Ebből kifolyólag feleslegesnek tartom pártom nevében tüzetesen és részletesen kifejteni azon indokokat, melyek alapján mi e házban a múlt kormányrendszerrel szemben ellenzéki álláspontot foglaltunk el, és vele szemben bizalmatlansággal viseltettünk. A múlt kormánnyal szemben való bizalmatlanságunknak legfőbb oka az volt, hogy a választásokon tett ígéretéhez képest nem valósította meg az általános választói jogot abban az értelemben, melyben mi képzel-tük, hogy helyesen megvalósítható, amennyiben figyelmen kívül hagyta a demokrácia jogelvét, és a királyi leiratokban foglalt azon utasításnak sem tett eleget, melyben nyíltan ki volt mondva, hogy az újonnan alkotandó választójogi törvény... (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

Mihali Tivadar: Mondom, t. ház, bizalmatlanságunknak legfőbb oka a kormánnyal szemben az volt, hogy nem valósította meg az általános választói jogot abban az értelemben, amint azt a választások előtt megígérte, másfelől nem tett eleget a királyi leiratokban ismételtén kifejezett azon óhajtásoknak sem, hogy az országban levő széles néprétegek az alkotmány sáncaiba bevonassanak. Mi az újonnan hozott választójogi törvényt reakcionáriusnak tekintjük, és azt hisz-szük, hogy komplikált voltánál fogva nehezen lesz a közéletben keresztülvihető és applikálható.

Ezenkívül a lemondott kormánnyal szemben azért is bizalmatlanok voltunk, mert az ország és illetve a parlament ügyeit nem vezette abban az irányban, hogy itt e parlamentben rendes, parlamentáris viszonyok létesüljenek. (*Mozgás.*) Én nem kutatom, hogy mi okozta ezt (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*), de ilyen politikát nem követhetünk, és tény az, amit az egész ország és az egész világ tud, hogy ma ez országban, úgy itt a parlamentben, mint általában, súlyos krízis, bonyolult helyzet állt elő, melynek rossz hatásai megvannak közéletünkre és gazdasági életünkre is. Hiszen nemcsak politikai, de gazdasági és pénzkrízisben is szenved az ország.

Id. Erdély Sándor: Az egész világ!

Mihali Tivadar: T. ház! A magyar kormánynak mindent el kell követnie arra nézve, hogy mindaddig, míg konstitucionális alapon áll, míg magát alkotmányosnak nevezi, itt a parlamentben rendes parlamentáris viszonyokat teremtsen.

Általános politikai szempontból ezek voltak az okai annak, hogy mi az előző kormánnyal szemben bizalmatlansággal viseltettünk, és e tekintetben az igen t. miniszterelnök úr imént elmondott programbeszéde a legkevésbé sem mutatta meg, hogy miként véli ezen súlyos, krízises állapotot szanálni és az országra nézve békésebb állapotokat teremteni.

Ami a nemzetiségi kérdést illeti, a t. miniszterelnök úr szíves volt ezt pár szóval megemlíteni, sajnálom azonban, hogy még annyira sem ment konkrét ígéreteiben, hogy legalább kijelentette volna, hogy az érvényben lévő 1868. évi XLIV. t.-c., amelyet a király szentesített, respektáltatni fog, és ennek a nemzetiségekre vonatkozó kedvező intézkedései foganatba fognak vétetni; annál kevésbé jelentette ki azt, hogy el fogja ismerni és biztosítani fogja a nemzetiségek részére mind-azokat a jogokat, amelyek a nemzetiségek nemzeti individualitásának fenntartásához, kulturális és gazdasági fejlődéséhez szükségesek.

De különben is mondhatom, hogy már 1868 óta minden egyes kormány, kormányférfiak és kormányelnökök bemutatkozásuk alkalmával ígérték, hogy a nemzetiségi kérdést meg fogják oldani, a nemzetiségekkel szemben törvényesen, igazságosan és méltányosan fognak eljárni. Sajnos, azonban, egyetlenegy kormány sem váltotta be ezen ígését, amennyiben nemcsak hogy nem orvosoltattak a nemzetiségek jogos igényei, hanem napról-napra rosszabbodott a helyzet, úgyhogy ma már a nemzetiségek ki vannak szolgáltatva a bíróságok, a közigazgatási hatóságok önkényének. (*Nagy zaj és ellentmondások.*)

B. Podmaniczky Endre: Frázis!

Mihali Tivadar: Nem szoktam frázisokkal élni (*Zaj*); nem vagyok az az ember, aki valamely dolgról nem objektíve nyilatkozik. Ez, sajnos, tapasztalat, ezt meggyőződésből mondom és tartom fenn.

Igaz, az előző kormány ígerte, hogy bár mi ellenzéki állásponton állunk, és bár velünk, pártunkkal szemben ellenséges indulattal van, mindazokat a sérelmeket, amelyeknek orvoslása törvényen, igazságon és méltányosságon alapul, orvosolni is fogja. De sajnálattal tapasztaltuk, hogy ezeket nemcsak hogy nem orvosolta, hanem a lemondott kormány alatt annyira szaporodtak a sérelmek, hogy ma már egyházaink szent oltáránál sem lehetünk nyugodtak (*Zaj és mozgás. Ellenmondás.*), mert oda is behatolnak a csendőrök, a bíróság, oda is behatol a közigazgatás. És látjuk, hogy már a családi tűzhelyet is megmételtyezik. (*Nagy zaj.*) Konkrét esetre is tudok hivatkozni, újabban ez is be fog következni, amennyiben a csendőrség már kutatja házról-házra azoknak az egyéneknek nevét, akik tavaly május 28-ikán a gyulafehérvári kongresszuson részt vettek. 10–12.000 ember volt ott jelen, és az a kongresszus belügyminiszteri engedéllyel tartott, annak a kongresszusnak határozatait a lapok nyíltan közölték, de ennek dacára mindazokat, akik abban részt vettek, zaklatják, és különböző kérdéseket tesznek fel, hogy ki referált, ki indítványozott azon a kongresszuson stb.

Nem akarok több konkrét esetet felhozni; hiszen csak röviden óhajtok reflektálni az igen t. miniszterelnök úr beszédére. Mi részünkről óhajtjuk a békét; hiszen a sok harc és sok szenvedés után mindenki vágyik bizonyos békés állapotokra (*Helyeslés.*), de ez nem tőlünk függ, hanem függ a t. kormánytól, függ alantás közegeitől, hogy a nemzetiségekkel szemben törvényes, igazságos és méltányos politikát folytassanak.

Miután az eddigi tapasztalatokból kiindulva, nehezen tudjuk elhinni most is, hogy más kormányrendszer és más állapotok fognak e tekintetben bekövetkezni, ennél fogva úgy általános politikai szempontból, mint különösen nemzetiségi álláspontunk szempontjából a t. kormánnyal szemben bizalommal nem viseltetünk. (*Helyeslések a középén. Mozzás.*)

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! Csak egypár igen rövid szót kívánok a t. képviselő úr előadására megjegyezni. (*Halljuk! Halljuk!*) Teszem ezt főleg azért, mert a t. képviselő úr általánosságban olyan vádakot hangoztatott (*Úgy van! Úgy van!*) az ország közhatóságai, és pedig úgy közigazgatási, mint bírósági közhatóságai ellen, amelyeket egy pillanatig sem hagyhatok szó nélkül. (*Élénk helyeslés.*)

T. ház! Ebben az országban jogrend és jogtisztelet uralkodik. Ebben az országban az állam bizonyos, az állam ellen irányuló agitációkkal szemben is túl messze megy a türelmességben. (*Úgy van! Úgy van!*) Méltóztassanak megengedni, én minden konkrét esetet nagyon szívesen megvitatok és megvizsgállok, és ha itt-ott egy-egy tévedés történt, tudni fogom kötelességemet, mert én sem kívánok jogtalanságokat elkövetni. (*Helyeslés.*) De ilyen általános vádak helyességét el nem ismerhetem, és azokat a leghatározottabban visszautasítom. (*Élénk helyeslés.*)

Ami különben a t. képviselő úrnak azt a kijelentését illeti, hogy a képviselő úr óhajtja a békét – amint magát kifejezte –, ezt örömmel veszem tudomásul. De hogyha a t. képviselő úr azt jegyezte meg ehhez, hogy ez nem tőlük függ, akkor méltóztassék nekem megengedni, hogy ehhez én is egy megjegyzést tegyek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Először is nem békéről van szó, mert béke van ebben az országban (*Igaz! Úgy van!*), hanem arról van szó, hogy sikerüljön politikai törekvések és a magyar állam egysége között megteremteni azt az összhangot, mely az ő hatékony és sikeres közreműködésüket a nemzeti politika intézésében biztosítja. (*Helyeslés.*) Ez az a cél, amelyet, azt hiszem, mindnyájan óhajtunk. De engedelmet kérek, ennek a célnak az elérése mindnyájunknak az óhaja és törekvése, és ha ezt igazán akarjuk szolgálni, akkor ne azon legyünk, hogy ennek a nemlétéért egymásra hárítsuk a felelősséget, hanem igyekezzünk kivenni részünket mindnyájan abból a munkából, amely a létező félreértések elhárítása útján a közreműködést az egész vonalon biztosíthatja. (*Élénk helyeslés.*)

Ezeket akartam megjegyezni. (*Élénk- helyeslés és tetszés.*)

C

1913 jún. 12

Gr. Tisza István miniszterelnök főrendiházi bemutatkozó beszédének a társországgal és a nemzetiségekkel való viszony rendezéséről szóló része

Főrend. Napló, 1910–15, III. 10–11. 1.

Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Amidőn a kormány sorában részt vevő barátimmal együtt megjelenünk a méltóságos főrendek előtt, hogy tiszteletteljesen bemutatkozva, a főrendiház alkotmányos támogatását is kérjük, feleslegesnek vélném rendszeres programbeszédben jelezni azokat a sarkalatos elveket, amelyek politikánkat irányítani fogják. Mert hiszen a jelenlegi kormány ugyanazon párt soraiból alakult, amelyhez az előbbeni kormány tartozott, e kormány tagjai között többen vannak, akik tagjai voltak az előző kormánynak, s azok is, akik nem foglaltunk helyet a múlt kormány soraiban, támogattuk azt a kormányt, mert ugyanazon politikai elveket tartottuk helyeseknek, amelyeket ők képviseltek. Természetes tehát, hogy a mi politikánknak alapvető elvei és irányzatai sem különbözhetnek elődeinknek, a megelőző kormánynak alapelveitől és irányzatától.

Éppen ezért csak, hogy úgy mondjam a stilszerűségnek teszek eleget, amidőn kiindulási pontomul azt a kijelentést választom, hogy egész politikánknak alapvétele a 67-iki közjogi kiegyezéshez való ragaszkodás, e kiegyezés végrehajtása az egész vonalon (*Helyeslés.*), szívós ragaszkodás mindazon jogaihoz a nemzetnek, amelyek ebben a kiegyezésben újból biztosítottak és hatékonyabb érvényesülésre találtak, viszont másrésről a limine visszautasítása mindenféle meddő közjogi súrlódásnak és vitának (*Élénk helyeslés.*), amely igénytelen nézetem szerint csak elvonja a nemzet erejét a valóban produktív nemzeti politika munkájától. (*Úgy van!*)

És méltóságos főrendek, ha valaha szükség volt olyan politikára ez országban, amely a közjogi harcoktól elvonva, az erőfejlesztés produktív munkájára koncentrálja a nemzetet, úgy gondolom, talán soha nem volt szükségesebb e politikai irány, mint most, amidőn a világesemények olyan helyzetbe juttattak bennünket, amelyben valóban a nemzet életerejére, a nemzet egész politikai belátására van szükség, hogy a megváltozott körülmények közt a szomszédunkban beállott válságos események megrázkódtatásai közt megálljuk helyünket és kellő súllyal érvényesítsük akaratomat. (*Élénk helyeslés.*)

Én nem a kishitű ember csüggedésével nézem a politikai átalakulást. Nekem sokkal nagyobb fogalmam van a magyar nemzet életképessége, a magyar nemzet világtörténelmi missziója felől, nekem sokkal nagyobb fogalmam van a monarchia missziója felől is, amelynek keretében hivatva van a magyar nemzet érvényesíteni saját létérdekeit, semhogy azt gondolnám, hogy e válságos események közt is meg ne találjuk azt a megoldást, amely összhangba hozza a magyar nemzet és a monarchia létérdekeit és hivatását azon mellettünk fejlődő nemzetek reménységeivel, függetlenségével és szabadságával, amelyek újult erővel törtek életre és kívántak érvényesülni. De hogy ez sikerüljön, hogy mi azokkal az újabb feladatokkal is sikerrel tudjunk megbirkózni, az elsősorban mitőlünk függ, az elsősorban attól függ, hogy a nemzet valóban produktív, gyakorlati politikai céljaira összpontosítsuk egész erőnket.

Ezért, méltóságos főrendek, egész politikai irányunknak nemcsak a monarchia másik államával szemben, nemcsak az azzal fennálló közjogi viszony szempontjából, de benn az országban is az erőgyűjtés képezi az alapvető gondolatát. Ez kell hogy vezessen a Horvát-Szlavonországgal való viszony rendezése szempontjából, amely, fájdalom, az utolsó években súlyos megrázkódtatásokat szenvedett, úgyhogy – azt hiszem, minden magyar ember sajnálkozására – az államjogi kapcsolat szilárdságát csak Horvátország alkotmányos életének némi felfüggesztésével lehetett biztosítani. Méltóságos főrendek! Erős megtámadatásoknak volt a magyar kormány kitéve ezen horvátországi politikájáért. Hogy ezek a támadások mennyire helytelenek voltak, arra talán megint a legjobb bizonyítékot, a legerősebb érveket szolgáltatja az utolsó hónapok története.

Mert csakugyan azt hiszem, ha mi most megnézzük azt, hogy minő események folytak le Horvát-Szlavonországek határain, minő izgalmakat váltottak ki azok számos helyen, és e viszonyokkal szemben minő teljes nyugalom és minő törvényes rend volt Horvátországban, akkor igénytelen nézetem szerint ebben az a politika, amely Horvát-Szlavonországgal szemben követtetett, igen lényeges igazolásra talál. De azért ez a politika cél nem lehet, ezeket az állapotokat véglegesen tekintenünk nem szabad. Ez szükséges eszköz volt annak a célnak elérésére, amely mindnyájunk szemei előtt lebeg, és igénytelen nézetem szerint a magyar kormánynak

az első alkalmat meg kell ragadnia normális állapotok helyreállítására Horvát-Szlavonországokban (*Élénk helyeslés*), amint ezeknek a normális állapotoknak helyreállítása az ezredéves államjogi kapcsolatnak, a törvényes rendnek, a Magyarországgal való uniónak sérelme nélkül lehetséges. (*Élénk helyeslés*.)

Amint feladatunknak fogjuk ismerni az útból elhárítani az egységes közreműködés előtt Horvát-Szlavonországban mutatkozó akadályokat, ugyanez a vezéreszme kell hogy vezessen az ún. nemzetiségi kérdés megoldása tekintetében. Ez ország idegenajkú lakosságának hála Istennek túlnyomó nagy része fenntartás nélkül az ezredéves magyar nemzeti állam egységének jogi álláspontján áll. Nemzetiségi kérdés nincs a maga egész általánosságában, e hazában élő összes idegenajkú polgárokra nézve. Azok nagy részének a mai jogállapot ellen, a magyar nemzeti állam ellen irányuló nemzetiségi politika[i] tendenciája nincsen. De mégis megvannak ma még ezek a tendenciák nem magyarajkú polgártársaink soraiban, igen jelentékeny mértékben, és e tényben a magam részéről sajnálatos jelenséget látok, amely egyrésztől útjában áll ezen polgártársaink jóléte kellő gondozásának, de másrésztől sok tekintetben gyengeség forrása a magyar nemzeti politikára nézve is.

Igénytelen nézetem szerint tehát egyik legfontosabb feladata a magyar nemzetnek és pártkülönbség nélkül, mindazoknak, akik részt vesznek a magyar nemzeti közéletben, módot találni arra, hogy sikerüljön reáinni ez ország nem magyarajkú lakosságának nagy zömét, egész tömegét a mai jogállapotnak, a nemzeti alapon szervezett magyar állam egységének alap gondolatára, és sikerüljön reábirni, hogy – minden ezzel ellentétben álló nemzetiségi, nacionalista programjukat félretéve – fenntartás és hátsó gondolat nélkül egyesüljenek velünk a magyar állam erejét fejlesztő és érvényesítő nemzeti politika szolgálatában. (*Úgy van! Helyeslés.*)

Én azt hiszem, sok tekintetben félreértések eloszlására van szükség. Én azt hiszem, lehet itt eredményt elérni, ha minden illetékes tényező bátran szemébe néz a kérdéseknek. És én azt hiszem, ha megtaláljuk a közreműködésnek azt a talaját, amely csakugyan egyesítheti hátsó gondolat nélkül az ország minden polgárát, akkor megtaláljuk annak módját, ahogy ez ország nem magyarajkú polgársága kulturális, gazdasági, szellemi és erkölcsi érdekeinek leghatékonyabb fejlesztése lehetségessé válik.

Az igazi testvéries érzületnek, az igazi testvéries közreműködésnek alapfeltétele az, hogy ez ország nem magyarajkú polgársága bona fide letegyen minden olyan politikai törekvésről, amely a magyar nemzeti állam egységével ellentétben áll. (*Úgy van!*) Ha sikerül ezt az alapot megtalálni, akkor megtaláltuk azt az archimedesi pontot, amelyre állva azután megszüntetjük azokat a sérelmeket, amelyek itt-ott tényleg, csakugyan fennállanak...

2

Minisztertanácsi bejelentések a fiumei városi képviselőtestület („rappresentanza”) feloszlásával kapcsolatban¹

A

1913 jún. 17

Sándor János belügyminiszter bejelentése a minisztertanácsban a fiumei városi képviselőtestület feloszlása tárgyában

MT 1913:11/1

A belügyminiszter úr bemutatja a fiumei kormányzó távirati jelentését, mely szerint a polgármester lemondott, a képviselőtestület pedig június hó 13-án tartott ülésében egyhangúlag hozott határozatával tiltakozás[á]t fejezte ki a községi illetőségre vonatkozó jogának a közigazgatási bíróság ítéletei által történt megsértése, a határrendőrségnek Fiumében szándékolt felállítására, a fiumei kir. törvényszék jogviszonyainak megváltoztatására, a magyar törvényeknek Fiumében a képviselőtestület nélkül történt életbeléptetése, a város intézményei és polgárai rovására üzött hivatalos és katonai kémkedés ellen, katonai közegeknek a városi rendőrhatalóságnál és kormányhatóságnál érvényesített közbelépése ellen, a Baccich² Killio-t kiutasító határozat ellen –

¹ (L. a köv. lapon.)

² Baccich Killio (Icilio) dr. fiumei olasz nemzetiségi politikus, volt alpolgármester, a helyi autonómista irányzat egyik vezetője. Olasz irredenta tevékenység címén a rendőrség kitiltotta a városból.

a kormánynak bizalmatlanságot szavaz, és elrendeli, hogy a Baccich elleni kiutasító határozat hatályon kívül helyeztessék, és a határozat miatt a rendőrfőnököt állásából felfüggeszti, ellene fegyelmi eljárást indít, és utasítja alárendelt hatóságait, hogy mereven utasítsanak vissza minden illetéktelen beavatkozást.

Miután törvényes alappal bíró tárgyi okok, amelyek fentebbi határozatnak alapul szolgálhatnának, nincsenek, és miután a képviselőtestületnek ezen határozatában az állam törvényeivel, a kormánnyal, a pártatlan bírósággal, katonai és polgári hatóságokkal szemben megnyilvánuló ellenséges magatartása a közigazgatás zavartalan menetét veszélyezteti, és kizárja azt, hogy a képviselőtestület jelenlegi összeállításában tárgyilagos, békés és eredményes működést fejthesse ki és a statutumban előírt feladatnak megfelelhessen: ennél fogva előadó miniszter úr – további rendelkezések javaslatba hozatalának egyelőre mellőzésével – a minisztertanácsot arra kéri fel, hogy a fiumei statutum 27. §-án alapuló jogánál fogva Fiume város és kerülete képviselőtestületének feloszlását a kormányzó útján elrendelni méltóztassék.

A minisztertanács ezen előterjesztéshez hozzájárul, és Fiume szabad város és kerülete képviselőtestületének a kormányzó útján feloszlását elrendeli.

¹ Mint korábban, a Fiume és a társországi hatóságok közötti kapcsolatról szóló iratokban közöltük (1. bőv. Iratok III. köt. 28/A irat jegyz., 168. l.), Fiume közjogi helyzetét a dualizmus kora kezdetén az 1868:XXX. tc., a magyar–horvát kiegyezési törvénycikk szabályozta. Az 1868. nov. 17-én szentesített törvénycikk 66. §-a (szövegét 1. Iratok I. köt. 40. sz. irat jegyz., 168. l.) közjogi indokolása szerint Fiume és kerülete a magyar koronához csatolt „külön test” (corpus separatum); önkormányzatát a magyar és a horvát országgyűlésnek, valamint a város küldötteinek közösen kell kidolgozniuk. Ez az együttműködés azonban csakhamar megghiúsult, mire az Andrássy-kormány – ahelyett, hogy az egyeztető és közvetítő eljárást útját választotta volna Fiume és a társországek között – provizóriumot létesített Fiumében, s ennek érvényét a kiegyezési rendszer bukásáig fenntartotta. A provizórium értelmében a város kerületét a mindenkori magyar kormány igazgatja, a kinevezett kormányzó és a kormányzói tanács révén. A provizórium ugyanakkor széles körű önkormányzatot biztosított Fiume városának, a választott polgármester (*podesta*) és a városi képviselőtestület (*rappresentanza*) irányítása alatt. A provizórium arra törekedett, hogy Fiumét távol tartsa a társországek politikai, társadalmi és kulturális életétől. A város például képviselőt küldött a magyar országgyűlésre, de a horvát szaborban 1918-ig *nem* képviseltette magát, jóllehet a horvát választási törvény, hogy fenntartsa a Fiuméra emelt horvát jogcímet, két helyet is biztosított Fiume képviselői számára a szaborban. – Fiume önkormányzati-politikai harcainak központja kezdettől a városi képviselőtestület volt. Ennek keretében állandó harc folyt a magyar kormányzat támogató *olasz* és az egyértelműen ellenzéki *horvát* párt között. Ez utóbbi, akárcsak Fiume horvát népessége, 1880 és 1910 között kétszázalékkal megfogyatkozott. A fiumei *horvát* nemzetiségűek száma ezekben az évtizedekben 38,1 százalékról 25,9 százalékra csökkent, miközben a város *olasz* nemzetiségű lakossága 48,6 százalékra nőtt. Ennek ellenére a fiumei horvát mozgalom politikai jelentősége fokozatosan növekedett. Kivált a század elejétől, *Supilo* nagy hatású horvát politikai lapja, a *Novi List* indulása óta. S bár az eredeti *Novi List* néhány év múltán (1901–1907) megszűnt, Fiume – *Barcio* Erasmo (*Barčič* Erasmus) és Franjo *Supilo* vezetésével a horvát ellenzéki mozgalom egyik központja lett. Itt jött létre 1905. okt. 3-án a horvát képviselők elvi határozata, a *fiumei rezolúció*, amely támogatja a magyar ellenzéki koalíció harcát Magyarország „közjogi függetlenségéért”, de a népek önrendelkezési joga elvi álláspontjára helyezkedve tesz hitet a horvát és a magyar nép egymásrautaltsága és közös harca mellett. A rezolúcióhoz az ez évi *zadari* (zárai) *határozatban* rövidesen a horvátországi szerbek is csatlakoztak, megvetve ezzel alapját a magát *horvát–szerb koalíciónak* nevező ellenzéki tömörülésnek. A két koalíció kapcsolata a magyar ellenzék kormányra kerülése után tovább szélesedett, de az 1907. évi *vasúti pragmatika* törvényjavaslat (1. Iratok V. köt. 27. sz. irat) benyújtása és az országgyűlési horvát nyelvi obstrukció ellenére történt megszavazása folytán ez az érintkezés megszakadt, s az egykori baráti kapcsolatokat a nemzetiségi viszály évei váltották fel. Ez az állapot fennmaradt a koalíció bukása után, a munkapárti kormányok idején is. Ennek a feszültségnek az állandósításában a horvátországi eseményeken túl szerepet játszott a „*rappresentanza*”, a fiumei városi képviselőtestület is, ahol a magyarbarát *Mayländer* Mihály polgármester és Fiume országgyűlési képviselője halála után az autonóm párt balszárnya, *Zanella* Richárd hívei – álláspontjukat *Vio* Antal képviseli majd az országgyűlésen – kerültek fölénybe, s ezek vitték keresztül a minisztertanács határozatban részletezett ellenzéki határozati javaslatok elfogadását, amire a magyar kormányzat a városi képviselőtestület feloszlásával, azaz Fiume önkormányzatának felfüggesztésével válaszolt (A). – A kormány ezenkívül egész sor fiumei részről joggal sérelmezhető rendészeti intézkedést is hozott. Ilyen a határrendőrségről szóló törvénycikk (1903:VIII tc.) Fiume területén való érvényesítése (B) és több, a városi képviselőtestület feloszlását követő „kivételes intézkedés” (C), kivált a *rappresentanza* jog- és hatáskörének a magyar kormány főhatósága alatt álló fiumei kormányzóra, a kormány helyi főtisztviselőjére való ruházása stb., melyek együttesen a fiumei nemzetiségi válság elmérgesedésére és a szeparatista tendenciák megerősödésére vezettek.

B

1913 jún. 20

Belügyminiszteri körrendelet Fiume és a horvát tengerpart kir. kormányzójához „a határrendőrségről szóló 1903: VIII. tc.-nek Fiume város és kerülete területén való életbeléptetéséről és végrehajtásáról”¹

Magyarországi Rendeletek Tára, 1913, 1032–1034. 1.

A m. kir. minisztérium a határrendőrségről szóló 1903:VIII. t.-c. életbeléptetésének idejét Fiume városa és kerületére nézve, a törvény 12.§-a alapján, 1913. évi június hó 25-ére tűzvéni ki, az e törvény alapján szervezett fiumei határszéli rendőrkapitányság működését ugyanezen a napon kezdi meg.

A törvény végrehajtása tárgyában ez alkalomból a mellékelt és a törvénnyel egyidejűleg életbe lépő Utasítást adom ki, és ezzel kapcsolatban még a következőket rendelem:

A határszéli rendőrkapitányság működésének megkezdésével egyidejűleg a fiumei városi rendőrhatalóság megszűnik azon teendőket végezni, amelyeket az 1903:VIII. t.-c. és a mellékelt Utasítás a határrendőrség hatáskörébe utalnak.

Kivételt e tekintetben – de csupán átmenetileg – a törvény 2. §-a g) és k) pontjainak, továbbá a kivándorlókat szállító hajók vizsgálatára vonatkozó 50.000/1904. B.M. számú utasítás 58. §-ának végrehajtása tekintetében állapítok meg, amennyiben elrendelem, hogy mindaddig, míg a határszéli rendőrkapitányság a toloncállomási tennivalók ellátására megfelelőleg berendezve nem lesz, az általa, mint tolonchatóság által, eltoloncolásra ítélt külföldiek, nemkülönben a külföldről Fiuméba érkező vagy oda irányított toloncok tartása, élelmezése, őrzése és továbbítása körüli teendőket a városi rendőrhatalóság végezze, és hogy mindaz ideig, míg Fiume város és a m. kir. államvasutak közötti, a városi rendőrség költségeihez való hozzájárulás tekintetében létrejött szerződéses megállapodás érvényben van, a kikötő és a vasúti állomás területén – a személypályaudvar (állomásépület) kivételével – a közbiztonsági és közegészségügyi teendőket ugyancsak a városi rendőrség lássa el, továbbá, hogy ugyanezen időpontig a kivándorlóhajókat vizsgáló bizottságban, úgy, mint eddig is történt, a városi rendőrhatalóság egy tisztviselője is részt vegyen.

A határrendőrség által átveendő ügykörhöz tartozó mindazon ügyek, amelyek a törvény életbe léptetésének napja előtt a városi rendőrhatalóság által már folyamatba tettettek, ezen hatalóság által lesznek befejezendők; az oly feljelentések azonban, amelyek tárgyában még intézkedés nem történt, a határszéli rendőrkapitánysághoz teendők át.

Megjegyzem ezúttal, hogy a fiumei városi rendőrhatalóságnak nemcsak joga, de kötelessége is mindazon ügyeket, amelyek a határszéli rendőrkapitányság hatáskörébe utaltattak, szintén figyelemmel kísérni és észleleteiről a határszéli rendőrkapitányságot értesíteni.

A törvény életbe léptetése és végrehajtása ily módon kellőképpen elő lévén készítve, még csak azon várakozásomnak kívánok kifejezést adni, hogy Fiume város összes hatóságai és hazafias közönsége a határszéli rendőrkapitányságot az állami feladatot képező teendők végzésében hathatósan támogatva, – az 1903:VIII. t.-c.-ben kitűzött célok elérését előmozdítani fogják, éppen úgy, miként a határszéli rendőrkapitányság minden egyes tagjának a törvény végrehajtása során Fiume város érdekeinek minden téren való figyelembevételét szigorú kötelességévé tettem.

Felkérem [Cimet], hogy ezekről Fiume város közönségét megfelelően értesíteni szíveskedjék.

Budapest, 1913. évi június hó 20-án.

Sándor János sk.
[belügyminiszter]

¹ A körrendelet mellékleteként 1. a miniszteri rendeletben említett utasítást (Utasítás a határrendőrségről szóló 1903:VIII. t.-c.-nek Fiume város és kerülete területén való végrehajtása tárgyában. – Magyarországi Rendeletek Tára, 1913, 1034–1070. 1.)

C

1913 júl. 11

Sándor János belügyminiszter előterjesztése a minisztertanácsban a Fiume városi képviselőtestület feloszlataása következtében szükségessé vált kivételes intézkedések meghozatala tárgyában

MT 1913:14/42

A belügyminiszter úr előadja, hogy a folyó évi június hó 17-én tartott minisztertanács¹ további kivételes rendelkezések javaslatba hozatalának egyelőre mellőzésével, Fiume város képviselőtestületének a statutum 27. §-a alapján feloszlataása iránt tett előterjesztést. A minisztertanács felhatalmazása alapján kiadott rendelkezéséhez képest a feloszlataás folyó évi június hó 22-én fogatosított. A feloszlataott képviselőtestület hatáskörét a statutum 105. §-ának rendelkezéséhez képest az állandó bizottmány van hivatva átvenni.

A kormányzó július hó 2-án azt jelentette, hogy a 10 rendes és 5 póttagból álló bizottmány-nak tizenegy tagja lemondott. A bizottmány határozatképességéhez a statutum 103. § második bekezdése szerint legalább hat tag és az elnök jelenléte kívántatik meg, és így a bizottmány munkaképessége megszűnt. Minthogy sem a törvény, sem a statutum nem intézkedik aziránt, hogy a képviselőtestület feloszlataása és az állandó bizottmány lemondása esetén milyen szerv legyen jogosult a képviselőtestület és az állandó bizottmány hatáskörébe utalt hatósági teendők ellátására: az ügyek rendes úton való intézésének lehetősége megszűnt. Most már addig is, míg a képviselőtestületnek a statutum 27. §-a alapján már elrendelt új választása megtörténik, ideiglenesen rendkívüli intézkedések tételének szükségessége állott elő.

Ez okból kéri a minisztertanácsot, határozza el, hogy a belügyminiszter a város közigazgatásának a város tanácsa útján való tovább vezetésével a kormányzót megbízza, és e végből azon hatáskört, mely a törvény és a városi statutum értelmében a város képviselőtestületét és az állandó bizottmányt megilleti, a kormányzóra ruházza. Ennélfogva:

1. A belügyminiszter felhatalmazza a kormányzót, hogy kivételes hatáskörében a város tisztviselőivel és más közegeivel, valamint a városi üzemek alkalmazottaival közvetlenül rendelkezék, és a tisztviselők, közegek és alkalmazottak a kormányzónak rendeleteit azonnal és feltétlenül teljesíteni kötelesek, s e miatt a város törvényhatósága által feleletre nem vonhatók;

2. a kormányzó a nem engedelmesskedő tisztviselőt, közeget és alkalmazottat felfüggesztheti, és helyébe mást helyettesíthet;

3. a kormányzó szükség esetén a polgármester helyettesítése iránt intézkedhetik;

4. a kormányzó a városi hivatalok, üzemek, vállalatok ügyvitelét, pénz- és vagyionkezelését a szükséges segéd- és szakközegek közreműködésével a helyszínén megvizsgálhatja;

5. a kormányzó a várost úgy magánjogi, mint közigazgatási ügyekben képviseli, az okmányokat, melyekkel a város kötelezettséget vállal, a város[t] teljes kötelező erővel aláírhatja;

6. a városi tisztviselők, közegek, alkalmazottak fegyelmi ügyeiben a fegyelmi vizsgálatot a kormányzó által e célra kijelölt tanácsi előadó vezeti, és azokban első fokon a kormányzó által kinevezendő öttagú bizottság határoz, amely elnökét és előadóját maga választja. Ennek a bizottságnak a határozata ellen a kormányzói tanácshoz, innen pedig a belügyminiszterhez fellebbvitelnek van helye.

A minisztertanács az előterjesztés értelmében határoz.

¹ L. A irat; vö. továbbá Iratok V. köt. 87/D irat.

*Minisztertanácsi határozat a Szerbiával az 1913. februári közös miniszteri értekezlet döntése értelmében
kötendő új kereskedelmi szerződés hatályának az 1917. éven túl történő meghosszabbítása ellen,
1 melléklettel¹*

1913 jún. 20

*Minisztertanácsi határozat a Szerbiával kötendő kereskedelmi
szerződés tárgyában*

MT 1913:12/1

A miniszterelnök úr előadja, hogy a folyó évi február 16-án és 17-én tartott közös miniszteri értekezleten az a megállapodás jött létre, hogy a Szerbiával kötendő új kereskedelmi szerződés alkalmával Szerbiának 35.000 darab szarvasmarha és 85.000 darab sertésre rúgó kontingens adható.

Előadó miniszterelnök úr hangsúlyozza, hogy az imént lelépett magyar kir. kormány által létesített ezt a megállapodást – amint ez egyébként magától értetődő – a jelenlegi m. kir. kormányra is minden tekintetben kötelezőnek ismeri el, mégis a gazdáknak a pénzügyi viszonyok okozta nehéz helyzete, a sertésárak hanyatló tendenciája, a takarmányfélék drágasága és a gazdaságban ennek folytán észlelhető elégedetlenség következtében különösen a fentebb említett tetemes sertéskontingens szempontjából súlyos aggályai vannak a tekintetben, vajon a mai gazdaságpolitikai helyzetben nem adnánk túl nagy engedményt Szerbiának viszonyítva a tőle várható ellenengedményekhez, miért is indokoltnak tartaná, hogy ezen engedmény mérvét az érdekelt kormányok újabb megfontolás tárgyává tegyék.

Rámutat arra, hogy amidőn az előbbeni m. kir. kormány a szóban forgó koncesszióhoz hozzájárult, tette ezt annak mérlegelésével, hogy a Szerbia iránti gazdaságpolitikai előzékenység szerb részről általános politikai téren kellő méltánylásra fog találni, – a legújabb politikai helyzet és különösen Szerbia magatartása ezt a várakozást azonban nem elégitette ki.

Megemlíti, hogy legutóbbi bécsi találkozója alatt volt alkalma ezt a felfogását a közös külügyminiszter úrral és az osztrák miniszterelnök úrral közölni, akik a maguk részéről nem zárkóztak el a kérdés megfontolása elől.

Ennek folytán a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a fentiek értelmében a közös külügyminiszter úrhoz és az osztrák miniszterelnök úrhoz átírjon.

A minisztertanács az ügyet alapos megvitatás tárgyává tette, amelynek során a kereskedelemügyi miniszter úrnak jelen volt szakelőadója, dr. Lers Vilmos államtitkár felemlítette, hogy a most folyó közös kereskedelmi és vámértekezleti tárgyalásokon a közös és az osztrák küldöttek újból szóba hozták a folyó évi febr. hó 16-án és 17-én tartott közös miniszteri értekezleten is megbeszélés tárgyát képezett azt a javaslatot, hogy a Szerbiával létesítendő szerződés érvényének az 1917. éven túl terjedő meghosszabbítására nézve a szerződő felek maguknak opciót tartsanak fenn.

A minisztertanács a miniszterelnök úr felfogását magáévá tévén, hozzájárul ahhoz, hogy a miniszterelnök úr annak értelmében a közös külügyminiszter úrhoz és az osztrák miniszterelnök úrhoz átírjon, egyúttal pedig figyelemmel a dr. Lers államtitkár által felhozott körülményre kimondja, hogy a Szerbiával létrejövendő szerződés hatályának az 1917. éven túl való kiterjesztéséhez semmiféle formában, még a szóba került opció alakjában sem járulhatna hozzá.

³Az 1913. jún. 20-i minisztertanácsi határozatból kitűnik, hogy a magyar kormány közös miniszteri értekezlet hatására – tehát osztrák közbelépésre – járul csupán hozzá a Szerbiából érkező élőállat-kontingens emelt számaihoz. A közölt minisztertanácsi határozatból ugyanakkor azonban az is nyilvánvaló, hogy a Szerbiával megkötendő új kereskedelmi szerződésről különvéleménye van a megkötendő szerződést ismertető miniszterelnöknek és a minisztertanács többi tagjának. – A Szerbiával kötendő új kereskedelmi szerződést bejelentő *Tisza* István miniszterelnök ugyanis hangsúlyozza, hogy ezzel a szerződéssel szemben a magyar agrártársadalomban (értsd: a nagybirtokos-agrárius körökben) általános az elégedetlenség, s ezért, de nem kevésbé Szerbiának a monarchiával szemben megváltozott magatartására tekintettel, nem

Melléklet:

1913 márc. 31

A „Magyar Vámpolitikai Központ” bizalmas emlékirata
„a szerb kereskedelmi szerződés revíziója ügyében”¹ (Részlet.)

I.

A Magyar Vámpolitikai Központ behatóan foglalkozott a Balkán-szerződések revíziójának kérdésével. E kérdéssel való foglalkozásnál abból a megfontolásból indult ki, hogy azok a problémák, melyek a Balkánon végbemenő nagy történelmi átalakulások folytán felvetődnek, elsősorban a monarchiát érdeklik, és amikor az osztrák-magyar monarchia minden területnagynyújtási igényről lemond, és a Balkán-államoknak fegyverrel érvényesített jogait messzemenőleg elismeri, sőt támogatja, joggal igényelheti olyan megállapodások létesítését, melyek hivatva vannak a monarchia gazdasági érdekeit biztosítani. Mert nem kétséges, hogy a monarchia közigazgatását, nevezetesen kiviteli iparát Törökország feldarabolásával jelentékeny károsodások érik. Törökország előreláthatóan elveszti európai birtokainak jelentékeny részét, és a Balkán-szövetség államai: Bulgária, Görögország, Szerbia és Montenegro jelentékeny területi nagybővülésekhez jutnak. E területi gyarapodások méreteiről egészen pontos képet ma még nem alkothatunk magunknak, annyi azonban a dolgok mai állapotában is valószínűnek látszik, hogy Törökország a drinápolyi vilajet kivételével összes európai tartományait elveszti, és körülbelül 100.000 km²-nyi terület, mintegy 3 milliónyi lakossággal jut a Balkán-államok kezére. (Albánia és ennek fogyasztása monarchiánkat illetőleg egészen más szempont alá esik, mint a többi Balkán-államoké.) A Balkán-államok területi nagybővülésének természetesen következményeképp jelentékeny eltolódások következnek be gazdasági viszonyainkban a Balkánon, s a monarchiának számos érdeke válik egyszerre kérdésessé.

ajánlja a szerződés hatályának kiterjesztését. – A minisztertanács ezután úgy határoz, hogy a Szerbiával megkötendő szerződés hatályának 1917-en túl történő meghosszabbításához semmiféle formában nem járul hozzá. Ami a gyakorlatban annyit jelent, hogy a világháború elkerülése és a Tisza-kormány hivatalban maradása esetén 1917 végén egy újabb vámháborús időszak kezdődött volna el Szerbiával, a nagybirtokos-agrárius érdekeket ebben a vonatkozásban kétségkívül támogató kormányzat állásfoglalása következtében. – A közölt melléklet, az ipari-kereskedelmi nagytőke érdekköréhez tartozó *Magyar Vámpolitikai Központ* bizalmas emlékirata (B) viszont ezzel szemben – minden egyéb fogatékosságától eltekintve – abban kétségkívül helyesen látja a helyzetet, hogy a mezőgazdasági védvámpolitika ebben a vonatkozásban csődöt mondott, és meg kell kísérelni a Szerbiával való gazdasági megegyezést, amit ugyanakkor osztrák gazdasági részről – a katonai és külpolitikai vezetéssel szembefordulva – nyíltan támogattak ez idő tájt. – A kérdés előzményeihez 1. a Szerbiával kötött 1910. júl. 14/27-i kereskedelmi szerződésről szóló törvényjavaslat szövegét. (Képv. Ir., 1910–15, VI. 1–15. l.) – Továbbá: a vámháborús időszak utáni, Khuen-Héderváry kezdeményezte feloldódás szakaszán – 1910. szept. 17-én – hozott minisztertanácsi határozatot a „Szerbiából történő friss hús behozatal tárgyában” (MT 1910:29/39). – Ezt követően: az 1911. évi II. törvénycikket, a Szerbiával 1910. júl. 14/27-én kötött kereskedelmi szerződés becikelyezéséről. (M. Törvénytár, 1911. évi törvénycikkek. Bp. 1912, 304–351. l.) Végül az ellenzéknek a Szerbiából történő friss hús-behozatal kifogásoló megnyilatkozásai közül gr. *Batthyány* Tivadar 1911. szept. 6-i felszólalását és interpellációját *Khuen* miniszterelnökhöz „a Szerbiával kötendő kereskedelmi szerződést befolyásoló argentinai [fagyasztott] húsbehozatal tárgyában” (Képv. Napló, 1910–15, XI. 88–89. l.) és befejezésül *Kelemen* Bélának a gazdasági szakminiszterekhez „A Szerbiából érkező szalámi és egyéb húsnevek behozatalának megakadályozása tárgyában” intézett 1911. dec. 13-i interpellációját. (L. uo., 1910–15, XIII. 272. l.) – Az elmondottakból kitűnik, hogy a Szerbiával való gazdasági megegyezést az egykori koalíciós politikusok, az 1910 utáni parlamenti ellenzék többsége ellenezte. Ez a végeredményben nagybirtokos-agrárius érdekeket szolgáló állásfoglalás a Szerbiával való gazdasági-politikai feszültséget paralizálni akaró *Khuen* bukása után jó segítőtársra akadt *Lukács* László, majd *Tisza* személyében, mint azt a volt *Lukács*-kormány tagjaiból alakított második *Tisza*-kormány közölt minisztertanácsi határozata (A) is mutatja.

¹ Az emlékirat címe és a közölt szövegrész lelőhelye: *Előterjesztés a szerb kereskedelmi szerződés revíziója ügyében*. Bp. [1913], Magyar Vámpolitikai Központ. A Nyugat nyomdája (Révai és Salamon), 3–10. l. – A közölt részlet a „Bizalmas” feliratú, nagyformátumú, összesen 64 oldal terjedelmű emlékirat első fejezetét és a második fejezet bevezető részét tartalmazza. – Az emlékiratot a hangzatos című „Magyar Vámpolitikai Központ” nagyipari és bankérdekeltség nevében *Chorin* Ferenc, *Lánczy* Leó, *Fenyő* Miksa és *Vágó* József jegyezték, előbbieket társelnöki, Fenyő és Vágó titkári minőségben. – A Magyar Vámpoli-

Az emlékirat kimutatja, hogy az utóbbi években – 1907 és 1911 között – Törökországba irányuló kivitelünk a Monarchia egész kivitelének mintegy 3–4 százalékát tette. A számítások alapjául szolgáló utolsó évben, 1911-ben 3,9 százalékát, 93 millió 504 ezer korona értékben, amiben azonban Magyarország alig egyhatodrészen, 15 millió 447 ezer korona erejéig volt érdekelt. Törökország behozatalában ekkor a monarchia – átlag 18 százalékkal – a második helyen állott, az első helyen álló Anglia (30 százalék!) után, de jelentősen megelőzve Franciaországot (10 százalék). – A *Magyar Vámpolitikai Központ* tanulmánya ezután iparonként részletezve kimutatja, hogy a Balkán-félszigeten végbemenő változások következtében jelentős károsodás éri majd iparunkat. Így kivált a cukoripar terén, ahol a szerb cukoripar sikerrel veszi majd fel a versenyt nemcsak az annektált területeken, de általában a Balkánon. A vámok jelentős emelkedése következtében további nagyarányú veszteség éri az egész monarchia iparát: pamutszöveteknél 20–60, gyapjúszöveteknél 15–30, üvegáruknál 40–70, vasáruknál 30–40, bőröknél 20–25 százalékban. Nem kétséges tehát, hogy az új helyzet a Balkán-államokkal fennálló kereskedelmi szerződések módosítását teszi szükségessé, „illetőleg az egész területre vonatkozólag a szerződés revízióját követelheti.”

Ezek előrebocsátása után áttérünk a szerb kereskedelmi szerződés revíziójára vonatkozó előterjesztésünkre. A szerb kereskedelmi szerződésre vonatkozó előterjesztést ítéltük a legsürgősebbnek, mert azoknak a tárgyalásoknak [az] előterében, melyeket a monarchia a Balkán-államokkal folytat, illetőleg folytatni fog, Szerbia áll. Az adriai tengeri kikötő kérdése, Albánia elhatárolásának kérdése, bizonyos vasúti kérdések is nyilván abba a helyzetbe juttatják a monarchiát, hogy elsősorban Szerbiával szemben veheti föl a kereskedelmi szerződés revíziójának szükségét.

Mielőtt erre vonatkozó előterjesztésünket megtennők, néhány sorban utalni kívánunk az érvényben levő kereskedelmi szerződés gazdaságtörténeti előzményeire. A szerb fejedelemséggel a monarchia 1878-ban kötött először egy előzetes szerződést, melynek tendenciája az volt, hogy a két ország kereskedelempolitikailag a legnagyobb közösségbe hozassék. A vámszövetség tervét azonban maga Szerbia csakhamar elvetette, bár tagadhatatlan, hogy a monarchián belül Magyarországon sem találkozott ez a terv szimpátiával, és a szorosabb kapcsolatot Szerbia egy csomó ideiglenes kereskedelmi konvencióval, melyeket Nagybritánia, Olaszország, Oroszország és Svájcjal kötött, tette illuzóriussá, biztosítván ez államoknak a legtöbb kedvezmény jogát. A végleges szerződésekben a monarchia erélyes reklamációja folytán a monarchia gazdasági érdekeinek és jogainak biztosítására történtek ugyan bizonyos kikötések, és végre 1881. ápr. 24-ikén (máj. 6-án) néhány kellemetlen incidens elintézése után létrejött az első kereskedelmi szerződés a monarchia és Szerbia között. Ez a szerződés a Szerbiába irányuló bevitelnél alacsony értékvámokat állapított meg – az iparcikkekre 6 és 8 százalékot –, de az értékvámok mellett – esetleges visszaélések meggátolása céljából – a legfontosabb beviteli cikkekre specifikus vámokat is állapított meg, és a szállítóra bízott, hogy melyik megállapítás szerint kívánja cikkét elvámoltatni. A monarchia viszont Szerbiának a legtöbb kedvezmény jogát biztosította. A szerződő államok azonban egymással szemben a legtöbb kedvezményen túlmenő határszéli forgalom kedvezményében is állapodtak meg, melyet úgy értelmeztek, hogy a monarchiából Szerbiába kivitt bizonyos iparcikkek: csomagolópapír, lemezpapír, kőfaragómunkák, cementáruk, közönséges agyagáruk, közönséges üveg és üvegáruk, ablak- és táblaüveg, nyersvas és rúdvas, vas- és acélból való félgyártmányok, bizonyos mezőgazdasági eszközök, – fele vámmal rovatok meg, s viszont a monarchia ugyancsak határszéli forgalom címén bizonyos mezőgazdasági cikkeket, gyümölcsöket, gyümölcspálinkát igen alacsony vám mellett engedett be, a sertés vámját darabonként 3 koronában, az ökör és bika vámját 8 koronában állapította meg. S végül mikor az 1887: XXV. t.-cikkkel a gabonavámokat, és pedig az árpa, zab, tengeri, rozs 50 filléres, a búza 1 koronás vámját 1 korona 50, illetőleg 3 koronára emeltük, Szerbiával szemben az 1882. évi tarifa gabonavámjai maradtak érvényben. Az élőállat-behozatal tekintetében ez a kereskedelmi szerződés megállapít ugyan bizonyos övrendszabályokat, így nevezetesen az állatbevétel tilalmazását Romániából, Bulgáriából és Törökországból, – egészben véve azonban az élőállat-behozatal elé korlátok nem állítottak. E kereskedelmi szerződés érája alatt, mely 1892-ben járt le, Szerbia átlagos évi bevétele 40,8 millió dinár volt, melyben a monarchia 66,3 százalékkal, Nagybritánia 9,72 százalékkal, Németország 7,79 százalékkal részesedett, míg nem Szerbia átlag 41,88 millió dinárt tevő kivitelének 8,82 százalékát a monarchiába, 6,04 százalékát Törökországba, 1,49 százalékát Németországba szállította. A kölcsönös kereskedelmi forgalom tehát nagyban és egészben kielégítően alakult, bár tagadhatatlan, hogy e decennium

tikai Központ (jóllehet törekvéseiben az ipari és kereskedelmi körök különérdekei tükröződnek) világosabban látta a helyzetet az agráriusoknál. Felismerte ugyanis, hogy a monarchia létérdeke fordul a Szerbiával való gazdasági megegyezésen.

második felében a szerb bevételben monarchiánk részesedése átlag csökkent, míg Nagybritanniáé és Németorszáé emelkedett, amely körülmény részben azoknak a pénzügyi és iparfejlesztési műveleteknek tudható be, melyeket Szerbia ez idő tájt foganatosított. Holott Szerbia bevételi kvótája monarchiánkba inkább emelkedést tüntet fel, dacára azoknak a kísérleteknek – ideszámíthatók a szaloniki vonal kiépítésével e viszonylatban adott jelentős szállítási kedvezmények –, melyekkel Szerbia exportját mesterségesen más irányba akarta terelni. 1892. aug. 9-ikén Szerbiával új kereskedelmi szerződés jött létre, mely 1893. júl. 1-én lépett életbe (1893:XX. és XXI. tc.). Legtöbb kedvezmény alapján jött létre; a régi értékvámok helyébe specifikus súlyvámok léptek – mint-hogy Szerbia 1892. ápr. 14-én új általános vámtarifát léptetett életbe specifikus súlyvámokkal –, és e szerződés intézkedései a monarchia kiviteli cikkeit az eddiginél súlyosabb vámokkal rótták meg, a határszéli forgalom kedvezményének a fentírt módon történt alkalmazását pedig megszüntették...

A határszéli forgalom kedvezménye úgy, ahogy eladdig értelmeztetett, a monarchia kiviteli cikkeire nézve megszűnt, csupán a tulajdonképpeni határszéli forgalom, az ún. kleiner Grenzverkehr maradt meg, viszont azonban Szerbiának ugyanazokra a cikkekre, melyekre nézve neki az 1881. máj. 6/ápr. 24-iki szerződés a határszéli kedvezményt biztosította – a sertés kivételével – a kedvezmény élvezete továbbra is biztosított.

Szerbia kötelezte magát, hogy kiviteli vámokat minden kiviteli irányban egyformán alkalmaz; a szaloniki iránynak kedvezményezése ellen irányult e rendelkezés. A trosarina-ügy oly módon szabályoztatott, hogy ilyen belső fogyasztási adók csak olyan cikkekre voltak kiróhatók, melyek más országokban is fogyasztási adó alá esnek, még az esetben is, ha Szerbia e cikkeket nem állítja elő; egyes cikkeknél pedig részben lekötötte, részben mérsékelte a trosarinát, így cukornál, cukorárunknál, pótkávénál, csokoládénál, gyertyánál, szeszes italoknál, sózott, szárított, marinált halaknál és halkonzerveknél. A tekintetben is történt megállapodás, hogy milyen monopóliumokat hozhat be Szerbia. Ami az 1893:XX. t.-cikkben foglalt állategészségügyi egyezményt illeti, bár a ragadós betegségek behurcolása ellen eddig foganatosított intézkedéseket szigorította, egészben véve az élőállat-behozatalt miben sem korlátozta.

A kereskedelmi szerződés érvénye alatt, mely 1903-ban lejárt, de két ízben történt meghosszabbítása folytán 1906. febr. 28-ig volt érvényben, Szerbiának a forgalma a következőképpen alakult: [a táblázatot l. a 15. lapon]

Az 1892. aug. 9-ikén kötött kereskedelmi szerződés érvénye alatt a monarchia kivitele Szerbiába elég kedvezően alakult, s a szerződés érvényének utolsó három esztendejében felül volt a 60 százalékon. Szerbia bevételének csaknem minden emelkedése a monarchia kivitelének jutott, és Németországnak térhódítása a többi államok bevételének rovására történt. Az 57,11 százalékos átlag alatta maradt az 1884–1892. évek bevételi átlagának, mely 66 százalék volt, de ha tekintetbe vesszük, hogy 1892-ben a Monarchia bevétele már csak 59,52 százalékát tette a szerb összbevételnek, ha tekintetbe vesszük, hogy Nagybritannia már 1888–1892-ben elérte, és Németország 1891–1892-ben megközelítette a fenti tabellában kiszámított átlagot, akkor megállapíthatjuk, hogy egészben véve az 1892. aug. 9-én megkötött kereskedelmi szerződés folytán kivitelünkben lényegesebb eltolódások nem következtek be. Még kedvezőbben alakult azonban Szerbia behozatala a monarchiába; 1905-ben Szerbia kivitelének 90 százalékát a monarchia vette fel.

Az 1892. aug. 9-én kötött szerződést a monarchia 1906. febr. 28-ára felmondotta; ezután – néhány napi megszakítással – négy hónapon át a legtöbb kedvezmény alapján bonyolítottuk le kölcsönös forgalmunkat, mígnem kitört a vámháború, mely 1908. szept. 1-ig tartott. E vámháború okait csak röviden ismertetjük. Még 1905-ben Bulgária és Szerbia megállapodásra léptek egy létesítendő vámunió tárgyában. A monarchia sürgetése folytán a megállapodás 1906. jan. 1-én publikáltatott, és nálunk érthető visszatetszést keltett. Minthogy Szerbia e megállapodás nyújtotta előnyökről nem volt hajlandó lemondani, a monarchia félbeszakította a már megkezdett kereskedelmi tárgyalásokat, és elzárta határát a szerb marhabehozatal elől. Márciusban e viszály elsimult, s azután – mint mondtunk – július elejéig a legtöbb kedvezmény alapján bonyolítottuk le forgalmunkat Szerbiával, mígnem 1906 júliusában újból kitört a vámháború. Politikai okok is lapanghattak mögötte: Szerbia gyanús viselkedése a délszláv kérdésben, s talán az a körülmény is befolyásolta, hogy az akkori külügyminiszter⁴ egyrészt Szerbia ipari beszerzései tekintetében (ágyú- és lőszerbeszerzés) szokatlan követeléseket állított fel, másrészt pedig a magyar és az osztrák agráriusok túlzó követelményei folytán Szerbia agrár-, különösen állatkivitele elé akadályokat kívánt gördíteni.

⁴ Gr. *Goluchowski* Agenor (1849–1921) közös külügyminiszter 1895 és 1906 között.

Szerbia bevétele

Év	A szerb bevétel összes értéke millió dinárokbán	A származási ország megnevezése									
		Ausztria-Magyar- ország		Franciaország		Nagybritannia		Németország		Külön meg nem nevezett országok	
		millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%
1893	40.91	23.82	58.23	0.48	1.17	4.55	11.12	4.10	10.02	7.96	19.46
1894	34.88	20.57	58.98	0.45	1.29	3.59	10.29	2.81	8.06	7.46	21.38
1895	28.24	16.66	59.–	0.36	1.27	2.44	8.64	1.93	6.83	6.85	24.26
1896	33.45	19.27	57.61	0.61	1.82	4.12	12.32	3.55	10.61	5.90	17.64
1897	45.31	25.53	56.35	0.78	1.72	6.48	14.30	4.81	10.62	7.71	17.01
1898	41.10	23.–	55.96	0.65	1.58	3.84	9.34	4.28	10.42	9.33	22.70
1899	46.43	27.50	59.22	0.69	1.49	5.73	12.34	4.79	10.32	7.72	16.65
1900	54.03	25.57	47.32	0.95	6.57	3.77	6.98	15.02	27.80	8.72	11.33
1901	43.84	23.21	52.94	1.24	2.83	3.93	8.96	6.83	15.58	8.63	19.69
1902	44.82	25.07	55.94	0.97	2.16	4.81	10.73	6.80	15.17	7.17	16.–
1903	58.24	35.44	60.85	2.74	4.71	4.92	8.45	7.09	12.17	8.05	13.82
1904	60.93	36.64	60.13	0.97	1.59	5.–	8.21	8.05	13.21	10.27	16.86
1905	55.60	33.42	60.10	0.82	1.47	5.31	9.55	6.26	11.26	9.79	17.62
évi átlag	45.21	25.82	57.11	0.9	2.–	4.50	9.95	5.87	12.98	8.12	17.96

Szerbia kivitele

Év	A szerb kivétel összes értéke millió dinárokbán	Ausztria-Magyar- ország		Franciaország		Németország		Románia		Törökország	
		millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%	millió dinár	%
1893	48.92	43.35	88.62	0.19	0.39	1.65	3.37	0.83	1.70	2.10	4.29
1894	46.02	41.36	89.88	0.23	0.50	1.98	4.30	0.25	0.54	1.54	3.35
1895	43.39	39.20	90.35	0.43	0.99	1.62	3.73	0.18	0.42	1.42	3.27
1896	53.39	47.15	88.32	0.44	0.82	2.51	4.70	0.68	1.27	1.99	3.73
1897	55.94	49.29	88.12	0.31	0.55	3.74	6.69	0.12	0.21	1.49	2.66
1898	56.99	51.15	89.76	0.38	0.66	2.24	3.93	0.20	0.35	1.97	3.46
1899	65.74	54.87	83.46	0.18	0.27	5.92	9.01	1.31	1.99	2.16	3.29
1900	66.52	56.80	85.39	0.37	0.56	3.91	5.88	3.06	4.60	1.46	2.19
1901	65.69	55.82	84.98	0.72	1.10	4.12	6.27	0.54	0.82	1.74	2.65
1902	72.12	57.74	80.06 ²	0.67	0.93	5.50	7.63	1.50	2.08	1.48	2.05
1903	59.97	51.48	85.84	0.13	0.22	3.15	5.09	1.33	2.22	2.12	3.54
1904	62.16	55.54	89.35	0.02	0.03	2.61	4.20	0.84	1.35	1.71	2.75
1905	72.00	64.87	90.10	0.04	0.05	2.12	2.94	1.10	1.53	2.25	3.13
évi átlag	59.14	51.14	87.24	0.316	7.07	40.97	5.21	0.92	19.08	1.08	40.36

² A tizedespont előtti, az eredetiben olvashatatlan számjegy számítás alapján pótolva.

1908. márc. 14-én új kereskedelmi szerződés jött létre a monarchia s Szerbia között, a monarchiának új autonóm vámtarifája és Szerbiának 1904. márc. 17/30-ról való autonóm vámtarifája alapján. Szerbiát e vámtarifája megkonstruálásánál a nyugat-európai államok mindinkább fokozódó agrárvédelme vezette; az volt a felfogása, hogy minél magasabbra szabja a behozatali cikkek vámját, annál inkább módjában lesz kompenzacionális úton agrárkivitelének érvényesítése. Így különösen azokat az autonóm vámtételeket emelte, amelyekben a monarchia kivitele van érdekelve. Ezenkívül finánciális szempontok is irányíthaták. Minthogy az 1908. márc. 14-iki kereskedelmi szerződés intézkedéseivel a most érvényben lévő kereskedelmi szerződés elemzése alkalmával bővebben fogunk foglalkozni, ezúttal csupán arra a tényre kívánunk utalni, hogy az 1908. március 1/14-én Szerbiával megkötött kereskedelmi szerződés mindössze hét hónapig, 1908. szept. 1-től 1909. ápr. 1-ig volt érvényben. Bosznia annexiójának ténye és az azzal felidézett külpolitikai bonyodalmak kényszerítették a monarchiát a vámháborúba. S ha e vámháború súlyos következményekkel járt a szerb mezőgazdaságra, tagadhatatlanul megsínylette ezt exportáló iparunk is, mely kiviteli törekvéseiben erősen visszavetett. Németország viszont, mint azt az alábbiakból látni fogjuk, oly jelentős pozíciókat foglalt el tőlünk két év alatt Szerbiában, hogy hosszú esztendő barátságos kereskedelmi érintkezésére lesz szükség, míg e vámháború megakasztotta fejlődését szerb kivitelünknek újból teljesen visszahódítjuk. Az új, most érvényben levő kereskedelmi szerződés 1910. júl. 14/27-én jött létre, ugyancsak az 1904. márc. 17/30-ról való szerb autonóm vámtarifa alapján, mely azonban időközben lényeges változtatásokon ment át. E vámtarifa tételei maximális tételeknek minősítették, és melléjük minimális tételek állítottak be. A maximális tételek azokra az országokra vonatkoznak, melyek nem kötöttek Szerbiával kereskedelmi szerződést; – ez az intézkedés annak idején a monarchia ellen irányult, mely a vámháború alatt a maximális tételeket viselte. A minimális tarifa tételeit a kormány egy ötagú bizottsággal egyetértésben állapítja meg; a vámtörvény azonban megállapítja azt a maximumot, amivel csökkenthetők a maximális tarifa tételei. Az 1910. év folyamán – mintegy előjátékkul a monarchiával folytatandó tárgyalásokhoz – Szerbia minimális tarifája számos tételét felemelte. Az 1910. júl. 14/27-iki kereskedelmi szerződés 1911. jan. 24-én lépett életbe, úgyhogy kereskedelmi forgalmunk [az] 1911. és 1912. években már ennek alapján bonyolítottat le. Szerbiának forgalma az 1892. évi aug. 9-én létrejött szerződéseknek 1906 elején történt lejártá óta a következőképpen alakult: [17–18. l.]

Az 1906–1911. évek forgalma – a legkülönbözőbb behatások folytán alakulván, melyekről fentebb már beszámoltunk – nem ad kellő képet az 1892. aug. 9-ikén kötött kereskedelmi szerződés megszűntének következményeiről. Az 1893–1905. évek 57 százalékos, illetőleg az 1903–1905. évek 60 százalékos átlag[á]tól messze estünk, sőt még 1906-ban is, mely már több tekintetben zavaros esztendő volt, Szerbia bevitelének nagyobb százalékát fedeztük, mint 1911-ben, igaz viszont, hogy az 1911. évnél [a] bevétele abszolút számokban több mint kétszerese volt az 1906. évi bevitelnek. Ellenben jelentősen emelkedett Németország bevétele az előző periódus 12,98 százalékos átlagáról 27,46 százalékos átlagra (a vámháborús években 38,14 és 41,30 százalék). Viszont a szerb behozatal is csökkent a monarchiába: 87,24 százalékos átlagról 29,3 százalékra, bár a többször jelzett körülményeknél fogva itt átlagokkal nem dolgozhatunk – 1911-ben már ismét 41,52 százalék, ellenben növekedett Németországba való kivitele az előző periódus 5,21 százalékos átlagáról 24,81 százalékra. Nyilvánvaló tehát, hogy a monarchiának és Szerbiának egyaránt ártottak a vámviszonyokban 1906 óta bekövetkezett változások, s hogyha a monarchia és Szerbia tiszta helyzetet akarnak egymás között teremteni, egymás érdekeit kölcsönösen respektálni és előmozdítani, akkor ez csakis az által érhető el, hogy igyekeznek – amennyire ez ma lehetséges – [az] 1906 előtti állapotokra visszatérni.

II.

Az emlékirat befejezésül mérlegeli a Szerbiával való új kereskedelmi politika feltételeit, abból a reális helyzetből kiindulva, hogy Szerbia régi és új, anektált területei nyilvánvalóan egy közös vámterületet képeznek majd, és ennek az új gazdasági egységnek gócpontja nyilvánvalóan Belgrád lesz. „Márpedig, ha a forgalom Belgrádból bonyolítottat le, akkor – állapítja meg az emlékirat – [abból] a monarchia és nevezetesen Magyarország exportjának olyan előnye származik, melyet más államok egykönnyen be nem hozhatnak.”

Mi tehát amellet foglalkunk állást, hogy Szerbiából és a meghódított területekből egységes vámterület alakíttassék, és az egész vámterületre vonatkozólag az ipari vámok exportunkat érdeklő cikkekben leszállíttassanak. Ez azonban magában nem elég. Tagadhatatlanul kedvezően fogja befolyásolni kivitelünket, de magában még nem biztosítja iparunk érvényesítését. Annak a néha lappangó, legtöbbször nyílt ellenségeskedésnek a megszüntetésére kell törekednünk, mely öt

[Erdélyi Magyar Adatbank]
 Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon
 a dualizmus korában (1867–1918), VI. kötet

Szerbia bevétele

Év	Szerb bevétel összes értéke ezer dinárokbán	A származási ország megnevezése							
		Ausztria- Magyarország		Franciaország		Nagy- britannia		Németország	
		1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%
1906	44.328	22.228	50.16	1.143	2.58	4.563	10.30	9.733	21.96
1907	70.583	25.650	36.34	2.428	3.45	10.220	14.48	20.320	28.79
1908	75.635	32.272	42.67	1.563	2.07	8.803	11.64	21.361	28.24
1909	73.535	17.967	24.50	3.535	4.81	7.585	10.32	28.852	39.14
1910	84.696	16.356	19.32	3.604	4.25	11.425	13.49	34.976	41.30
1911	115.425	47.667	41.30	5.746	4.98	9.524	8.25	31.347	27.16
1906–1911 átlaga	77.357	27.023	35.71	3.003	3.69	8.685	11.61	24.432	27.76

Szerbia bevétele (folyt.)

Év	A származási ország megnevezése							
	Belgium		Olaszország		Törökország		Többi országok	
	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%
1906	383	0.86	937	2.12	1.846	4.13	3.497	7.89
1907	756	1.07	2.299	3.26	3.327	4.71	5.582	7.90
1908	1.602	2.12	2.272	3.01	3.147	4.16	4.616	6.09
1909	1.589	2.16	2.345	3.19	4.856	6.62	6.806	9.26
1910	900	1.06	3.645	4.30	5.935	7.01	7.856	9.27
1911	2.081	1.80	4.861	4.21	3.814	3.30	10.385	9
1906–1911 átlaga	1.219	1.51	2.727	3.35	3.821	4.99	6.456	8.235

[Erdélyi Magyar Adatbank]
 Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon
 a dualizmus korában (1867–1918), VI. kötet

Szerbia kivitele

Év	Szerb kivitel összes értéke ezer dinárokbán	A rendeltetési ország megnevezése							
		Ausztria- Magyarország		Franciaország		Nagy- britannia		Németország	
		1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%
1906	71.604	30.094	42.05	3.353	4.69	66	0.10	19.054	26.64
1907	81.491	12.135	14.89*	2.704	3.32	2.337	2.87	32.926	40.40
1908	77.749	21.567	27.75	3.043	3.91	499	0.64	14.019	18.03
1909	92.982	29.185	31.38	2.429	2.61	142	0.16	15.595	16.77
1910	98.388	17.942	18.23	1.191	1.21	1.672	1.70	21.915	22.27
1911	116.916	48.545	41.52	3.841	3.29	87	0.07	28.933	24.75
1906–1911 átlaga	89.855	26.578	29.303	2.760	31.671	0.801	0.923	22.074	24.81

* Szerb statisztikában hibásan 16% van feltüntetve. [A tanulmány eredeti jegyzete.]

Szerbia kivitele (folyt.)

Év	A rendeltetési ország megnevezése							
	Belgium		Olaszország		Törökország		Többi országok	
	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%	1000 din.	%
1906	6.260	8.75	572	0.71	5.411	7.56	6.795	9.51
1907	13.011	15.97	4.899	6.01	4.379	5.37	9.099	11.17
1908	16.134	20.76	3.490	4.49	10.968	14.09	8.030	10.33
1909	9.900	10.65	3.047	3.28	21.974	23.64	10.709	11.50
1910	16.137	16.40	1.070	1.09	23.471	23.85	14.990	15.25
1911	6.142	5.25	4.394	3.76	11.984	10.25	12.990	11.11
1906–1911 átlaga	11.264	12.963	2.912	3.223	13.031	14.126	10.436	11.478

esztendő óta Szerbia közvéleményét ellenünk befolyásolja. A függő politikai kérdések megoldásáról: a kikötő kérdéséről, Szaloniki hovatarozásának és jellegének kérdéséről, Albánia elhatárolásáról itt nem kívánunk szólni, de igenis arról a gazdasági kérdésről, mely Szerbia ellenséges indulatának kútforrása és élesztője, a szerb agrárbehozatal kérdéséről. Ez az a terület, amelyen megvethetjük lábunkat, ha Szerbiát kivitelünk számára meg akarjuk hódítani. Magunk sem helyeselnők, hogy politikai célok eléréséért gazdasági előnyöket nyújtsunk valamely külföldi országnak; de ha arról van szó, hogy ez esetben a politikai cél: Szerbia barátságos indulata a monarchiának gazdasági előnyöket jelent, ha a nyújtandó ellenszolgáltatás nem egy mínusz a saját gazdaságunkra, hanem egy pozitív haszon – minden termelési ágak [a] haszna –akkor érdemes a koncessziók nyújtása révén pályázni Szerbia barátságára.

Az emlékirat zárómegállapításait érdemes egybevetni az említett ipari és bankérdekeltséghez tartozó háborús képződmény, az ún. „Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ” közel három évvel később, 1916 elején megjelent egyik kiadványával. A „*Vezetésünk és hanyatlásunk a Balkán kereskedelmében*” című gazdasági összefoglaló (Kereskedelmünk a Balkán-országokkal. – A Balkán-statisztika tanulságai. Bp. 1916, Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ kiadványai, új sor. 2.; 3–11. l.) részletesen kimutatja, hogy a „legutóbbi harminc esztendő alatt [értsd: 1881 és 1911 között] ... igen jelentős területet [értsd: gazdasági piacot] veszítettünk a Balkánon, főleg Szerbiában és Romániában, ahol részesedésünk felére vagy még azon alul esett.” A gazdasági kivitel hanyatlását százalékosan kifejezve, az összefoglaló statisztikusa kimutatja, hogy míg 1881-ben a monarchia szolgáltatta Szerbia bevétele 89,7, Románia bevétele 49,1 százalékát, addig ez 1911-re előbbi viszonylatban 41,1, utóbbi vonatkozásban 24,1 százalékra esett vissza. A fokozatos tér- és pozícióvesztés egyik fő okát a figyelmet érdemlő beszámoló a német agrár-vám-példa átvételében látja. „Az amerikai gabonabehozatal ellen való védekezés céljából életbe léptetett [német] mezőgazdasági vámok példáját mi is követtük, s ezzel meg volt adva az alap a szintén mezőgazdasági nyersterményeket exportáló Balkán-országokkal az érdekellentét kifejlődésére”. – Jellemző példaként említi, hogy a Szerbiával, már Németország közreműködésével kötött 1892. évi kereskedelmi szerződés tárgyalásakor Németország akadályozta meg, hogy a monarchiának az a korábbi kedvezménye, hogy iparcikkei csak fele vámot fizetnek, továbbra is fennmaradjon. Amiben nem az a kifogásolható, hogy ez a félgymati függésre emlékeztető, mindenképp jogtalan előny megszűnt, hanem az, hogy ez a német gazdasági és politikai partner befolyására szűnt meg, amiből utóbbinak délkelet-európai gazdasági offenzívája vonalán újabb előnyei származtak. – Az összefoglaló ezután az agráriusok mezőgazdasági védvám-politikájának tulajdonítja a monarchia korábbi helyzetének hanyatlását, politikai viszonyai romlását a Balkánon. „Mezőgazdasági terményeinket védő vámpolitikánk okozta tehát a legfőbb változást a Balkán-országokkal való viszonyunkban, és ez a változás szükségszerűen magával hozta a monarchia kiszorulását ezekből az országokból. Az új irány következtében már nem elégíthettük ki gazdasági kívánságainkat, s erre viszont természetesen megváltozott az ő magatartásuk is velünk szemben”. – A gazdasági összefoglaló végül részletezi a román és a szerb vámháborúk kihatásait. Ezek egyenes következménye a kiadvány szerint egyrészt az antant-államoknak, másrészt Németországnak a balkáni bevételben bekövetkezett hirtelen és nagyarányú előretörése. Mégis, az érzékeny gazdasági térvesztés ellenére, az utolsó békeévben „a monarchia egész kivitelének 12,9 százaléka, a magyar vámkülföldi kivitelnek 17,58 százaléka irányult a Balkánra”. – A gazdasági összefoglaló összegezőként megállapítja, hogy „...a közös vámterület balkáni kivitelének ... átlag egyötöde magyar származású, ... a Szerbiába szülő kivitelben [pedig] egy harmadrész magyar eredetű áru szerepelt.”

*Angolszász történeti publicisták nézetei a Magyarországot érintő nemzetiségi kérdésekről és
kommentárjuk az egykorú magyar politikai szemlékben¹*

A

1913 szept.

*Jászi Oszkár bírálata R. W. Seton-Watsonnak a Monarchia délszláv kérdéséről szóló műve
egykorú, Berlinben megjelent német nyelvű kiadásáról²*

Scotus Viator e munkájának angol eredetijével már behatóan foglalkoztunk e szemle XXVI. kötet 187. és következő oldalain. Az előttünk fekvő német kiadás nem pusztán fordítás, hanem tetemesen bővített új kiadás: „Sok történet eme könyv angol kiadásának megjelenése óta, és nemcsak sok helyet kellett átírni, hanem sok új anyagot újból kellett átdolgozni. Így két, egészen új fejezet jött létre Tomasics és Cuvaj kormányzatairól. A végső fejezet kétszeresre nőtt meg

¹ Jászi Oszkár nevezetes cikk-bírálata, melyet Seton-Watsonnak a monarchia délszláv kérdéséről írt munkája német kiadása alkalmából (*Die südslawische Frage im Habsburger Reiche*, Berlin 1913.) ír, magán hordozza nemzetiségi politikájának minden jellemző, pozitív és negatív vonását. Kétségtelen pozitívuma ennek a merész gondolatmenetű, önálló koncepciójú miniatűr politikai történeti esszének, hogy Jászi demokratizmusa megkapó logikájával, az előző állásfoglalásoknál is élesebben és határozottabban állást foglal a demokratikus Magyarország létrehozása, a nemzetiségi kérdés haladéktalan korszerű rendezése, a nemzetiségi törvény végrehajtása, a helyreállított és egyenjogú horvát országgyűlés követelése, egészében a demokratikus nemzetiségi politika bevezetése mellett. Ennek elmulasztásával pedig szembeállítja a dualizmus győzelmét, Horvátország és Fiume elvesztését, a délszláv politikai egységmozgalom céljának megvalósulását. A korabeli magyar publicisztikában ilyen jövőbe látó áttekintéssel ekkor nem találkozunk. Jászi helyzetfelismerése – ha nem is a taktikai fegyverként alkalmazott dualizmusról szóló fejtegetés – minden tekintetben figyelmet érdemel. Más kérdés Jászi újabb Seton-Watson-méltatása, melyet – kivált az előbbi, a mű első és szűkebb tartalmú angol kiadását ismertető recenzióval (J. O.: A délszláv kérdés. – *The Southern Slav question and the Habsburg Monarchy*. By R. W. Seton-Watson. London 1911, Constable. XII, 463 p. – Huszadik Század XIII, 26. köt., 1912. júl.–aug., 7–8. sz., 187–193. l.) egybevetve – már korántsem tarthatunk pozitívnak. Nem lehet elhallgatnunk ugyanis, hogy Jászi, aki oly helyesen és meggyőzően oktatja ki az osztrák keresztényszocialista (Lueger) és nagynémet tendenciák (Meyer & Jessen Kiadó, Berlin) iránt is megértéssel viseltető skót publicistát, amikor az – nyilván Luegerék befolyására – élesen felekezetieskedő megvilágításba helyezi az egész magyar közéletet (vö. első bírálat, 192. l.), miért nem talál egyetlen magyarózó, védő, méltányoló kifejezést akkor, amikor Seton-Watson ugyanolyan átlátszó propagandizmustól átfűtött, a magyar félfedális kormányzati rendszert támadva immár az egész magyar társadalmat és Magyarországot veszi célba és marasztalja el a világ közvéleménye előtt. Vajon igaz-e az, amit oly visszatetsző fennhéjázással az egész magyar társadalomnak a nemzetiségi kérdésben tanúsított „bornírtságáról” kimondani merészel, vagy ügyes taktikai fogás, hogy a maga belpolitikai nézeteinek és harcának alárendeli a magyarság, az ország külső érdekeit, melyek tragikus alakulása végeredményben az ő saját belpolitikai koncepcióját is halomra döntötte. – Ez idő szerint már rendelkezünk a kellő történeti távlattal annak kimondásához, hogy Jászi Seton-Watson-értékelése, ez a feltétlen és felelőtlen áradozás, amellyel az egész korabeli Magyarországot elítélő publicistát ajnározza, hibás, helytelen és a magyarság jövője szempontjából súlyosan ártalmas volt. Hiszen, Seton-Watson íróasztal mellett kiagyalt tervezete a központi birodalmi gyűlés alá rendelt tartománygyűlések sorozatáról szinte kísértetiesen emlékeztet a múlt század ötvenes-hatvanas évei elvakultan centralizáló osztrák aulikus politikájának elképzeléseihez, még akkor is, ha az angolszász szerző bizonyos ködös, ki nem fejtett, de kétségkívül a magyar társadalom megtörésének a célzatát rejtegető „föderalizmusa” nyilvánvalóan más forrásokból táplálkozik, mint az említett abszolutista bécsi törekvések. Ez a felfogás, ez az elképzelés magyar szempontból, a radikális oldal szemszögéből is, elfogadhatatlan volt, s ezt Jászinak meg kellett volna mondania már az első bírálatban is. Jászinak azonban a Seton-Watson által elképzelt „trialista” szerkezet (melynek semmi köze nincs a horvát közjogi álláspontoz) ismertetésekor egyetlen bíráló szava, komolyabb kritikai észrevétele sincs. Csupán a cikk végén tesz némi engedményt a maga elfogult, mindent a „magyar feudalizmus” rovására író felfogásával szemben, amikor összegezeként mellékesen megjegyzi, hogy mindez bekövetkezhet, ha nem történik lényeges változás a hivatalos nemzetiségi politikában. Jászi tehát ezzel a Seton-Watson-féle, a konkrét történeti valót és a történelmietlen propagandaelemet vegyítő koncepcióval szemben nem állítja oda a maga álláspontját. Nem száll szembe Seton-Watson torzításaival, sőt a Berlinben propagandaelemekkel alaposan megtűzdelt német kiadást is egyértelmű elismeréssel fogadja, miután az angol előzményről korábban már elmondotta, hogy botlásaitól

a délszláv kérdés különböző megoldási módozatainak tárgyalása által, és a Balkánháború visszahatásairól egy külön fejezet szól.” Ezenkívül nyolc új melléklet járult a régiekhez. Így felkészülve, túlzás nélkül nevezhetjük az angol publicista munkáját a legteljesebb forrásműnek, mely a világirodalomban erről a kérdéstről létezik, s leszámítva néhány kisebb-nagyobb elfogultságát a magyar dolgokkal szemben, általában fenntartás nélkül dicsérhetjük lelkiismeretességét, igazságos törekvését, széles látókörét. Ez az elfogultság a magyar dolgokkal szemben abban mutatkozik, hogy a külpolitika minden baklövését, a horvát-rendszer minden alávalóságát a „magyar oligarchia” számlájára írja. Holott épp a legutolsó két év eseményei mindenkit meggyőzhetnek róla, hogy ez a „magyar oligarchia” a bécsi abszolutizmusnak mindenben engedelmes eszköze, ha ennek fejében szabad kezét nyer osztrályuralma és anyagi érdekei zavartalan érvényesítésére. Ellenben

eltekintve „Scotus Viator ismét hasznos és köszönetre méltó munkát végzett a szoroson vett magyar ügy szempontjából is”. Miután – s ez jellemző leginkább Jászinak kelet-európai kérdésekben tanúsított végzetes egyoldalúságára – „most már a magyar publicisták feladata – mint írja –, hogy a délszláv szfinksz (!!) megfejtéséhez hozzájárassanak”. – Ezt a sajnálatos negatívumot tűzi tollhegyre a Tisza-féle *Magyar Figyelő* névtelen konzervatív cikkírója (B), akinek fejtegetéseiből sok mindent szívesebben olvastunk volna inkább a korabeli baloldal szemléiben. Abban ugyanis ennek a sajtóvéleménynek van igaza, hogy Seton-Watson könyörtelen propaganda-hadjárata súlyosan ártott nemcsak a magyar kormánynak (tehát szélesebben: az uralkodó osztályoknak), hanem az egész magyarságnak is, és az általa ösztönözött centralista föderalizmus kiegyenlíthetetlen ellentétben állt a magyarság léteérével. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy Tisza ideológiai szemléjének névtelenje (talán maga az ekkori szerkesztő, Herczeg Ferenc) azt is tagadja Jászi kritikai esszéjében, ami valóban helytálló és maradandó. A cikkíró például öngyilkosságnak mondja a Jászi cikkében felsorolt nemzetiségi jogok megadását. „Az 1868-iki home rule-nál tovább menni – írja – Magyarországra nézve abdikálás. Itt tehát arról volna szó, hogy a halált megelőzzük öngyilkossággal”. – A félreértést fokozza, hogy mindez olyan időben íródik mindkét részről, amikor a nyugat-európai, s kivált az angolszász publicisztika hasonló nézőpontú, növekvő arányú érdeklődést tanúsít a magyarországi nemzetiségi kérdések iránt. Így a soknemzetiségű monarchiáról és annak egység-problémáiról könyvet író Henry Wickham Steed (*The Hapsburg Monarchy*. London 1913, Constable. 304 l.) Seton-Watsonhoz hasonló nézeteket vall erről az „egység”-ről s általában a felmerülő kérdésekről. Természetesen az újabb „tájékoztató mű” szerzője is vérbéli hírlapíró, a *Times* több mint egy évtizeden át Bécsben élt levelezője, akinek elfogultságára felette jellemző, hogy abból a kétségtől sajnálatos tényből, hogy a monarchia bankjegyének „osztrák” oldalán a különböző nemzetiségi nyelveken is fel van tüntetve az érték, míg a „magyar” oldalon csak magyarul, arra a következtetésre jut, hogy az „osztrák állameszme” a nép jogainak egyenlőségét, míg a magyar „az uralkodó faj hegemoniáját” fejezi ki. Steed szerepe egyébként igen jelentős, anélkül, hogy erre a Huszadik Század tájékán felfigyelnének. Ő írja 1914 küszöbén az *Encyclopaedia Britannica* számára az Ausztria-Magyarország címszót, amelynek keretében egyes szakaszokról, így a koalíció időszakáról kétségtől figyelmet érdemlő politikai elemzést ad. Ez az anyag rövidebb később W. A. Philipsszel (az újkori történet tanára a dublini egyetemen) és D. Hannay-val társszerkesztésben külön kiadványként is megjelent „A short history of Austria-Hungary and Poland” hangzatos címen (London 1914). – A vázolt adalékokból is nyilvánvaló, hogy Jászi újabb Seton-Watson-méltatása idején a nyugat-európai politikai publicisztika már koncentrált támadást intézett immár nemcsak a magyarországi kormányzati nemzetiségi politika, hanem – az egész Magyarország ellen. Olyan nyilvánvaló céltzattal, amit egy Jászinál sokkal kevésbé felkészült és nem olyan széles műveltségű és látókörű közírónak is észre kellett volna vennie. – Ennek következtében Jászi Oszkár Seton-Watson-ismertetéseit nem tekinthetjük teljes értékű, hanem inkább elnagyolt, a kérdés lényege felett elsikló publicisztikai tudósításoknak, amelyek valósággal elvonták a tragikus következményekkel járó, a világ közvéleményét számottevően befolyásoló megnyilatkozásokról a magyar haladó közvélemény figyelmét, amikor ennek éppen az ellenkezőjére, a haladó erők összefogására és a külföldi fórumokon a kérdést megvitató cikkek és kiadványok megjelentetésére lett volna szükség. Annál sajnálatosabb ez, mert a Huszadik Század egykorú számaiban egész sor fontos cikk és tanulmány foglalkozik szomszédnépi tárgyú kérdésekkel, és találkozunk nemzetiségi szerzőktől való újabb közleményekkel is. (L. Braun, Róbert glosszáját Goga Oktaviának a magyar művelődés jellegét bíráló cikkéről: B. R.: Goga Oktavián a magyar kultúráról. – Huszadik Század XIV, 27. köt. 236–240. l.; Jaksics Vazul tanulmányát a magyarországi szerbség művelődési, gazdasági és politikai viszonyairól: A magyarországi szerbek kultúrája. – Uo., XIV, 28. köt. 1913. nov. 15; 11. sz. 503–525. l.; Aradi Viktor helyzetképét a magyarországi nemzetiségi kérdések egykorú alakulásáról: Nemzetiségi jelenségek. – Uo., XIV, 28. köt. 528–534. l.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *Jászi Oszkár: A dualizmus felé.* (R. W. Seton-Watson: Die südslawische Frage im Habsburger Reiche. Berlin 1913, Meyer & Jessen. XII, 651 l.) – Huszadik Század XIV, 28. köt. 1913. szept. 1; 9. sz. 307–309. l. – A bírálatlaltal egyidőben a folyóirat *Vajda Mihály* (V. M.) tollából ismertetést közöl H. Tourtzer Stúr-tanulmányáról. (A tót nemzetiségi mozgalom romantikus korszaka. H. Tourtzer: Louis Stúr et l'idée de l'indépendance slovaque. Paris 1913. 244 l. – Huszadik Század XIV, 28. köt. 1913. szept. 1; 9. sz. 300–306. l.)

a horvát kérdésben és a külpolitikában ennek az uralkodó klikknek nincs semmiféle átfogó politikája (csak a feudalizmus ösztönszerű gyűlölete minden nemzetiségi mozgólódással szemben), és a külügyminisztériumból pórázon vezetik. A külpolitikában a magyar tényezők befolyása teljesen abban merül ki, hogy a Bécsből kapott leckét eldarálják a magyar „parlamentben” akkor, mikor az osztrák népképviselőt az ilyen játékokra nem kapható. És bár kétségtelen, hogy a magyar osztályuralom volt az, mely a horvát kérdést megmérgezte: úgy másrészt nem lehet vitás, hogy a Cuvaj-rendszer förtelmei nem következhetek volna be, ha külpolitikánkat Bécsben okosabb és erkölcsileg fogékonyabb politikusok intézik. Legjobb bizonyíték erre nézve az a rémuralom, melyet az osztrákok Dalmáciában is folytattak, s melyről épp Scotus Viator olyan megdöbbentő képet rajzolt. Ezt megállapítva viszont nem lehet kétség aziránt, hogy Magyarország agrár-feudális szerkezete egyik fő akadály a tűrhetőbb nemzetiségi egyensúly-állapot kialakulásának, s hogy a horvát kérdés megoldása el sem képzelhető a magyar országgyűlés mai összetétele mellett.

Pedig ez a kérdés egyre parancsolóbban követeli a megoldást, s ma már nem mint pusztán horvát kérdés, hanem a monarchia hét és fél millió délszlávjának szervezési problémája. Scotus Viator főérdeme, hogy ezt a kérdést éles megvilágításba helyezi, és meggyőzően mutatja ki, hogy a dualizmus már itt van – nem intézményekben, de a való élet kényszer-tényeiben. Nagyon érdekes munkájának az a része, melyben e gondolat hódításait regisztrálja igen komoly osztrák parlamenti körökben, és ahol a dualisztikus megoldás egyáltalában nem jelentene egy új államot a monarchián belül, hanem ellenkezőleg a centralizációnak és a decentralizációnak egy olyan alkalmazását, mely a mai laza, elégedetlen, egymást gyűlölő néphalmazatból egy valóban demokratikus, becsületes home rule-on³ alapuló népszövetséget teremtené.

Ez a gondolat ma már kilépett az utópiák kódéből, s Bécsben igen befolyásos és öntudatos képviselők felett rendelkezik. Épp azért bővebben kell foglalkoznunk Scotus Viator ide vonatkozó fejtegetéseivel, melyek osztrák keresztényszocialisták, sőt a szocialisták egy tekintélyes részének tervezetéseit visszhangozzák. Ezek szerint a delegációk mai formájukban túlélték magukat, és „a habsburgi monarchia legégetőbb szüksége a központi hatalom egységesítése, s ez nem gondolható el egy egyöntetű központi parlament alapítása nélkül. Ezen átalakításánál a delegáltak választása úgy történék, mint eddig, csak hogy az osztrák és a magyar csoportot egyesítsenek. A két képviselőház képviselőit megkészsereznék (a két felsőház képviselőiténél változatlan fenntartásával), a horvát tagok választását a zágrábi száborra bíznák, és a boszniai szábor küldötteit is bevennék. Ezen újonnan alkotott parlamenthez tartoznának a birodalom közös ügyei...”

De a közös parlament megalkotása csak félmunka volna: „egyidejűleg egy délszláv parlamentet kellene Zágrábban felállítani, melyben a monarchia összes horvátjai, szerbjei és szlovénjei képviselőre találnának, amely valami középalkulat volna a továbbra is fenntartandó tartománygyűlések és az új központi parlament között. A most fennálló zárai, szarajevói, parenzói, laibachi és zágrábi Landtagok megszüntetése ugyanis a lokálérdekeket könnyen veszélyeztetné, s minden templomtorony-politikus ellenállását keltené fel.”

Ezt a reformtervet [a] szerző a következő táblával akarja még világosabbá tenni:

MA:	H O L N A P :
I. Osztrák birodalmi gyűlés (Osztrák delegáció) Magyar országgyűlés (Magyar delegáció)	I. Központi parlament az egész monarchiára
II. a) Horvát szábor b) Bosnyák szábor	II. Három közép-parlament 1. Birodalmi gyűlés Bécsben 2. Országgyűlés Budapesten 3. Délszláv szábor Zágrábban
III. a) Galíciái Landtag b) A többi 16 osztrák Landtag	III. A Landtagok Ausztriában, 1 Horvátországban, 1 Boszniában

Mármost a központi parlamentre tartoznék a hadsereg, a haditengerészet, külpolitika, kereskedelmi szerződések, közös pénzügyek. A középparlamentek lényegileg ugyanazon ügyekkel foglalkoznának, mint a maiak. A Landtagok kisebb fontosságú, helyi önkormányzati ügyek

³ Home rule: önkormányzat (ang.).

számára volnának fenntartva mindaddig, míg egy-egy Landtag összes képviselőinek kétharmad többsége nem követeli az illető testület feloszlatását.

A németiség várható ellenállását ezzel a tervvel szemben azért vélik eloszlatni, hogy a kikötők és a fővasutak reichsunmittelbar szervezését javasolják, egy terv, melynek E. V. Zenker német képviselő már ma erőteljes publicisztikai propagandát csinál. A fő kikötőhelyek közvetlen képviselőket kapnának a központi parlamentben is.

Ezt a tervet kortörténeti érdekessége mellett még azért is szükségesnek tartottuk ismertetni, mivel a magyar közvélemény bomlott közönye mellett, melyet a nemzetiségi kérdéssel általában és a horvát problémával szemben különösen tanúsít, nem lehet elég gyakran és elég nyomatékosan hangsúlyozni, hogy mialatt mi tétlenül tűrjük a bihari maffia uralmát, s mialatt komoly nagy lapjaink kizárólag lokális pletykákkal, „államférfiaink” személyes veszekedéseivel és a nemzetiségek elleni előfizető-fogdosó heccelődésekkel vannak elfoglalva: azalatt iam proximum ardet⁴, s óráról-órára érkeznek azok az erők, melyek a régi alkotmányt úgy hazánkban belül, mint a monarchiában lassan, de biztosan fel fogják őrölni.

Most, hogy a monarchia szalonikii Drangja végleg megbukott, hogy a szerb állam egy élet-erős és gyors tempójú nemzeti fejlődés összes alapköveit lerakta; hogy a délszláv népek kereskedelmi és vámszövetsége sokáig nem maradhat el: nyilvánvaló, hogy a dinasztia legégetőbb problémája ama hét és fél millió alattvalója politikai, gazdasági és kulturális boldogulását a monarchián belül biztosítani, akik máskülönbben egyre hevesebben fognak Belgrád és az orosz befolyás felé gravitálni.

Ilyen történelmi átalakulások küszöbén az egyedüli ésszerű magyar politika csak a velünk élő nemzetiségek bizalmának és rokonszenvének megnyerése lehet, hisz Ausztriával szembeni állami és gazdasági mérközésünkben elsősorban épp a nemzetiségek magatartásától függ a legfontosabb kérdések eldőlte. Mert a ma kavargó nemzetiségi és gazdasági erőknek csak két elképzelhető egyensúlyállapota van: az egyik a demokrata Magyarország, a nemzetiségi törvény becsületes végrehajtása és messzemenő, tisztességesen keresztülvitt home rule Horvátországnak; a másik osztályuralom, nemzetiségi elnyomás, délszláv állam – Horvátország és *Fiume elvesztésével*.

Jászi Oszkár

B

1913 okt. 1

„Magyar trialisták” című szerkesztőségi „feljegyzés” Tisza István politikai szemléjében,
a Magyar Figyelő-ben „a Scotus Viator tervét támogató Huszadik Század” ellen¹

Nem hisszük, hogy a Huszadik Század tekintetes szerkesztőjén kívül volna még Európában ember, aki hinne R. W. Seton-Watson, a famózus Scotus Viator tudományos elfogulatlanságában. A brutális csökönyösség, amellyel az angol publicista a magyarság híret a külföldön bemocskolni igyekszik; a kaján rendszeresség, amellyel a szlávok hatalmi éhségét a magyar állam ellen uszítja; a cinikus vakmerőség, amellyel évszázados, organikusan fejlődött államalkotásokat fölszabdalni és új államtestekbe gyúrní akar; végül a hipokrizis, amellyel romboló szándékait az aggódó jóbarát álarca mögé rejti; régóta leleplezték már előttünk Seton-Watson, mint egy, a mi monarchiánkkal ellenlábás érdekkör publicisztikai ügynökét.

Amióta a trializmus gondolatában olyan robbanó erőt vélt fölfedezhetni, amely a monarchia fennállását garantáló németiség és magyarság pozícióját gyöngíthetné, azóta az őt jellemző szemérmetlen szívóssággal igyekszik a délszláv aspirációkat ilyen irányba terelni. Az angol könyv, amelyet a perfid skót ennek a kérdésnek szentelt, most megjelent német fordításban is. A szerző, bizonyára nem ok nélkül számít arra, hogy akadnak majd hívói a monarchia határain belül élő németek gyöngébb koponyái között is.

Scotus Viator *reformja* szerint a monarchia jövődő parlamentarizmusa ilyen formán festene: lesz központi birodalmi parlament Bécsben, ahová mi is küldenénk követeket (csak hogy megint

⁴ ...iam proximus ardet Ucalegon: már ég a szomszédos Ucalegon (háza) is (Vergilius: Aeneis, II. 311–312).

¹ Közli: Magyar Figyelő 1913. IV. 67–68. l.

elérkeztünk oda!) – lesz három *középparlament* (!), mégpedig: a bécsi reichsrat, a budapesti országgyűlés és a zágrábi délszláv szábor (a horvátok természetesen nem küldenek Budapestre képviselőket, de a dalmaták és bosnyákok küldenek Zágrábra). Lesz végül 19 tartománygyűlés, 17 Ausztriában, 1 Zágrábban és egy Szerajevóban.

Hogy megnyerje a németeket a dualizmusnak, Scotus Viator centralparlamentet ígér nekik, mivel pedig a gondolat, hogy az új délszláv állam elvágna a németiséget az Adriától, még Berlint is idegessé tette, a ravasz skót azt a megoldást találta, hogy a tengeri kikötőknek és a fontosabb víziútvonalaknak *reichsunmittelbar* jelleget adományoz.

Ezt ígéri Scotus Viator a németeknek. A Huszadik Század magyarjainak nem ígér semmit, azok ingyen is vele mennek, és úgy vélekednek, hogy: „...túlzás nélkül nevezhetjük az angol publicista munkáját a legteljesebb forrásműnek, mely a világirodalomban erről a kérdéstről létezik, s leszámítva néhány kisebb-nagyobb elfogultságát a magyar dolgokkal szemben, általában, fenntartás nélkül dicsérhetjük lelkiismeretességét, igazságos törekvését, széles látókörét.”

A Huszadik Század szerkesztője még meg is toldja Scotus Viator érveit. Szerinte „most...”, hogy a szerb állam is életerős és gyors tempójú nemzeti fejlődés összes alapköveit lerakta; hogy a délszláv népek kereskedelmi és vámszövetsége sokáig nem maradhat el: nyilvánvaló, hogy a dinasztia legégetőbb problémája ama hét és fél millió délszláv alattvalója politikai, gazdasági és kulturális boldogulását a monarchián belül biztosítani, akik máskülönben egyre hevesebben fognak Belgrád és az orosz befolyás felé gravitálni.”

A dologban csak az a kellemetlen, hogy Jásziék délszlávjai a boldogulásuk feltételeit éppen a magyar állam testéből akarják kihalászni. Hogy Szerbia albán és bolgár alattvalók anektálása folytán éppen most vesztette el az egységes nemzeti állam jellegét, és hogy a jövőben magának is fogas nemzetiségi problémákkal kell megküzdenie, arról nem tud, vagy nem akar tudni a Huszadik Század. Arról sem, hogy a délszláv testvérektől földig alázott és kifosztott Bolgárországnak egyelőre sürgősebb dolga is lehet, mint a délszláv kereskedelmi és vámszövetség megkötése. Arról sem akar tudni, hogy a monarchia délszlávjainak egy kalap alá való hozatala nem jelenthetne végleges megoldást, mivel a délszlávok között két ellentétes állameszme versenyzik és ütközik egymással: a katolikus horvát és az ortodox szerb.

A Huszadik Század a Scotus Viator könyvéről írott ismertetését azzal a Magyarországnak szóló jó tanáccsal fejezi be, hogy jó lesz Horvátországnak messzemenő *home rule*-t adni, mert különben meglesz a délszláv állam, és Horvátország meg Fiume elvész a számunkra. Az 1868-iki *home rule*-nél még messzebb menni Magyarországra nézve abdikálás. Itt tehát arról volna szó, hogy a halált megelőzzük öngyilkossággal. Orvosi tanácsnak elég eredeti, de talán mégse hamarodjunk el a dolgot .

C

[1913 őszi]

Henry Wickham Steed a soknemzetiségű monarchia egységéről
„*The Hapsburg Monarchy*” című könyve előszavában¹

E könyv célja, hogy rögzítse az Ausztria-Magyarországon tíz éven át folytatott munkám² során nyert benyomásokat és a levont következtetéseket, mielőtt azok elhalványodnak vagy túlságosan leegyszerűsíti őket az emlékezés. Sok külföldi író foglalkozott már osztrák, magyar és osztrák-magyar kérdésekkel. Egyesek sebtében, egyesek alapos tanulmányokkal írtak, mások pedig hivatalos forrásokból származó anyagot tettek közzé; de ha nem tévedek, egyikük sem élvezte azt az előnyt – vagy dolgozott azzal a hátránnyal –, hogy tíz évig élte volna az ország mindennapos életét és kényszerült volna irányában bíráló, ha nem is ítélő állásfoglalásra. Ezek a szerzők rendszerint és szükségszerűen főleg külsőségekkel foglalkoztak, látogatások és utazások folyamán gyűjtött okmányokat dolgoztak fel, vagy így szerzett benyomásait és információikat adták elő. Munkájukban sok alapult okmányoszerű tények, statisztikák, faji előítéletek és a történeti fejlődés pontos ismeretere, és ezért maradandó értékűek akkor is, ha néha hiányzik belőlük annak a sajátos valóságnak az érzékelése, amely a Habsburg-tartományok bonyolult közéleti

¹ Megjelent: London 1913, Conatable. XXXII, 304 1. – A közölt részlet lelőhelye: VII–VIII. 1.

² A „The Times” bécsi levelezőjeként.

és társadalmi jelenségei mögött meghúzódik. Nem céлом az ő nyomdokaikon haladni, inkább személyes tapasztalataim és észrevételeim gyümölcsét óhajtom átnyújtani szerény hozzájárulásként ahhoz a nehéz feladathoz, hogy a külvilág számára kevésbé érthetelenné tegyék az osztrák-magyar irányzatokat és problémákat. Bár ezekkel a problémákkal foglalkozva elkerülhetetlen bizonyos fokú ítélő elkülönítés és terminológiai megkülönböztetés, igyekeztem a Habsburg-ház uralma alá tartozó népeknek nem annyira eltéréseivel, mint inkább közös vonásaival és érdekeivel foglalkozni. A Habsburg-monarchia szintetikus tárgyalást igényel. Az analízis ennyire változatos ország esetében zavart teremt. A legügyesebb értekezés Magyarország vagy Csehország alkotmányának történetéről és államjogáról, a legpontosabb statisztikai tanulmány a nemzetiségekről és nyelvekről is alkalmas arra, hogy a külföldi olvasó meghökkenjen és elkedvetlenedjen maradjon. Még azzal a kockázattal is, hogy a dualizmus rendszerének mint az osztrák-magyar politikai fejlődés végső megfogalmazásának hívei felháborodnak, ki kell tartani a Habsburg-országok alapvető egysége mellett, habár ez az egység most és meglehetősen fokozódóan a különféleség egysége. Ez az egység nem hívható jobb elnevezéssel, mint „a Habsburg monarchia”. Az alkotmányjogi helyes „Ausztria-Magyarország” és „osztrák-magyar monarchia” nevek gyengén helyettesítik a régi átfogó megnevezéseket: „Ausztria”, „osztrák monarchia”; ezek a mostani összetett meghatározásoknál megfelelőbben fejezték ki a Habsburg-népek politikai egyéniségét. Ez az egyéniség csak rejtett, de nem múlt ki...

5

*Iratok a Bogdanović Lucián gör. kel. szerb pátriárka eltűnését követő kormányzati intézkedésekkel kapcsolatban*¹

A

1913 okt. 10

Gr. Tisza István miniszterelnök előterjesztése a minisztertanácsban a feltehetően szerencsétlenül járt Bogdanović Lucián gör. kel. szerb érsek-metropolita „helyettesítése” tárgyában

MT 1913:18/3

A miniszterelnök úr előadja, hogy Bogdanovics Lucián karlócai gör. kel. érsek metropolita-patriárka folyó évi szeptember hó 1-én badgasteini lakásáról távozván, azóta titokzatos körülmények között eltűnt, s a megejtett bírósági nyomozások megállapították, hogy minden valószínűség szerint, baleset következtében, az Ache folyóban halálát lelte.

¹ *Bogdanović Lucián* (1867–1913) karlócai gör. kel. szerb metropolita-patriárka 1913. szept. 1-én eltűnt Bad Gasteinből, ahová állítólagos gyógykezelés céljából utazott, s a nyomozati jelentés szerint az itteni Ache nevű folyóban pusztult el. – Bogdanović halálával a magyar kormányzat utolsó támogatója távozott a magyarországi szerb egyház éléről, akit (akárcsak elődjét, Branković Györgyöt) általános népszerűtlenség vett körül. Bogdanovićot egyházfejedelmi időszakában izzó gyűlölettel támadták a kongresszusi választmányban, a szerb radikális politikában, s ugyanakkor még az egykori szerb szabadelvű (Polit-) párthoz sorolható kisebbség soraiban is elhatárolták magukat tőle mint a kormány kreatúrájától. Hasonlóképp elszántan ellenszenves volt a horvát–szerb koalíció soraiban, s a délszláv egységmozgalom nem kis számú híve esküdt ellenségei között tartotta számon. Bogdanović ugyanakkor többet tudott a keltetésénél a Ballhausplatz és a katonai vezetés terveiről, s mindezért halála mindmáig nem tisztázott körülményeinek feltárásával az érdekelt körök egyike sem foglalkozott különösebben. – Ettől eltekintve megállapítható, hogy Branković, majd Bogdanović egyházkormányzata – mindkettőjüket a magyarországi szerb közvélemény, az egyházi körök túlnyomó többsége ellenére nevezték ki – alapjaiban megrendítette a gondjaikra bízott nemzeti-egyházi önkormányzatot. Az ő kompromisszumos, a kormányzati kívánalmakat elvtelenül kiszolgáló vezetésük alatt a gör. kel. szerb autonómia fokozatosan elenyészett, amihez természetesen a radikális uralom felelőtlen gazdasági ügyintézése is hozzájárult, s az általános anarchia elkerülhetetlenül a végső kormányzati erőszakhoz, az önkormányzat felfüggesztéséhez vezetett. A szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választmány helyébe – mint azt Benedek Sándor kultuszállamtitkár Lukács miniszterelnökhöz intézett 1913. ápr. 29-i átirata is közli – egyházi vagyonezelőség („assistentia”) lépett, s az 1912. dec. 10-i miniszterelnöki rendelettel kinevezett, a szerb egyház köreiben is általáno-

A karlócai gör. kel. érsekség ügyeinek vezetését, a patriarka eltűnésének első hírére, a felszentelés szerint legidősebb püspök, Nikolits Miron átvette, ki is ezen körülményt előadó miniszterelnök úrhoz intézett felterjesztésében bejelentvén, azt is közölte, hogy a püspöki kar egyhangú határozata alapján zsinatot kíván egybehívni, amely a továbbiak iránt intézkedni hivatva van.

A gör. kel. szerb püspöki zsinat szervezetéről szóló szabályzat szerint azonban a felszentelés szerint legidősebb püspök csak *széküresedés* esetén veheti át a metropolia igazgatását, s csak *széküresedés* esetén hívhat össze zsinatot.

Miután pedig Bogdanovics elhunyt kétséget kizáró módon igazolva nincs, s így széküresedésről egyházjogi szempontból sem lehet szó, ennek folytán, hogy a további eljárás törvényes formák között megindulhasson, s ezen eljárás során edictum kibocsátásával a széküresedés beállta egyházjogi szempontból teljes joghatállyal megállapítható legyen, előadó miniszterelnök úr, a miniszter uraknak rövid úton kieszközölt hozzájárulása alapján legalázatosabb előterjesztést tett Ő Felségéhez aziránt, hogy a zsinati szabályzatról szóló legfelsőbb királyi rendelet V. cikke, amely a patriarka helyettesítéséről széküresedés esetére intézkedik, legkegyelmesebben kiterjesztessék arra az esetre is, ha az érsek metropolita-patriarka székhelyétől távol van, s tartózkodási helye ismeretlen.

Ezáltal elérhető lesz, hogy a zsinat az érseki helytartó által törvényes működésre egybehívható legyen.

Továbbá tekintettel arra, hogy Ő Felsége az említett zsinati szabályzat legkegyelmesebb szentesítése során fenntartani méltóztatott legfelsőbb jogát arra nézve, hogy a karlócai szerb érsekség ügyeinek vitelére administratort nevezzen ki, amely esetben a szabályzattal a felszentelés szerint legidősebb püspöknek biztosított jogokat az administrator van hivatva gyakorolni; miután a metropolianak legidősebb püspöke Nikolits Miron, idősebb s egészségi szempontból törődött egyén, aki nem lenne alkalmas a mostani zilált autonómiai viszonyok között arra, hogy a metropolia ügyeit vezesse; miután továbbá igen nagy súlyt kell helyezni arra, hogy a szerb egyház autonómiája jelenleg átmeneti állapotban van s gyökeres rendezésre szorul, ezen végleges rendezés irányításában pedig az érsekre, illetve az érseki helynökre nagy szerep vár: előadó miniszterelnök úr legalázatosabb előterjesztésében arra is kérte Ő Felségét, hogy a karlócai gör. kel. szerb érsekség részére a szokásos 48.000 K tiszteletdíj engedélyezése mellett administratort kirendelni s administratorrá Grujics Mihály károlyvárosi gör. kel. szerb püspököt legkegyelmesebben kinevezni méltóztassék, felhatalmazván s utasítván őt, hogy a zsinatot mielőbb hívja egybe.

Grujics Mihály püspököt előadó miniszterelnök úr azért tartja az adminisztratori teendők végzésére legalkalmasabbnak, mert eltekintve attól, hogy ő a püspöki karnak felszentelés szerint második legidősebb tagja, – eddigi működésében politikailag mindig teljesen megbízható, loyális, hazafias magatartást tanúsított, kellő céltudatos eréllyel és körültekintéssel, széleskörű ismerettel bír, s így ez egyházban annyira szükséges rend fenntartása és az autonómiai ügyek rendezésének irányítása körül is nagy szolgálatokat tehet.

Végül előadó miniszterelnök úr aziránt is legalázatosabb javaslatot tett Ő cs. és ap. kir. Felségéhez, hogy a patriarkai javadalmozás felhasználására és felügyeletére vonatkozó szabályzat illető határozmányai, *amelyek szintén csak széküresedés esetére* szólnak, a jelen esetre szintén kiterjesztessenek, s a javadalom szabályzatszerű intercalaris kezelésre és elszámolásra az adminisztratornak szabályszerűen átadassék, s az intercalaris számadások, amelyek a javadalom, az időköz[i] s a javadalombeli utód érdekében előzetes intézkedéssel már ideiglenesen megnyitottak, tovább vezettessenek.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

san népszerűtlen, a horvátországi királyi biztosi intézményhez hasonlóan értékelt állami testület készítette el 1913-ra az „egyháznemzeti szükségletekről”, így a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi alapok költség-előirányzatáról szóló jelentést (ME 1913–XXXV–2828). – Bogdanović pátriárka titokzatos eltűnése következtében az eltűnt egyházfőt nem nyilváníthatták holtta, ezért egyházjogilag csak helyettesítéséről lehetett szó. Ezt a pátriarkai funkciót ellátó adminisztrátorságot a fennálló jogszabályok értelmében a legidősebb püspöknek, a köztudottan ellenzéki Nikolić Miron pakráci püspöknek kellett volna betöltenie, aki másfél hónapig valóban ebben a minőségben vezette is az ügyeket. A kormányzat azonban úgy intézkedett, hogy Nikolić helyett a korban utána következő Grujić Mihály károlyvárosi püspököt iktassák be az adminisztratori méltóságba. Grujić ilyen előzmények után teljesen elszigetelten, a szerb egyházi és világi körök barátságatlan, sőt ellenséges érzelmű fogadtatásától kísérve lett az önkormányzatától megfosztott,

B

1913 okt. 24

*Grujić Mihály károlyvárosi püspök, gör. kel. szerb metropoliai adminisztrátor átírata
gr. Tisza István miniszterelnökhöz Nikolić Miron pakráci püspök, a Bogdanović
patriárkát „helyettesítő” megbízott metropoliai adminisztrátor tiszteletdíjának enge-
délyezése tárgyában*

ME 1914-XXXV-467
(Gépírásos eredeti irat)

Ad 133/113 ex 1913.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Istenben boldogult Bogdanovics Lucián volt karlócai gör. kel. érsek metropolita és szerb patriarka annak idején bejelentett eltűnésével szükségessé vált, hogy a karlócai gör. kel. szerb metropolia püspöki zsinatának 1911. évi november hó 8-án kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szervezeti szabályzat[a] V. cikkében foglalt rendelkezéshez képest a felszentelés szerint legidősebb megyés püspök az eltűnt érsek-metropolitát helyettesítse, annak a szabályzat értelmében végezhető teendőit végezze. Ezen feladatot Nikolics Miron, pakráci gör. kel. szerb püspök úr másodfél hónapig, azaz mindaddig teljesítette, míg a legfelsőbbben kinevezett administrator administratori működését 1913. évi október hó 3/16-án meg nem kezdte. Ezen püspöki zsinat a mai napon tartott ülésében tekintettel arra, hogy a pakráci püspök úr a helyettesítést majdnem *teljes másodfél hónapig gyakorolta*⁵, még pedig lankadatlan szorgalommal és teljes odaadással s hozzáértéssel, egyben saját egyházmegyéjét is kormányozván; és tekintettel arra, hogy helyettesi működése lényegében ugyanazon mennyiségi és minőségi jelleggel bírt, mint amilyennel a legfelsőbbben kinevezett administrator működési köre is bír – azon nézetének adott kifejezést, miszerint méltányos, hogy a nevezett pakráci püspök úr részére, a fenti időtartamra, megfelelő tiszteletdíj állapítottassék meg oly mérvben, amint ilyen az 1913. évi október hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározással a jelenlegi metropoliai administrator úr részére meg lett állapítva, még pedig azon jövedelmekből, amelyekből az 1912. évi július hó 11-n kelt legfelsőbb elhatározás alapján a karlócai görög keleti érsek és szerb metropolita-patriarka javadalmazásához tartozó hasznothajtó ingatlanok és jogok hasznvétele és felügyelete tárgyában kiadott 4225 M.E. – 1912. sz. Szabályzat 14. §-ának h) pontja értelmében ilyen fedezhető.

Ezek alapján van szerencsénk Nagyméltóságodat teljes tisztelettel kérni, miszerint *a legfelsőbb helyen kieszközölni méltóztatnék*, miszerint *a fentebb körülírt tiszteletdíj a pakráci püspök úr részére legkegyelmesebben megengedtetessék*, illetve megállapítottassék.

A görög keleti szerb püspöki zsinatnak Karlócán 1913. évi október hó 11/24-én tartott üléséből.

Grujić Mihály s. k.
károlyvárosi püspök,
a karlovcii gör. kel. érsekség és
szerb metropolia administratora.

politikailag függő helyzetbe hozott, rendezetlen gazdasági ügyekkel küzdő hazai szerb egyház vezetője. Mégis: diplomáciai ügyességével, körültekintésével, szívós ügybuzgalmával és akaraterejével megvalósította, hogy az egyházi anarchia további folyamata berekesztődött, s fokozatosan előkészíthető lett az 1914. évi utolsó dualizmus korabeli magyarországi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ügye. Grujić diplomáciai készségére fényt vet az a forma is, amivel ellenlábasa, Nikolić ideiglenes egyházi adminisztrátori illetményei ügyének rendezését kérte a kormányzattól (B). Bizonyos azonban, hogy Grujić tárgyalásai sem hozták meg többé a szerb nemzeti-egyházi önkormányzatot, s a kérdés rendezetlen állapotban érte meg a dualizmus bukását.

¹ A kiemelések színes, ill. fekete ceruzával aláhúzva.

1913 okt. 26

Az 1913. okt. 26-án Aradon tartott VIII. román szociáldemokrata
kongresszus beszámolója (Részlet.)¹

...Ezekben a nehéz időkben, bár a nép jobban öntudatra ébredt, mint a múltban, nem tehet mást, mint ökölbe szorítja a kezét, összeszorítja a fogát, mert a reakció önkényuralma és a gazdasági válság annyira gúzsba köti kezét-lábát, hogy mozdulni sem tud. Ez a halotti csönd, az öntudatos akarat elfojtása nem tart sokáig. Roppant tűzhányóként tör ki egyszer, hogy beleremeg majd a föld, és elsöpör minden szennyet, hazugságot és szégyent, amit az abszolutista reakció okozott, és az ingyenélők által alkotott rendszert romjai alá temeti majd.

Ezért bár kongresszusunk nem volt nagyobb szabású megnyilatkozás, azokhoz a sivár körülményekhez viszonyítva, amelyek között ma élünk, és tekintetbe véve a megszavazott reális határozatokat, – ez a kongresszus volt mégis az, amely megújította a magyarországi román szocialista mozgalom alapjait, és amely új taktikai irányítást ad majd a románok körében kibontakozó szocialista kultúra előrehaladásának.

¹ A magyarországi román szervezett munkásság 1913. évi találkozóját, a VIII. magyarországi román szociáldemokrata kongresszust eredetileg az év elején, Szászvárosban akarta megtartani. Miután azonban a helyi rendőrkapitány nemcsak a január elejére hirdetett kongresszust, de a január 12-ére bejelentett román szociáldemokrata választójogi nagygyűlést is betiltotta, a központi bizottság úgy határozott, hogy a kongresszust egyelőre elhalasztja, és későbbi időpontban, másutt rendezi meg. (Vö. *Congresul nostru oprit* – Betiltották kongresszusunkat, ill. *Congresul nostru s'a amînat* – Kongresszusunkat elhalasztottuk. – Adeverul 1913. jan. 10 és 17; 2. és 3. sz.) – A VIII. román szociáldemokrata kongresszus színhelyének eldöntésekor a választás nem véletlenül esett Aradra, mely hosszabb idő óta az egyik legelevenebben és eredményesebben működő helyi román tagozat, s a román nemzeti párti frakciók egyezsége („Aradi egyezmény”, I. Iratok V. köt. 106. A) sz.) óta a magyarországi román nemzetiségi politika ekkori tűzhelye, agitációs és kulturális központja volt. Az adott körülmények között tehát az Aradon megrendezett VIII. román szociáldemokrata kongresszus kedvező feltételek mellett ült össze, bár a román szervezett munkásság, s általában a magyarországi nemzetiségi munkásmozgalom hangulatát lényegesen befolyásolta az általános sztrájk visszavonása, mint arra az egykorú szlovák munkásmozgalom tevékenységét bemutató iratok (I. Iratok V. köt. 127. A–C) irat) tárgyalásakor rámutattunk. A kisszámú résztvevő is jóval nagyobb reményeket fűzött az aradi Munkásotthonban 1913. okt. 26-án tartott kongresszushoz, mint amennyi valójában várható volt. A kongresszust összehívó román központi bizottság a VIII. román szociáldemokrata kongresszus bejelentett szűk napirendjén kívül (központi bizottsági beszámoló, jelentés a politikai és gazdasági szervezésről, sajtóügyek, a központi bizottság megválasztása, javaslatok; 1. *Invitare* – Meghívó. – Adeverul 1913. okt. 3; 40. sz.) még átfogó kongresszusi határozatot sem ígért. Ennek ellenére a kongresszust fokozott várakozás előzte meg, és eseménytelen, valósággal program nélküli lezajlása után a román munkásság körében határozott csalódást keltett. Oka volt ennek a többi közt az is, hogy a jó előre beígért újjászervezésről a kongresszuson nem esett szó, s az itt elhatározott „új taktika” további programpontja, az ún. *kulturális körök* létesítése nem töltötte el különösebb érdeklődéssel, lelkesedéssel a résztvevőket, akik ennél többet, és főleg mást vártak. Már a kongresszus kezdetén törést jelentett az országos főtitkár (Buchinger) beszámolója, akitől a román munkásdelegátusok a párt új nemzetiségi politikája irányelveinek kijelölését várták az általános sztrájk visszavonása utáni szakaszon, de aki néhány szóképen és a Tisza–Lukács-féle választójogi törvény elleni tiltakozáson kívül semmit sem mondott. A magyarországi szociáldemokrata pártvezetőség ezzel elszalasztotta a világháború előtti utolsó nagy alkalmat arra, hogy a nemzetiségi tagozatok fokozottabb felkarolásával, a szervezeti szabályzatnak a nemzetiségi munkásszervezkedést megkönnyítő módosításával, az egyes tagozatok fokozottabb szociális és kulturális támogatásával maga mellé állítsa az ország nemzetiségi munkás-közvéleményét. – De hasonlóképp elszigetelődött az aktív mozgalomtól a Budapesten működő központi román szociáldemokrata bizottság is, s ezen a téren is az ellenzék, az „aradiak” voltak a hangadók, mint az kivált az aradi vezető román munkásdelegátus, Sava Demian *Ştrentar* felszólalásából is kitűnt, aki a központi bizottság beszámolóját olyan szegényesnek mondotta, mint amilyen még sohasem volt. – A végeredményben hatástalan és a magyarországi román munkásszervezkedést inkább visszavetítő kongresszusnak érdekes színtöltője volt viszont I. *Creţulescu* budapesti küldött beszámolója, aki szocialista szellemű iskolaszervezést igényelt, és a központi bizottság rendszeres agitációs, szervező és kulturális tevékenységét követelte a kongresszuson részt vett küldöttek többségének helyeslése mellett. – A beszámoló eredeti címe és leléhelye: *Al VIII-lea congres socialdemocrat român din Ungaria* – A magyarországi VIII. román szociáldemokrata kongresszus. – Adeverul 1913. okt. 31; 44. sz.

A kongresszus által elhatározott új taktika [lényege az], hogy a román párttagozatokat és szakmai szervezeteket újra szervezzék, mivel ezek támogatják az előbbieket, és elsősorban az ún. *kulturális körök* alakulnak majd, melyek szocialista nevelést adnak tagjaiknak, és ugyanakkor gondoskodnak majd a tagok szórakoztatásáról is. Ezáltal ide vonzzák a közömbösöket is, akik ily módon megismerkednek a szocializmus nagyszerű eszméivel, és a felszabadító eszmék hívő harcosaivá válnak. Ezeknek a tagozatoknak, illetve köröknek a tagdíjai igen alacsonyak lesznek, hogy ne terheljék meg túlságosan a tagokat, akik a szakszervezeti tagdíjak mellett még pártadót is fizetnek.

A beszámoló bevezető része ezek után az *Adevărul*, a román munkásmozgalom hetilapja szervezési akciójával foglalkozott, és kimondta, hogy a szakszervezetekben való szervezést és előfizetőgyűjtést a *Népszava* példájára szervezzék meg. A bevezető rész a továbbiakban az agitációs alap támogatását sürgette.

A kongresszus megnyitása

Október 26-án, vasárnap, az aradi munkásotthonban megtartották a magyarországi VIII. román szociáldemokrata kongresszust. Tizenöt helység 26 küldöttel képviseltette magát. A gazdasági körülmények igen sok elvtársat megakadályoztak a részvételben, – ezek levelek és táviratok útján csatlakoztak a kongresszus határozataihoz.

Az első ülés délelőtt 10 órakor kezdődött. Tiron *Albani* elvtárs a román központi bizottság nevében üdvözölte a kongresszus résztvevőit, és javaslatot tett a kongresszusnak, hogy a vezetőség tisztikarát válassza meg. Elnökökül *S. Demian Ştengar* (Arad) és *Ioan Flueraş* (Budapest) elvtársakat, jegyzőkül pedig *Teodor Moga* (Budapest) és *Avram Borcuția* (Şicula) elvtársakat javasolta. A kongresszus egyhangúlag elfogadta ezeket, és így a vezetőség megalakult.

[Ezután] *S. Ştengar* elvtárs megnyitotta a kongresszust, és néhány szóval rámutatott ennek céljára, majd átadta a szót *Buchinger Manó* elvtársnak, a magyarországi szociáldemokrata párt titkárnak.

Tisztelt Kongresszus!

A magyarországi szociáldemokrata párt központi és a szakszervezetek általános bizottsága nevében üdvözlöm a magyarországi román munkásság VIII. kongresszusát. Ezt a kongresszust, mely oly szomorú körülmények között ült össze, amikor ebben a szerencsétlen országban valósággal dühöng a politikai reakció egész közigazgatási önkénye. A minket több mint másfél éve sújtó gazdasági válsághoz járul még az is, hogy román népünk egyike a művelődésben legelmaradottabb népeknek. Ezek a körülmények okozták, hogy oly gyéren látogatott kongresszusotok. De ha ez van, kötelességünk, hogy ezt a helyzetet kiaknázza megmutassuk a népnek a mostani társadalmi rendszer minden hibáját, minden igazságtalanságát, a kizsákmányolást és a felettünk uralkodó osztálybanditizmust. Agitációnknak tehát sokkal keményebbnek kell lennie. Ha a magyar proletariátusnak van miért lázadnia, úgy a románoknak százszorta több okuk van erre, mert a román népet nemcsak mint osztályt, hanem mint nemzetiséget is üldözik és kizsákmányolják ebben az országban. Emlékezzetek csak vissza, hogy azok, akik azt a törvényt megcsúfolást készítették, amelyet ma választójognak neveznek, kijelentették: azért kell a választójognak ilyen korlátozottan lennie, mert ebben az országban többféle nemzetiség él. Tehát ti vagytok az okai annak, hogy ebben az országban nem lehetnek jogai a népnek.

Agitáció útján kell bebizonyítanotok, hogy ezek az urak hazudtak, mert csak tőlünk, a munkásosztálytól függ, hogy lesz-e valaha is ebben az országban általános választójog vagy sem.

A burzsoázia ennek a jognak utolsó maradványát is elrabolja, s az esküdtszék [intézménye] gyáva és tehetetlen, hogy megakadályozza ebben.

A románoknak ugyanilyen gyáva s ráadásul még áruló burzsoáziája is van. Mint tudjátok, amikor az összes többi nemzetiség tiltakozott és mozgalmat indított a kormány igazságtalanságai és elnyomása ellen, a román nemzeti párt Magyarország minden szabadságjoga elorzójával, Tiszával paktálni kezdett.

Kötelességetek, hogy mindezt, a legnagyobb részletességgel megmagyarázzátok a népnek. Használjátok fel erre a jelen helyzetet jobban, mint eddig.

A jelen kongresszus tárgyalásai folyamán kell hogy irányvonalat állapítson meg a jövőbeni tevékenységre vonatkozólag. A szociáldemokrata párt nevében biztosítom a román munkásságot, hogy ehhez minden erkölcsi és anyagi támogatást megadtunk.

Sikert kívánok tárgyalásaitokhoz!

I. Ciser elvtárs (Budapest) tolmácsolta románul *Buchinger* elvtárs szavait.

Ezt követőleg *Kappner* elvtárs, az aradi fémmunkás-szakszervezet küldötte szólalt fel.

Üdvözölte a kongresszust, néhány szóval rámutatott a román munkásság helyzetére, és összehasonlítást tett köztük és a román értelmiség között, mely élén a román nacionalista és kormánypárti képviselőkkel ezekben a nehéz időkben, amikor a román nép teljesen tönkrement a gazdasági válság, a panamisták és szerencsejátékosok aljas politikája következtében, ezek a vérszopók, akik magukat a román nép vezetőinek nevezik, tárgyalásokat folytatnak a korrupt és erkölcstelen kormánnyal. Ha a román nép fölvilágosul – mondta a szónok –, akkor a kormánynak ezek a demagógiai és léhűtői a kormánnyal együtt ennek mocsarába fognak elsüllyedni. (*Taps*).

Ezután az elnök elvtárs átadta a szót T. *Albani* elvtársnak (Budapest), aki I. Mihut elvtárs helyett – akit személyes okok akadályoztak a kongresszuson való részvételben – előterjesztette a központi bizottság jelentését. Jelentésében Albani elvtárs kifejtette azokat az okokat, melyek rendkívüli akadályokat gördítettek az általános, de kivált a román munkásmozgalom elé. Ezek az okok: mindenekelőtt a reakciós belpolitika és a monarchia okatlan külpolitikája által előidézett gazdasági válság. További ok: az uralkodó osztályt hűségesen kiszolgáló önkényuralmi közigazgatás. Rámutatott arra, hogy ez a közigazgatás erőszakos hatalmával visszaélve minden kezdeményezésünket meggátolta, mellyel felvilágosítani és megszervezni akartuk a román népet: 52 bejelentett gyűlésből 24-et betiltottak, és csak 28 gyűlést tudtunk megtartani.

Ezután az ellenőrök jelentése következett, melyet Ioan *Vițelar* elvtárs terjesztett elő. Bejelentette, hogy a pénztárat ellenőrizte, és megállapította, hogy a bevételek 2549 korona 32 fillért, a kiadások pedig 2429 korona 13 fillért, nem pedig 2442 korona 98 fillért tettek ki, mint ahogy a jelentésben tévesen szerepel. Tehát a kasszában lévő pénzállomány 165 korona 19 fillér, nem pedig 151 korona 31 fillér. Egyébként a pénztár kezelését rendben levőnek találta.

A jelentéshez Em. *Epescu* elvtárs (Arad) szólt hozzá. Kijelentette, hogy az idejének igen szűkszáva – a központi bizottság tagjai szabadkozni, hogy a gazdasági helyzet rossz volt, és hogy mi, vidékiek nem adtunk megfelelő támogatást. Mi igenis érdeklődünk a mozgalom iránt, de ne felejtsek el az elvtársak, hogy magunk is, akárcsak a központban élők, valósággal leküzdhetetlen akadályokkal állunk szemben. Nagyon szeretnők, ha a három és fél milliónyi román öntudatra ébredne – a mi népünk azonban nagyon elmaradott, mert nincsenek iskolái, nem ismer idegen nyelveket, még a saját anyanyelvét sem beszéli eléggé ahhoz, hogy értekezni, tárgyalni lehessen vele. Rámutatott arra, hogy az uralkodó osztály mennyire igyekszik ezt az állapotot fenntartani, sőt ha egyáltalán lehetséges, még rosszabbá tenni, a nacionalista vezetők pedig ahelyett, hogy harcolnának az áldatlan állapot ellen – még ők is hozzájárulnak a nép elnyomásához.

I. *Crețulescu* (Budapest) kijelenti: Ha az uralkodó osztály nem állít fel iskolákat a nép számára, úgy nekünk kell, siránkozás helyett, munkához látnunk, és a szocialista mozgalom hozza létre a maga iskoláit. Kérem a jövőbeni központi bizottságot, törekedjék arra, hogy a gyakrabban tartott gyűléseken indítson heves agitációt ennek érdekében. Levelezés útján buzdítsa a románlakta területen élőket, hogy szüntelenül agitáljanak, és teremtsenek szorosabb kapcsolatokat a vidéki szervezetekkel és tagozatokkal, hogy a jövő kongresszuson a mostaninál gazdagabb jelentést adhassunk. Ahhoz [– mondotta –,] hogy ez az agitáció lehetséges legyen, felhívom összes elvtársainkat és elvbarátainkat, hogy ne feledkezzenek meg az agitációs alapról, mert az anyagi eszközök hiánya a propaganda legfőbb kerékkötőinek egyike.

Sava Demian *Ștrefgar* (Arad): Mint a titkári jelentésből kitűnt, a beszámoló annyira szegényes volt, mint eddig talán még soha. A központi bizottság még semmit sem tett a községi mozgalomért, ebben a tekintetben az aradiak többet tettek. Beismerjük [azonban], hogy a körülmények nem voltak kedvezők, és nem álltak eszközök a rendelkezésükre, hogy többet valósíthassanak meg, mint amennyit tettek. A budapesti kongresszusi küldöttek tanácskozása alkalmával [– mondotta –,] felvettem a lap és a központi bizottság román központba való áthelyezése kérdését, az értekezlet [azonban] nem fogadta el ezt, megállapítva, hogy a vidéki körülmények egyelőre nem megfelelőek, és nincsenek olyan embereink, akikből ezt a bizottságot megalakíthatnánk; s bár ezek az érvek engem is meggyőztek, ennek ellenére a jövőre nézve fenntartom fenti elgondolásoimat...

Az aradi VIII. magyarországi román szociáldemokrata kongresszus további felszólalásai a budapesti központi bizottság munkájának hiányosságaival és általában az itteni tagozat szervezetlenségével, az „Adevărul” további fővárosi megjelenésének okaival, a Román Nemzeti Párt bírálatával (Iosif *Ciser*), továbbá művelődési és lapterjesztési feladatokkal (Ioan *Flueras*) foglalkoztak.

1913 nov. 25

*Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő felszólalása a sajtóról szóló törvényjavaslat
képviselőházi általános vitájában*¹

Képv. Napló, 1910–15, XX. 191–200. 1.

Tisztelt képviselőház! A szőnyegen levő felette fontos törvényjavaslathoz én is felszólalok, habár tudatában vagyok annak, hogy a szavam a pusztában fog elhangzani, és hogy e házban visszhangra nem fog találni. Mindennek dacára is megteszem kötelességemet, mert semmi körülmények között sem akarnám, hogy a közvéleményben azon balhit terjedjen el, mintha a kormánynak ezen reakciós törvényjavaslatával az a párt, amelyhez tartozni szerencsém van, egyetértene.

Felszólalok másrészt azon mély hála és tisztelet jeléül, amellyel adózom a sajtónak, a sajtó nagy világtörténeti jelentőségének, és különösen a sajtó igazi bajnokainak, kik közül nem kevesen e magasztos hivatás teljesítése közben szemünk előtt vértettek el. Ha arról van szó, hogy minden

¹ Pop Cs. István felszólalása a román nemzeti párt ekkori országgyűlési élszónokának harmadik jelentős beszéde, amit alig több mint fél éven belül a választói szabadság, a bíróság előtti és a sajtó terén kifejezett anyanyelvi véleménynyilvánítás szabadsága ügyében elmondott. Az első ilyen tárgyú felszólalása 1913. máj. 6-án, a botrányos rendészeti visszaélésekkel befolyásolt szászabányai (Krassó-Szőrény m.) választással kapcsolatban hangzott el. A választás érdekessége, hogy ez alkalommal két román nemzetiségi jelölt állt egymással szemben: *Vlád* Aurél, a román nemzeti párt jelöltje és *Siegescu* József román munkapárti képviselő, akit a hatósági visszaélések egész sorozatával választottak meg *Vlád* ellenében. A szászabányai ügyben Pop Csicsó Lukács miniszterelnökkel mint belügyminiszterrel állt vitában, de nem kevésbé a képviselőház legújabb tagjával, *Siegescu*val, aki vérszegény és kényszeredett felszólalásában csupán arra szorítkozott, hogy rámutasson a valóban fonák körülményre, hogy a kormánypárti román képviselők szinte ugyanarra törekzenek, mint a román nemzeti pártiak, ugyanis arra, hogy „ők is olyan megállapodásra jussanak a kormánnyal, amely mellett a román nép érdekeit itt jobban képviselhesék”. *Siegescu* elhallgatja azonban, hogy az ún. román paktum-tárgyalásokon a román ellenzék képviselői elsődrendű érdekű, a román nép egészét érintő követeléseket támasztanak a kormánnyal szemben, míg a munkapárti román politikusok voltaképp minden különösebb feltétel nélkül önként csatlakoztak a kormánnyhoz. (A szászabányai választás képviselőházi vitáját l. Képv. Napló, 1910–15, XIX. 12–22. 1.) – Deák Ferencnek az 1868. évi nemzetiségi törvény vitájában mondott beszédére, a törvény előtti anyanyelvi tárgyalás és érintkezés jogára hivatkozik Pop Cs. István „az esküdtbírók előtti eljárásra és a semmisségi panaszokra vonatkozó rendelkezések módosításáról” szóló törvényjavaslat” tárgyalásakor, 1913. nov. 6-án mondott második jelentős ekkori felszólalásában. (Uo., XIX. 338–341. 1.) Ebben a beszédedben történeti visszatekintés keretében utal a századvégi Memorandum-, illetve a Replika-pörben elkövetett jogsértésekre. Beszédének ebben a részében különösen az esküdtbírók szándékos befolyásolásának veszélyéről, annak kirívó következményeiről beszél. A többi közt elmondja, hogy mint nemzetiségi védőügyvédnek egy ízben még azt is tapasztalnia kellett a kolozsvári esküdtszék részéről, hogy az még az inkriminált cikket a nyomdába vivő nyomdászint is elmarasztalta – igazgatásért. Az esküdtszékek demokratikus joggyakorlatát tehát helyre kell állítani, elsősorban azzal, hogy demokratikusan gondolkodó elnökök vezetik a tárgyalásokat. Ezeknek az elnököknek pedig nemzetiségi vidékeken vagy nemzetiségi ügyekben ítéelve, feltétlenül tudniok kell az illető nép, nemzetiség nyelvét, ismerniök kell annak szokásait, törekvéseit, társadalmi viszonyait és kultúráját. Mivel azonban ez idő szerint – véli Pop Cs. István – az esküdttek, az állami igazságszolgáltatás irányító befolyásának kitéve, nem képesek megmaradni a maguk alijában helyes véleménye mellett – addig, amíg ez irányban sürgős reformintézkedéseket nem hoznak, nem támogatja, nem fogadja el a törvényjavaslatot. – Ilyen előzmények után került sor Pop Csicsó harmadik ez évi nagy fontosságú felszólalására, a sajtótörvényjavaslat (a későbbi 1914:XIV. tc. a sajtóról) tárgyalásakor. – Mint ez a román nemzetiségi politikus felszólalásából is kitűnik, ellenzéki képviselőtársaihoz hasonlóan – sorukból a függetlenségi *Mezőssy* Béla felszólalását emeli ki – ő is szót emel a törvényjavaslat alaptenenciája, „a sajtó megrendszabályozásának” a Tisza-féle jún. 12-i programadó beszédben is jelzett szándéka ellen. – A beszéd hangsúlyozza, hogy előbb a Csemegi-féle, az intellektuális bűncselekményeket valósággal elsimító és a nemzetiségek ellen kiélezett büntetőtörvénykönyvet kell megreformálni, mielőtt még érdemben a korszerű sajtótörvényjavaslatról tárgyalnának. Ez a büntetőtörvénykönyv ugyanis valósággal kiszolgáltatta a türelmetlen sajtóbírósnak a nemzetiségeket, annak játékszerévé tette a nemzetiségi sajtópörököt, és idegen tendenciák kiszolgáltattottjaivá és kárvalottjaivá a nemzeti sajtó munkatársait. – Az 1914:XIV. tc., az új, Tisza-féle sajtótörvény országgyűlési vitája számos, éleesebbnél élesebb tiltakozást váltott ki. A nemzetiségi sajtó tiltakozó cikkeinek sorából figyelmet érdemel a szlovák munkássajtónak a törvényjavaslat elfogadásakor közölt vezércikke. (*Tlačová oprava prijatá!* – Elfogadták a sajtóreformot! – Rob. Noviny 1914. jan. 29; 5. sz.)

nagy és magasztos intézménynek kell áldozatainak lenni, a legnagyobb büszkeséggel hirdetem e helyről, hogy e hazában a románok a sajtó képviselőiben és a sajtószabadságért folytatott küzdelmükben a legnagyobb áldozatot hozták.

Ezen bevezető szavak után áttérek magára a javaslatra. A mélyen tisztelt igazságügyminiszter úr azt mondta november 15-én tartott beszédében, hogy: „Állítom, és leszek bátor a részleteknél több adattal kimutatni, hogy a napirenden levő javaslat ugyanazon az elvi alapon áll, mint a forradalmi nyilatkozat”. És itt felolvasta a népjogok deklarációjának a sajtóra vonatkozó részét. Legyen szabad nekem is innen kiindulnom.

Az emberi jogok deklarációja, az 1789-iki forradalom és az 1791. évi konstitúció, amelyek törvénybe iktatták ezen magasztos elveket, nem tiltakozhatnak a miniszter úrnak ezen merész kijelentése ellen. De nem tiltakozhatnak azok a nagyságok sem, akik fejlesztették ezen törvénybe lefektetett eszméjét, terjesztették és áldásossá tették az egész emberiségre. Ők nagyobbára meghaltak, azonban műveik élő tiltakozás azon merész állítás ellen, hogy ez a javaslat csakugyan elvi alapokon nyugszik, mint a deklaráció.

Ez a szakasz körülbelül azt mondja, amelyre hivatkozik a mélyen tisztelt miniszter úr, és amely a konstitúció 11. §-ába van iktatva (*olvassa*): „A gondolatok és vélemények szabad közlése egyike az emberi jogok legbecsesebbikének. Minden polgár beszélhet, írhat, nyomtathat szabadon azon hozzáadással, hogy e szabadsággal üzött visszaélés miatt a törvény által megállapított felelősséggel tartozik”.

A miniszter úr azonban a konstitúciónak harmadik cikkelyét nem olvasta, pedig ez a legfontosabb, és ez azt mondja (*olvassa*): „Az alkotmány mindenkinek biztosítja az írás szabadságát, valamint azt, hogy gondolatait kinyomtathassa és terjeszthesse anélkül, hogy az, amit írt, bármiféle cenzúrának vagy előzetes láttamozásnak volna alávetve közlés előtt”.

Ez a döntő szempont: a cenzúra és az inspection. A törvényjavaslatot ezen szempontból kell mérlegelni, és ezen szempontból kell a törvényjavaslatnak intézkedéseit összehasonlítani ennek a deklarációnak [a] tartalmával, hogy meggyőződünk, hogy a mélyen tisztelt miniszter úrnak [a] törvényjavaslata messzebb áll a deklarációban foglalt sajtószabadságtól, mint áll az 1789-ik év összes eseményeit együttvéve, az 1913-ik évtől.

Bátor leszek e törvényjavaslat szavaival beigazolni, amit különben az ellenzék soraiból igen számosan nagy tudással bebizonyítottak, hogy nálunk nemcsak az az inspection, vagyis a láttamozás, a bejelentés, a tudomásulvétel, hanem maga a cenzúra is be van vezetve...

A továbbiakban arról szól, hogy mindaddig, míg a büntetőtörvénykönyvnek a nemzetiségi zgaitásról szóló 172. szakaszát nem módosítják, nem lehet szó érdembeni előrelépésről a sajtószabadság rányában.

...A büntetőtörvénykönyv 172. §-ának második bekezdése, amely az egyik nemzetiségnek a másik nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatásáról beszél, az az ütközőpont, amelynek eliminálása nélkül soha, de soha se fognak arra a piederstálra emelkedhetni, amelyről mindenkinek, bármily ügyben, lehet az politikai is, részrehajlatlan anyagi igazságot szolgáltatathatják...²

Bátor vagyok megjegyezni, hogy van praxisom ezen a téren, és tapasztaltam méltányos bírói ítéleteket, de tapasztaltam, láttam égbekiáltó igazságtalanságokat is...

Elnök:³ Kérnem kell a t. képviselő urat, méltóztatásuk a tárgyra térni.

Pop Cs. István: Ez a lehető legszorosabb összefüggésben van a büntetőtörvénykönyv 172. §-ával, amely sajtó útján, nyomtatvány útján elkövetett bűncselekményről szól. Nem akarok az elnöki figyelmeztetéssel szembeszállni, azonban erről az oldalról akarom megvilágítani a törvényjavaslatot, és nem szándékom arról szólni, amiről nálam hivatottabbak már előadták véleményüket.

Nekem abszolúte semmi obstrukciós szándékom nincs, alig várom, hogy beszédemet befejezzem. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől*)...

Hát igen, a sajtóperek. A sajtóperek, amelyeket izgatás miatt indítanak. A mi népünknek és a mi sajtónknak az az elve, hogy „honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere”.⁴ A mi sajtónk munkásai sohasem ültek azért, mert valakinek családi boldogságát bolygatták, vagy

² Pop Csicsó beszédének ebben a részében élesen bírálja az igazságügyminiszteri beavatkozást az igazságszolgáltatási intézmények szervezetébe és beléletébe, azzal a miniszteri rendelkezéssel kapcsolatban, amelynek következtében a nagyszabeni esküdszékét Kolozsvárra helyezték át.

³ Gr. Lázár István

⁴ Azaz: „becsülettel élni, senkit meg nem sérteni, kinek-kinek megadni azt, ami az övé.”

mert szeméremsértő cikkeket közöltek, vagy pornografikus nyomtatványokat terjesztettek, hanem mindig ideális, nemes célokért vívott harc miatt, amely az ő jogaik, vagy vélt jogaik kivívásáért folyt, ez pedig óriási nagy különbség.

Kénytelen vagyok a mi izgatási sajtópereinkre visszatérni, mert elhangzott a többség padjairól egy szó, hogy a 33. §., amely a strohmann-rendszer ellen állítatik be, különösen a nemzetiségi sajtóra vonatkozik.

Ez az, ami bennem azt a hitet kelti, hogy aki ezt mondotta, még nem elégelte meg az áldozatokat, és hogy ennek a sajtójavaslatnak rejtett célja az, hogy az áldozatoknak számát még szaporítsa. A nemzetiségi sajtó terén keresi a strohmannokat a többség soraiban ülő t. képviselő úr, akkor, amikor különösen mi, románok, intelligenciánknak szemefényét adtuk a börtönöknek. Nem is szólok a régi forradalmi időkről, amikor a lefejeztetés is mindennapos dolog volt, hanem azokról az időkről, amelyekre még az igazságügyminiszter úr is emlékszik; Román Sándor egyetemi tanárunk sajtó útján elkövetett izgatásért ült a váci fogházban, és kiszabadulása után továbbra is egyetemi tanár volt, és országgyűlési képviselővé is választották, mert senki sem tartotta eljárását megbélyegzőnek; a román irodalom gyöngye, a híres Juon Szlavits⁵, ugyancsak a váci fogházban töltött több mint másfél évet; a replika- meg a memorandumper miatt a román nemzeti komiténak összes tagjai a vádlottak padjára és onnan a börtönbe kerültek, és ha felemlíthetem, hogy volt egy dicső generálisunk,⁶ akit szintén elítéltek, de akinek a Felső megkegyelmezett: akkor, azt hiszem, jogtalanul dobják bele a túldalról a vitába, hogy a strohmann-rendszer nálunk divatos.

Emlékezzenek vissza nemrég múlt időkre, amikor az anonimitás és a strohmann-rendszer a magyaroknál sem volt nagyon idegen. A szabadságharc lezajlása után igen sok kiváló ember menekült azáltal, hogy más vállalta a felelősséget, és a burkolt feljajdulás, amelyet önök annyira kifogásolnak, Tompa verseiben is megtalálható, amely burkolt versek mind az önkény és a hatalom ellen irányultak.

Sohasem szabad egy magasztos, nagy intézményt abból a távlatból megítélni, amelyet különösen a mai idők mizériái tárnak elénk. Nem vagyok barátja annak, hogy az emberek becsületében gázoljanak; utálok a közszemérem elleni bűncselekményeket és a pornográfiát, és lángostorral tudnám üldözni ezeket, de az a meggyőződésem, hogy ez a nagy intézmény önmagában kell hogy végezze a szelekciót. Sokkal nagyobb, sokkal erőteljesebb ez, hogysesm törvénnyel a mai viszonyok között megfékezhető lenne. A maga nagy erejéből kell hogy önmaga dobja ki azokat az elemeket, amelyek nem odavalók. Valamint a nagy tengert sem lehet a pizsoktól kikotrással megtisztítani, hanem önmaga dobja ki azokat az elemeket, amelyek nem odavalók, ezt a feladatot is kell hogy önmaga végezze el a sajtó szelekció útján.

Így kell ennek lennie, és ez csak így lehetséges.

Említettem, hogy óriási áldozatokat hoztunk a sajtószabadság oltárán. Rövid időn belül, körülbelül 1884-től 1894-ig izgatási perekben 59 évi és 15 napi börtön és több mint 30.000 koronányi pénzbüntetés szabatott ki. – Csak 1888-ban több mint hét nagy perünk volt, amely hét nagy perhez tartozik a Doda Traján-féle per is, amelyben Magyarország legelső kriminalistája, Eötvös Károly volt a védő, aki akkor is és mindvégig megbotránkozásának adott kifejezést, hogy ilyen ember a vádlottak padjára vihető. 1897. október 6-ától 1906. évig 44 év, 149 nap és 50.000 korona pénzbírság szabatott ki újságjainkra. A koalíció, hogy megadjam mindenkinek a magáét, hogy beigazoljam, hogy mi sem a kormány, sem a koalíció tényeit sohasem szoktuk eltakarni, tündökölt e téren, amennyiben rövid két éven belül, 1906. április 20-ától 1908. augusztus 27-éig 124 évet és három hónapot és talán 100.000 korona pénzbírságot rótt ki; igaz, hogy ebben részt vettek a többi nemzetiségiek is.

Ha ilyesmi történik, holott Ausztriában, ahol az a szerencsétlen paragrafus a nemzetiségi gyűlölségre való izgatás ellen szintén megvan, talán 50 év alatt sem történik meg az, ami nálunk egy és fél év alatt történt, akkor indokoltnak fogják találni t. képviselőtársaim azon állításomat, hogy a sajtóreformot a büntetőtörvénykönyv reformja előtt nem lehet megvalósítani, mert ez filius ante patrem lenne és folytatása azoknak az üldöztetéseknek, amelyek következtében a nemzetiségek a magyarságtól elfordultak. Valótlán, hogy azokban a cikkeken a magyarok ellen sértések, igaztalan támadások voltak. Ezek a cikkek csak a kormányok szervei ellen irányultak, de azok az urak mindig azonosították magukat a magyarság egyetemével, és így történt aztán,

⁵ Helyesen: Ioan Slavici.

⁶ Doda Traján.

hogy pl. a koalíció alatt két évi államfogházat kapott a Lupta szerkesztője,⁷ aki Apponyi személyét kifigurázta, csak azért, mert nem esett térdre Apponyi nagysága előtt...

...T. ház! A sajtójavaslat 15. §-a értelmében a mindenkori kormány közege teljesen megfoszthatja az ellenzékét attól, hogy választóikkal falragaszok útján érintkezhessenek. Aki tudja a választási trükköket, és tudja, hogy mint szokták nálunk „kügyeskedni” a mandátumokat – ha jól emlékszem, ez Tisza István szava –, az előre meg lehet győződve, hogy nem fog akadni soha kormánypárt, amely kezében tartva a hatalmat és rendelkezvén az összes hatóságokkal, nem fogja kimondani, hogy a te plakátod izgatás valamely irányban, nemzetiség, osztály vagy hitfelekezet ellen, míg ellenben az ő plakátja mindig kifogástalan és törvényszerű.

Véleményem szerint ez egy olyan nagyhatalom a közigazgatás kezében, amely nemcsak a sajtót bénítja meg, hanem talán a választási harcok, az alkotmányos küzdelmek kifejlődését is eleve kizárja...

...T. ház! Beszédét mindenki egy-egy hangzatos szólammal szokta befejezni. Mezőssy⁸ Béla tisztelt barátom azt mondta, hogy ez a kísérlet a sajtót nem fogja megsemmisíteni. És önök, t. képviselőtársaim itt a jobboldalon, tapsoltak azzal, hogy akkor kár ellene beszélni. Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy a sajtó megreformálja összes intézményeinket. Nem a mai sajtó. A mai sajtó csak alakulóban van, csak most fejlődik, csak most szelektálódik, és azt hiszem, hogyha a tisztességtelen konkurenciából eredő erkölcsrontó közlemények kivételnek az esküdtzéki intézmény alól, és szakbíráóság súlyosan büntetné őket, amint mindnyájan kívántuk, akkor óriási tehertől menekülne maga a tisztességes sajtó.

Én ezen jövőd sajtóról úgy vélekedem, amint vélekedett róla egy nagy elme, Olivier,⁹ aki azt mondta, hogy a sajtó szabadsága ellen hozott törvények olyanok, mint az ablak alá szórt szalma; ez a szétszórt szalma nem fogja megakadályozni a kocsikat, hogy tovább zörögjenek, de nem fogja megállítani azt a természetes processzust sem, hogy a beteg meghaljon. Én így értelmezem e magasztos szavakat.

A sajtó ellen intézett támadás nem akarja megállítani a sajtót világtörténelmi nagy funkciójának, hivatásának teljesítésében. Semmi körülmények között sem fogja egy ilyen intézkedés megmenteni azt a beteget, akinek megmentésére oda dobták a szalmát, mert annak a betegnek, akit ostoroz a sajtó, el kell pusztulnia, mert el kell hogy pusztuljanak azon rothadt intézmények, amelyek a régi időből maradtak, s amelyek helyett kell hogy engedjenek egy új, virágzó Magyarországnak. De el fog pusztulni az a beteg, amelyet korrupciónak hívnak, és eljön az az idő, amikor tényleg nemcsak szólamokkal és frázisokkal, de valójában átvisszük az életbe a köztisztaságot és a közbecsületet. Akkor nem fognak panaszkodni a sajtó fattyúhajtásairól, amikor a kormányok nem fognak százezreket közpénzből áldozni az ilyen sajtó fenntartására, és amikor a kormányok majd

⁷ A *Lupta* című budapesti román napilap a Román Nemzeti Párt hivatalos lapja volt 1907 és 1910 között. A *Vlad* és Al. *Vaida-Voevod* képviselők irányították váltakozó szerkesztők közreműködésével. George *Stoica* szerkesztőt a budapesti törvényszék 1908. febr. 8-án a korban szokatlanul súlyos, másfél évi államfogházra s a lap kauciójából levonandó 1500 korona pénzbüntetésre ítélte (O *sentința draconică* – Drákói ítélet. *Lupta* 1908. jan. 27/febr. 9; 22. sz. 1. l.). A következő számtól kezdve tíz folytatásban közli a lap dr. *Erdélyi* (Erdélyi) János védőbeszédét (23–30., 32–33. sz., febr. 11-től 25-ig). A perről és az ítéletről a magyar munkássajtó is hírt adott (*Szobrot Sárkány bíró úrnak!* – *Népszava* 1908. febr. 9; 35. sz. 10. l.). – A *Lupta* perében a vád alapjául a szerkesztőnek a lap 1907. jún. 29-i számában megjelent *Scrisvère deschisă către granicerii severineni* (Nyílt levél a szörényi határőrökhöz) című cikke szolgált, melyben a magyar politikát és kultúrát, s különösen a karánsebesi vagyonszövetség vezetőit támadta (ez utóbbiakat azért, mert magyar gimnázium építésére 100 ezer koronát ajánlottak fel). A cikknek a *Népszava* említett beszámolójában idézett hosszabb részletében *Apponyi* Albert gr. ekkori kultuszminiszter neve nem fordul elő (az eredeti szöveget nem állt módunkban megvizsgálni, mivel a *Lupta* 1907. évi számai az 1. szám kivételével hiányoznak az OSZK állományából). – Elképzelhető, hogy a szónok egy másik, ugyanebben az időben lezajlott román sajtóperrel kontaminálja a *Lupta* ügyét. A kolozsvári esküdtbíráóság ugyanis két nappal a *Stoica* György ellen hozott budapesti ítélet után, 1908. febr. 10-én tárgyalta *Jovanovits* Valér román tanítónak, a szászvárosi *Libertatea* szerkesztőjének perét, aki viszont valóban Apponyi és a nevéhez fűződő iskolatörvény ellen „izgatott” lapjában (vö. *Népszava* 1908. febr. 11; 36. sz. 11. l.; egyébként a kolozsvári törvényszék a szászvárosi lapszerkesztőt másfél évi, *közönséges fogházban letöltendő* szabadságvesztéssel és 1200 korona pénzbüntetéssel sújtotta).

⁸ *Mezőssy* Béla (1870–1939) földművelésügyi minisztériumi államtitkár, majd függetlenségi párti országgyűlési képviselő. 1917 júniusától 1918 januárjáig Wekerle kormányában földművelésügyi miniszter.

⁹ Feltehetően *Ollivier*, Émile (1825–1913) francia liberális politikus, III. Napóleon első „alkotmányos minisztériumának” elnöke 1870-ben.

nem adják nyíltan a lakosságoknak a pénzt választásoknál, és ezzel beleviszik a mérget a népbe, kiölve belőle a törvénytiszteletet és az erkölcs iránti minden érzéket.

Tehát tovább fog forogni a világ kereke a sajtótörvény ellenére, és meg fog halni az a beteg, aki lejárta, túlélte magát!

Én a törvényjavaslatot nem fogadom el. (*Helyeslés.*)

8

*Az 1914. évi indemnitási törvényjavaslat képviselőházi nemzetiségi vitája*¹

A

1913 dec. 5

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő felszólalása és gr. Tisza István miniszterelnök válasza „az 1914. első felében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló felhatalmazási törvényjavaslat” képviselőházi tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, XX. 417–426. 1.

Beszéde bevezető részében részletesen foglalkozik az országra nehezedő, a Balkán-háborúk okozta mozgósítás következtében (ennek megpróbáltatásait, a katonák sivár ellátását behatóan fejtegeti) tovább romlott válságos gazdasági helyzettel. Rámutat, hogy a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat előadója sem tagadja, hogy egy fél éven belül 3 millió koronás deficittel kellett számolnia az államháztartásnak. A jelentkező munkanélküliségre és az egyes területeket, így kivált a Maros, Körös és a Szamos vidékét sújtó inségre egyelőre nincs segítség. A földművelésügyi minisztérium kilátásba helyezett jövő évi inségakciója nem változtat egyelőre a tényeken. „A mai helyzet orvoslását – fejtegeti – nagyban nehezíti ... a külügyi politika, a külügyi helyzet és a belső konszolidáltság hiánya.” – Idézi a Tiszához közel álló *Az Újság* „A nemzetiségek” című vezércikkét (1912. 273. sz.), melynek írója kijelenti, hogy a Balkán félszigeten végbement változások más irányt kívánnak a nemzetiségi kérdés kezelésében. „Hisz arról van szó – idézi a lap cikkíróját –, hogy a kifelé gravitálást ellensúlyozzuk, s a kívülről ható vonzerőt paralizáljuk. S tudjuk, hogy nincs erre más eszköz, mint olyan politikát folytatni, mely a magyar állam vonzerejét fokozza, az itt élhetést kielégítőbbé, az otthonosság érzetét intenzívebbé, a hozzánk való viszonyt bensőbbé tege.”

...Így gondoltuk mi a belső konszolidáltságot. Ezt egy magyar ember írta, és ha nem tévedek, nem az utolsó magyar volt, aki ezt papírra tette. Ezeknek az elveknek [az] alapján lehetne és kellene egészen új nemzetiségi politikát inagurálni Magyarországon.

Ha a monarchia teljesíteni akarja világtörténelmi hivatását itt a Közép-Duna bazénjában [medencéjében], az Adriai- és az Égei-tenger között, ha ez a monarchia ezenkívül prosperálni akar gazdaságilag is, és nem akarja összes erőit a fegyverkezésre lekötöni, csak úgy teheti, ha mindazokat a népeket, amelyek ezt a két államot alkotják, boldoggá, megelégedetté teszi. Mert ha azt kívánom, hogy ezt a jogart fenntartsuk és védjük viribus unitis, akkor feltétlen és logikus következménye az, hogy az egyesült erők csakis megelégedett, szabad és független népekben keletkezhetnek...

...Most lássuk, hogyan állunk a vallás- és közoktatásügyi minisztérium terén. Itt megint felhívom a miniszter úr figyelmét különösen az alsóbb hatóságoknak rendkívüli nagy jóakarátára, amelyet tanúsítanak a mi iskoláinkkal szemben. Én nem tudom mi lelte azoknak a törvényhatósági bizottságoknak közigazgatási bizottságait, hanem azok halálos ellenségei a nemzetiségi iskolának. Ha jól emlékszem, talán Déván történt, Hunyad megyében, hogy kérték a nemzetiségi iskolák a fizetéskiegészítést, ami törvényes jogosultság, s talán nyolcvan iskolának megtagadták, mert azt az indítványt tette a tanfelügyelő, hogy tagadják meg. Ugyanilyen ellenszenvvel viselkednek a többi törvényhatóságok is a mi iskoláinkkal szemben. A miniszterelnök úr megyéjében, Bihar megyében, amint olvastam a legutóbbi időben, az összes iskolák harmadszori intése alatt állnak, ami annyit jelent, hogy nemsokára be fog következni a bezárás.

¹ A Pop Csicsó–Tisza indemnitási vitának külön érdekességet és jelentőséget ad az a körülmény, hogy a felszólalások elhangzásakor a Tisza miniszterelnök és a román nemzeti párt végrehajtó bizottsága (komité) közötti tárgyalások már előrehaladott szakaszon voltak. Pop Csicsónak a személyi ambíciók kielégítésére vonatkozó utalása ezért mintegy a román komité nyilatkozatának is számít, amennyiben arra utal, hogy a román részről emelt igények más természetűek.

T. képviselőház! Ezek az iskolák kultúrmissziót teljesítettek, és habár szegényesen is, de eleget tettek a maguk kötelességének. Itt tehát nem a bezárás, hanem a segítség lenne az orvosság, hiszen az állam érdeke is azt kívánja, hogy lehetővé tétessék ezen iskolák számára funkciójuk zavartalan teljesíthetése.

T. képviselőház! Ugyancsak a kultuszminiszter úr hatáskörébe tartozik a hajdúdorogi görög-katolikus egyház inaugurálásának kérdése. Az előző miniszterelnökök és kultuszminiszterek megígérték, hogy a revízió feltétlenül be fog következni, és nem fognak odacsatolni par excellence román községeket, s ennek ellenére ma is csak az ígéreteknél vagyunk. Megtörtént a püspök beiktatása, és – ha helyesen adták vissza az ő szavait – a püspök határozott nyilatkozatot tett olyan értelemben, hogy annak az egyháznak ott nemzeti missziója van.

Cserny Károly: Megcáfolta!

Gróf Tisza István miniszterelnök: Ő maga!

Pop Cs. István: Mondom, ezen a téren sem érezzük a kormánynak azt a nagy támogatását.

Áttérek most a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartozó kérdésekre. Itt mindenképp előtt hivatkozom azokra a körülményekre, amelyek a nálunk oly sokszor emlegetett lehetetlen állapotokat előidéztek. Egy és ugyanazon minisztériumnak két szándéka folytonosan ellentétben van egymással. A földművelésügyi minisztérium egyrésztől legelőt akar biztosítani az embereknek, másrésztől pedig az erdők felvirágztatását tűzte ki céljául...

A két ellentétes irányú törekvés a felszólaló szerint „nagy hátrányokat okoz a gazdálkodó népnek”. Ilyen ellentétes irányú intézkedési eljárás mutatkozik az igazságszolgáltatás terén is. Igaz, hogy az igazságügyi kormányzat „nem hajszolja olyan nagy energiával a sajtópereket, mint elődei”, de azért még most is sok sajtópör van folyamatban kivált Nagyváradon, Kolozsvárt és a Bácskában. – Foglalkozni kíván azokkal a kósa hírekkel is, melyek – mint mondotta – a nemzetiségekkel való tárgyalásokat követelő egyes magyar felszólalások után ezek ellensúlyozására országszerte elhangzanak.

...Én bátor voltam a hírekből azt következtetni, hogy valószínűleg még azok is, akik hirdetik és érzik annak szükségét, hogy valamit kellene tenni az ügyekben, ha alarmírozzák a világot, teszik azt csak azért, hogy a nemzetiségieknek ne kelljen igen sokat juttatniok. Nézetem szerint a legelhibázottabb politika volna, ha a miniszterelnök úr azt hinné, hogy személyes ambíció kielégítésével vagy egyesek lekenyerezésével meg lehet ezt a kérdést oldani. Az a párt, amelyhez tartozni szerencsém van, ilyesmire nem aspirál. A többi között gróf Andrássy Gyula volt az, aki kijelentette, hogy a főispánokat csak azért tartja, hogy a nemzetiségeket ellenőrizze, mert ha nem volna nemzetiségi kérdés, ezek az urak mint teljesen felesleges, a régebbi időtől visszamaradt hivatalok viselői, szépen eltűnhetnének. Tehát nem hogy a nemzetiségek aspirálnának a főispán-ságokra, hanem hogyha a nemzetiségek jogai respektáltatnának, akkor mi volnánk azok, akik a főispáni cím és rang eltörlését indítványoznák.

*Elnök:*² A miniszterelnök úr kíván szólni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Csak igen rövid időre fogom a t. ház idejét és türelmét igénybe venni (*Halljuk! Halljuk!*), de úgy gondolom, hogy az előttem szólott t. képviselő úrnak néhány állítását nem hagyhatom szó nélkül.

Ilyen állítása volt a t. képviselő úrnak az, hogy a balkáni zavarok folytán szükségessé vált katonai intézkedések révén elpusztult emberanyagról beszélt, s azt mondja, hogy mindenki, aki akarta, hallhatta volna a sok jajveszéklést, amely Boszniából a rossz ellátás és sok betegség miatt elárasztotta az országot...

Hosszasan fejtegeti, hogy a mozgósítás következtében emberáldozat nem volt, s a bevonultak nem a rossz ellátás és a betegség miatt panaszkodtak, hanem – elismeri – az otthon maradtak súlyos szociális helyzete foglalkoztatta őket. Tiltakozik azonban az ellen, hogy a behívottak – nemzetiségi különbség nélkül – ne viselték volna bátran helyzetüket. Felháborodással tiltakozik annak feltételezése ellen, hogy a katonákat ne hatotta volna át a „hazafias áldozatkészség”. Aki ezt állítaná – mondotta ekkor Tisza –, az az ország „legszebb erkölcsi tőkéjét csorbítja meg”. – Ezután Pop Cs. István felszólalásának külpolitikai vonatkozásairól szólt. Nem kíván elébe vágni a delegáció küszöbön álló külügyi vitájának [ennek idevágó részeit l. a köv. iratban], s nem hiszi, hogy a kérdéseket a szerinte a román nemzetiségi képviselő által használt viszonylagos értékű források – így a Neue Freie Presse – alapján meg lehet ítélni.

² A felszólalás időpontjában Beöthy Pál.

T. ház! Ennek a kérdésnek mélyebb taglalásába is valószínűleg a delegációban fogok belemenni. Most egészen egyszerűen a román zöld könyvre kell utalnom, amely azt a dajkamesét, mintha ez a monarchia a krízis első felvonásától az utolsóig nem tett volna meg minden lehetőt, hogy Romániát a maga törekvéseiben támogassa, mondom, amely ezt a dajkamesét teljesen és tökéletesen megcáfolja. *(Úgy van!)*

Én tehát arra kérem a t. képviselő urat, tulajdonítson e dolgokban több súlyt a román kormány által kiadott diplomáciai okmányoknak, mint egy napilap híreszteléseinek. *(Úgy van!)*

Megemlékezik a t. képviselő úr arról, hogy minő sértegetések voltak a nyáron a román mozgósításkor egyik-másik magyar sajtóorgánumban. Biztosíthatom a t. képviselő urat, hogy ő sem ítéheti el szigorúbban e sértegetéseket, mint én. Régi meggyőződésem, hogy a magyar nemzeti politikának, a magyarok és az országban lakó nem magyar ajkú polgártársaink közti igaz jó viszonynak, Magyarország jó hírnevének kevesen ártnak oly sokat, mint azok a publikumnak bizonyos felületen hangulatára spekuláló sovíniszta lapok, amelyek telehíresztelik a világot nagyhangú frazeológiával, és beszélnek oly provokáló, nevetlen, pökhendi hangon egyes polgártársaink igen tiszteletreméltó érzelmeiről, hogy ezzel azután azt a tévhitet ébresztik az egész világon, mintha a magyar társadalom tudja Isten, mily türelmetlenséggel viseltetnék, és tudja Isten, mily zsarnoki hajlamokkal bírna. *(Úgy van!)*

A valóság pedig az, hogy ez teljesen hamis légkör, teljesen valótlan dolog. A magyar társadalomtól a türelmetlenség épp oly távol áll, mint amily távol áll a magyar államtól a zsarnokság. De az ilyen, fájdalom, nem mondhatom mindig, hogy meggondolatlan, és sokszor élelmességből *(Igaz! Úgy van!)* keletkező hamis hangok a magyar sajtóban, igen alkalmat szolgáltatnak azután arra, hogy a magyar nemzet ellenségei diszkreditálják a magyar nemzetet az egész világ előtt. *(Úgy van!)*...

Mondom, ebben teljesen igaza van. Hanem arra kérem a t. képviselő urat, hogy azután értsen velem egyet akkor is, mikor ugyanezt a szigorú kritikát gyakorlom a román sajtóval szemben. Mert bocsánatot kérek, annak a nagy ügynek, melynek húsz év óta szolgálatában vagyok – és azt hiszem, szolgálatában is fogok maradni, mert én nem szoktam nagyon könnyen gazdát cserélni –, a magyar és a román faj közti teljes harmónia ügyének legalább azt a kárt okozza a román sajtó egy részének minden kritikán aluli viselkedése, amellyel úgy Magyarországon, mint künn Romániában ezt a kérdést kezeli. Én azt hiszem tehát, hogy mindkét irányban teljes határozottsággal fel kellene lépni a sajtónak emez igen alacsony motívumokból keletkező, igen kártékony és veszedelemes irányzatával szemben. *(Helyeslés a jobboldalon.)*...

... És épp ezért erőlyesen tiltakoznom kell az ellen a tévhit ellen, mintha viszont a külügyi politikának vagy a külügyi eseményeknek lehetne irányító befolyása a magyar nemzet nemzetiségi politikájára. Én a nemzetiségi politikában a megértés, a békés vonzás alap gondolatából indultam ki egész életemben. *(Helyeslés.)* Különösen a román népfajjal szemben hirdetem szóval és tettel húsz esztendő óta, hogy a román és a magyar nemzet között érdekharmónia van *(Úgy van!)*, hogy a mi világtörténelmi misszióink parallel nyomokon, utakon halad, kiegészíti egymást, hogy mi csak akkor tölthetjük be rendeltetésünket, ha támaszkodva az Európa közepén végigvonuló germán erőkoncentrációra, Európa békéjét, kultúráját és szabadságát az azt fenyegető általános pánszlávisztikus irányzattal szemben megvédjük. *(Helyeslés.)*

Ebben azonosak érdekeink. A dolgok mélyében benn van az érdekharmónia, csak azokat a felső geológikus rétegeket kell eltávolítanunk, amelyek évszázados történelmi fejlődésnek viszonytagságai, küzdelmei, szenvedései és félreértései között egy idegenszerű anyaggal vonták be az azonos alaprétet. *(Élénk helyeslés.)* Ezen a feladaton kell dolgozni, ezen a feladaton dolgoztam eddig, hogy ez nem momentán kérdés, ez nem függ akár a belügyi, akár a külügyi politika napi áramlataitól, ezen dolgozom azért, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy a magyar nemzet állandó nagy érdekei ezt az irányzatot követelik, és nézetem szerint ezen kell dolgoznia minden igazi, fajtájához hű román embernek is, mert a román faj nemzeti érdeke is ezt követeli. *(Helyeslés.)*

Én... – hiszen talán elmondtam már máskor – a Magyarországon lakó románságtól nem szabad nekünk azt kívánnunk, hogy ne érdeklődjék a független államban élő román nemzet jövő fejlődése, jövő nagysága iránt. Ellenkezőleg. Hiszen csak akkor teljes értékű ember, ha a nemzeti ideálnak ezt a megvalósítását meleg együttlérző kebelével kíséri figyelemmel. De annak a románnak, akit sorsa Magyarország területére helyezett, missziója saját nemzeti ideáljával szemben ugyanaz, mint annak a németnek, aki Magyarország polgára. Én a Magyarországon lakó némettől sem kívánom azt, hogy a nagy német nemzet világfejlődése iránt közönyös maradjon, de azt meg kell éreznie, hogy ő ennek a német ideálnak, a német nemzet nagy kifejlődésének és

érvényesülésének azzal tesz jó szolgálatot, ha ott, ahova őt a gondviselés helyezte, annak a monarchiának és a monarchián belül annak a magyar nemzetnek politikai megerősítésén munkálkodik, amelynek politikai érvényesülése egyúttal a nagy német nemzeti céloknak is szolgál. (*Élénk helyeslés.*)

Ugyanez a hivatása a Magyarországon lakó románoknak is.

Ők is a maguk román ideáljait, amelyeket nem akarok kiirtani lelkükből – kevesebbre becsülném őket, ha nem élnének azok lelkükben –, nem irredentizmussal, nem is azáltal szolgálják, ha ebben a monarchiában a magyar nemzet állását alá akarják ásni, ha ezt a monarchiát mindenféle föderaliztikus, valójában szláv jellegű kísérleteknek akarják kiszolgáltatni (*Úgy van!*), hanem azáltal, ha erős támaszai lesznek a dualisztikus rendszernek, erős támaszai az ezredéves magyar államnak, mert a dualisztikus alapon felépült monarchia és a nemzeti alapon felépült magyar állam saját érdekében állandó hú szövetségese lesz Romániának. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ezek a nagy igazságok áthatnak, mert ezek élnek a dolgok mélyén. Fájdalom, ma nagyon messze vagyunk attól, hogy ezek az igazságok széles néprétegekben általános érvényesülést nyertek volna. Ezen kell dolgoznia, e nagy igazságokat kell a népnek lelkébe beültetni, a felhalmozott ellentéteknek, félreértéseknek eloszlatásán kell fáradoznia magyarnak és románnak; mert saját fajtájuknak akkor tesznek igazi szolgálatot. Ebből a munkából különböző állásokban, ahova a sors helyezett, igyekeztem kivenni részemet mindig, és nem törődve félreértéssel, kritikával, semmivel mással, mint azzal az üggyel, amelynek szolgálatába szegődtem, ehhez a nagy célhoz igyekeztem nemzetemet közelebb vinni azon eszmecserék során is, amelyeket jelenleg egyes, honfitársaim nagy részére befolyással bíró román polgártársainkkal folytatok. (*Helyeslés.*)

Ezekről az eszmecserékről ma nem nyilatkozhatom. Nem bocsátkozom a lapokban felmerült és nagy részben téves híresztelések demontálásába sem. Egyet azonban – és ebben megerősítem a t. képviselő úr állítását – nekem is meg kell jegyeznem. Az kétségtelen, hogy a beszélgetések ezen az egész során személyi kérdések egyáltalában nem kerültek szóba. Sem én, sem azok az urak nem állították be úgy ezt a kérdést, mint hogyha a megoldást személyes ambíciók vagy személyes aspirációk kielégítésében kellene keresnünk. Ellenkezőleg, tárgyi alapon kell dolgoznunk, meg kell találnunk azokat az előfeltételeket, amelyek mellett a lelkek harmóniája beállhat. Hogy pedig ez létrejöjjön, erre, szerintem, csak egy mód van. Szükséges az, hogy román ajkú polgártársaink fenntartás nélkül, hátsó gondolat nélkül a mai állapotok lényegbe vágó megváltoztatására irányuló politikai törekvések nélkül és kétértelműségek nélkül helyezkedjenek az ezredéves nemzeti alapon felépült magyar állameszme alapjára. (*Helyeslés.*)

Fogadják el azt a jogállapotot, amely ezt élő valósággá teszi, de amelyik egyúttal kulturális és gazdasági téren szabaddá teszi a teret nem magyar ajkú polgártársaink fejlődése számára is. Hogy ezt a tért ma teljesen elfogadni nem tudják, hogy nem tudnak úgy előre haladni, amint tulajdonképpen kellene, annak oka éppen ezekben a szerencsétlen félreértésekben, ezekben a kétértelműségekben, mindazokban a jelenségekben rejlik, amelyek megannyi alapot szolgáltatnak a bizalmatlanságra, a félreértésekre, az ellenséges érzületek feltámadására. Állítsuk egyszer helyre a lelkek békéjét (*Élénk helyeslés.*), adjuk meg a bizalom előfeltételeit, amely nem lehet más, mint hogyha nyíltan és bevallottan konstatálják a politikai végcélok azonosságát, harmóniáját (*Élénk helyeslés.*), és akkor meg vagyok róla győződve, hogy ez a helyreállott harmónia igen rövid idő alatt meg fogja teremteni áldásos gyümölcsét, amelybe mindnyájan belejutunk, még Szabadabban, bátrabban, gyorsabban fejlődhet a hazai románság, mint ahogy eddig fejlődött. (*Helyeslés.*)...

Nem kíván a továbbiakban részletes külpolitikai polémiákba bocsátkozni, erről majd úgyis lesz elég szó a delegáció külügyi vitája során. (Annál meglepőbb ez a megjegyzése, hiszen a „germán erőkoncentrációra támaszkodó”, az „általános pánszlavisztikus irányzat”-tal szembenálló politikai felfogásnak felszínes és veszélyes motívumát ő vitte bele a román nemzetiségi politikusnak adott válaszába.) – A hazai románság nagyarányú kulturális és politikai fejlődése a legfőbb céljaita – szerinte – annak, hogy magyar részről nem akarnak tudomásul venni a román nép létérdekeit. Elutasítja *Pop Csicsó* gazdasági fejtegetéseinek állítólagos nemzetiségi hangvételét; ezek a problémák, ha fennállanak, az ország minden népét egyaránt érintik. Szólnia kell azonban egy másik ügyről, mely valóban nem választható el a nemzetiségi kérdéstől.

...A másik kérdés, a hajdúdorogi püspökség ügye. A hajdúdorogi püspökség felállítása óta még nem telt el annyi hónap, mint ahány évtizedbe annak a püspökségnek a felállítása került. Az a nagy türelmetlenség, hogy még eddig a revízió kérdésében semmi végleges lépés nem történt azt hiszem, nem helyénvaló. Hiszen ezt a kérdést nyugalommal, körültekintéssel, az objektív

valóság lehető kipuhatolásával kell megoldani. *(Igaz! Úgy van!)* Ez a kormány nem zárkózik el a revízió elől, ez a kormány is fontolóra fogja venni azt, vajon csatoltattak-e csakugyan olyan közösségek a dorogi püspökséghez ennek a püspökségnek a határszélein, melyek célszerűbben maradhattak volna valamely románajkú püspökségben; a szamosújváriban, vagy a nagyváradiiban. Hajlandó erre a kormány, mert amint más magyar ember is, a hajdúdorogi püspökség kérdését sohasem a magyarosítás szempontjából, agresszív szempontból, magyarosítási propaganda szempontjából, hanem a jogosult önvédelem szempontjából fogta föl. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

A hajdúdorogi püspökségnek soha más alap gondolata nem volt, mint hogy midőn azt láttuk, hogy a görögkatolikus egyház kebelében az által, hogy ott a román nyelv érvényesül, erős románosítási propaganda folyik, hogy azzal szemben megtartsuk a magyar nemzet számára azon görögkatolikus híveket, akik törölmetszett tősgyökeres magyarok. Ha ebben a tekintetben a határszélek megállapításánál vannak hibák, azoknak kiigazítására a kormány hajlandó vállalkozni, csak egy kis türelmet, egy kis nyugalmat kérünk, mert ezt a kérdést éppen olyan könnyen, mint ahogy az urak szeretnék, mégsem lehet elintézni. *(Úgy van!)*

És ezzel kapcsolatban figyelmeztetnem kell még egy dologra. A hajdúdorogi püspökségben az urak szélső állítása szerint 20–24 nem magyar ajkú egyház van. A román görögkatolikus püspökségekben pedig igen, igen sok ezer magyarajkú hívő van. Ha az urak olyan nagyon érzékenyen veszik, hogy a románajkú hívők magyar püspökségbe tartoznak, akkor az érem másik oldalát ugyanilyen szempontból méltóztassanak venni, és akkor gondoskodnunk kell közös akarral arról, hogy ezeknek a magyarajkú görögkatolikusoknak pedig, akik román püspökségekben vannak elhelyezve, a sorsa, a magyarsága biztosítsák, s hogy arra nézve megfelelő garanciákat kapjunk, hogy ott a további elrománosító tendenciák érvényesülni nem fognak. *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)*

Nem kívánom a t. ház figyelmét a további részleteken végigfásztani. Csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy először is teljes odaadással fogja a kormány folytatni azt a munkát, amelyet megkezdett, kitartással, szívóssággal abban a reményben, hogy sikerül létrehozni a megegyezést a hazai románok azon részével is, kik eddig a nacionalista politika szolgálatában állottak. A siker persze nemcsak mitőlünk függ. Ha ez a megegyezés létre nem jöhetne, teljes nyomatékkal igyekezni fogunk támaszkodni a hazai románságnak arra a részére, amelyet sikerült eddig, és remélem, fokozottabb mértékben sikerülni fog a jövőben, meggyőzni a nacionalista politikának román szempontból is veszélyes voltáról, amely tehát hajlandó velünk együtt felvenni a küzdelmet a nacionalista politikával szemben.

Addig is azonban, amíg ez a kérdés eldőlhet, amíg megtudhatjuk, hogy kell-e küzdenünk, vagy pedig, ami annyival jobb volna minden ezzel kapcsolatos tényezőre, amíg sikerül egyszer levenni napirendről ezeket a mindkét nemzetet károsító félreértéseket, mondom, addig is a magyar kormány menni fog nyugodtan, következetesen a maga útján, tisztelni fogja a törvényt, tisztelni fogja mindazokat a jogokat, amelyek a hazának nem magyarajkú polgárait megilletik, de egyúttal fenn fogja tartani mindenki vel szemben, minden megtámadtatással szemben, teljes határozottsággal, teljes következetességgel a magyar nemzeti állammal, a magyar nemzeti politikának összes követelményeit. Ajánlom a költségvetést elfogadásra. *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Szónokot számosan üdvözlöik.)*

B

1913 dec. 6

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő „személyes megtámadtatás és félreértett szavai értelmének helyreigazítása címén” elhangzott felszólalása és gr. Tisza István miniszterelnök válasza ez ügyben az 1914. évi költségvetési indemnitási vita keretében

Képv. Napló, 1910–15, XX. 434–435. l.

Pop Cs. István tiltakozott az ellen, hogy a miniszterelnök előző napi felszólalása egyik megjegyzését úgy értelmezné, mintha ő „kishitű vagy gyáva magatartást” tulajdonított volna a mozgósított katonaságnak. A vádat elutasítja, de a mozgósítás keretében Boszniába és máshová behívott katonákat ért megpróbáltatások tényét fenntartja. – Tiltakozik az ellen is, hogy ők, mármint a nemzetiségi és szorosabban a román nemzetiségi képviselők Magyarország belügyeit a külföld elé viszik, és rágalmazzák az államot.

...Azért is tiltakoznunk kell ez ellen, mert mi mindig igyekeztünk és igyekszünk itt ebben a teremben sérelmeinket felsorolni. Mi mindig felhasználtuk az alkalmat arra, hogy itt tárgyilagosan kimutassuk, mik a sérelmek, és az orvoslást itt kérjük. Nem mi vagyunk a hibásak, ha itt nem kaphatjuk meg, nem mi vagyunk a hibásak, ha ennek a teremnek külső ajtajára az van felírva a nemzetiségi részére: *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*, hanem talán a többség, amelynek talán elsősorban volna kötelessége...

Förster Aurél: Ez nem személyes kérdés.

Pop Cs. István: ...vizsgálat tárgyává tenni a sérelmeket, és azokat, amennyiben lehet, orvosolni.

Nem akarok a nyert engedéllyel visszaélni, pedig igen izgató volna válaszolni a mélyen tisztelt miniszterelnök úrnak egyéb kijelentéseire. Ha a mélyen tisztelt miniszterelnök úr meg van róla győződve, hogy a belső viszonyok nincsenek kihatással a külviszonyokra, hát legyen meg az ő meggyőződése, meghajlok előtte, de ha a miniszterelnök úr kijelenti, hogy érti, megbecsüli bennünk azt, hogy mi örvendünk akkor, mikor látjuk, hogy Románia fejlődik, akkor valószínűleg [a] megfordított ja is áll, hogy tudniillik Románia is örvend, ha mi boldogok és megelégedettek vagyunk. (*Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez nem személyes kérdés!*)

Elnök: Kérem, méltóztassék a személyes megtámadtatás keretében maradni. (*Felkiáltások: Befejezte!*) – A miniszterelnök úr kíván szólni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! Én most a képviselő úrral polémiába bocsátkozni nem kívánok, csak egyszerűen konstatálni kívánom azt, hogy a képviselő úr tegnap szóról-szóra ezt mondta – beszélve a tartalékosok behívásáról és az ezzel járó nagy költségekről –: „...amellett elpusztult óriási emberanyag”. Másodszor azt mondta, hogy: „...alkalma volt azt a sok jajveszékelést hallani, amely jött Boszniából és Hercegovinából a télen a rossz ellátás és a sok betegség miatt”. Tehát szórói-szóra azt mondta, amit most letagadni próbált.

Azt hiszem, ezzel az egyszerű felolvasással beigazoltam azt, hogy az a kritika, amelyben tegnap a képviselő urat részesítettem, nagyon is megérdemelt és nagyon is jogosult volt. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

9

A gr. Tisza István miniszterelnök által felújított román paktum-tárgyalások ellenzéki (országgyűlési, delegációs és sajtó-) fogadtatása¹

A

1913 dec. 6

Polónyi Géza felszólalása gr. Tisza István miniszterelnök román paktum-tárgyalásaival és a horvát ügyben tett bejelentésével kapcsolatban az 1914. évi költségvetés indennitási vitájában

Képv. Napló, 1910–15, XX. 445–446., 449–450. l.

A múlt hó 26-án tartott képviselőházi ülésen a miniszterelnök úr egy interpellációra adott válaszában előterjesztette azokat a megállapodásokat, amelyek Horvátország területén a békének helyreállítását volnának hivatva garantálni.²

¹ Tisza felújított román paktum-tárgyalásait – a tárgyalások újrafelvétele 1913 nyári hónapjaira nyúlik vissza – kormányon és ellenzéken fokozott érdeklődéssel fogadták. Amíg a tárgyalások a nyilvánosság kizárásával folytak, a kezdeményezésnek nem volt visszhangja, de az év novemberétől, mielőtt híre járt, hogy a paktum-tárgyalások résztvevői megállapodásukat rövidesen közzéteszik, megindult a találgatás a munkapárt köreiben, s a támadások sora a magyar ellenzék és a nemzetiségi munkásmozgalom hangadói részéről. Ebbe a széleskörű tiltakozó kampányba, melyben csak Tisza híveinek tábora s a kérdésben érintett román nemzeti párt, illetve az ennek a nevében a tárgyalásokon részt vevő komité-tagok maradtak szótlanok, egymás után kapcsolódott be az országgyűlési, a delegációs ellenzék, a magyar és a nemzetiségi munkássajtó. Pártok szerint a kampány résztvevői az egyesült *függetlenségi* párt, a 67-es alapon álló *Andrássy-féle alkotmánypárt*, a *néppárt* és a *szociáldemokrata párt* volt, mely utóbbin természetesen a nemmagyar tagozatok, így elsősorban a román szociáldemokrata tagozat is értendő. A képviselőházban a horvát felszólalásairól ismert, s a nemzetiségi kérdésben – ha lehet – még apjánál is elfogultabb

A t. miniszterelnök úr tegnapi felszólalásából³ tudjuk, hogy hasonló kísérletek vannak folyamatban a román nemzetiségi képviselőkkel való tárgyalások tekintetében. Mind a két dolog nemcsak fontos, de meggyőződésem szerint a nemzet messze jövőjére kiható kérdés (*Igaz! Úgy van! balfelől.*), hogy talán megérdemelné, hogy a nemzet elsősorban ezekkel a nagyhorderejű kérdésekkel foglalkozzék. (*Zaj jobbfelől.*)

Elnök:⁴ Csendet kérek, képviselő urak!

Polónyi Géza: Ugyanezen beszéde alkalmával a miniszterelnök úr azt a kérelmet, illetőleg felhívást intézte az országhoz és az ellenzéki pártokhoz, hogy ezen kérdések tárgyalásánál igyekezzünk a pártszempontokat figyelmen kívül hagyni, s ezeket az ügyeket a nagy nemzeti érdekek szempontjából, a tárgyakat megillető reminiscenciák alapján, mint magyar emberek, az állam szempontjából kezelni.

T. képviselőház! Én magam őszintén szeretnék ehhez a felhíváshoz kontribuálni, és meg is próbálok erőszakot venni magamon, és megkísérlem elfelejteni azokat a megaláztatásokat és meggyaláztatásokat, amelyeket itt, ezen padokon ülve, a nemzet legszebb jogainak védelmében elszenvedni voltunk kénytelenek. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) De, t. képviselőház, ha ez nekem nem sikerülne egészen, úgy méltóztassék ezt annak imputálni, hogy olyan természetű ügyek állanak előttem, amelyek újra megdöbbenően bizonyítják azt, hogy a tisztelt kormány akkor, mikor ilyen szólammal fordul az ellenzékhez, nem lép az engesztelésnek azon területére, amely egyedül van hivatva, hogy amikor, jobbról és balról vészek és viharok fenyegetik a nemzetet, a magyarság egységében állítsák fel azt a falat, amely ezen szándékoknak ellenszegül.

Olyan tények állanak előttem, amelyek újabb bizonyítékai annak, hogy a kormány mostani intézkedéseiben is újból, éspedig segítséget keresve ellentétes táborokban, az ellenzék ellen kovácsolja azokat a fegyvereket, amelyek –félő – magát a nemzetet és annak életét fogják megsebezni.

Nem szándékozom sem a horvát, sem a román kérdéssel a maga egész nagy terjedelmében foglalkozni, de a horvát kérdés egyik epizódjára kénytelen leszek rámutatni. Nem szándékozom pedig ezen kérdésekkel bővebben foglalkozni azért, mert ezek olyan nagy kérdések, amelyek kötelességemmé teszik azt, hogy ezeknek itt való kifejtését nálamnál illetékesebb olyan férfiak kezére bíz-

Polónyi Géza jelenti be tiltakozását Tisza román tárgyalásaival szemben és a horvát kérdésben elhangzott közeledési szándéka ellen (*A*), a delegációban az ellenzéki pártvezérek és vezető politikusok egész sora vitatkozik Tiszával (*B/1–5*). A magyar munkássajtó pedig elsőként közli és bírálja az ideiglenes megállapodás konkrétan vélt pontjait. (*C*) – Ehhez a tiltakozássorozathoz csatlakozott a maga részéről a román nemzetiségi munkássajtó is, I. C. (feltehetően Ioan *Crețu*) aláírású hosszabb cikkében. A magyarországi román munkás-publicista élesen támadja a román nemzeti pártot, hogy kisebb engedményekért, de főként a kilátásba helyezett negyven mandátumért elárulja a nemzetiségi mozgalmat, áruba bocsátja a nép ügyét. A paktum-tárgyalások fordulóján megjelent cikk külön érdekessége, hogy a cikkíró szerint Tisza még Tache *Ionescut*, Románia belügyminiszterét is megnyerte a tervhez, s annak állítólagos közbenjárására a román nemzetiségi vezetők eltekintettek az általános választójog követelésétől. A cikk egyébként bírálja a néptől elszakadt, „arisztokratikus” és „antidemokrata” román nemzetiségi politikusokat; meglepetésre ilyennek tekinti *Vajda-Voevod Sándort* és a Ferenc Ferdinánd-i Grossösterreich-terv egyik megfogalmazóját, *Popovici Aurélt*. (Az említett román munkáspublicista cikkét l. *Înfrățirea naționalistilor români cu Tisza* – A román nacionalisták [é. román nemzeti pártiak] barátkozása Tiszával. – *Adevărul* 1913. dec. 12; 50. sz.) Az év végi érlelődő tárgyalások légkörében emlékezik meg a román görögkatolikus egyház lapja, az *Unirea* (Egyesülés) *Mocsáry* egyik, a Világ tudósítójának adott interjújáról. Ebben a *Mocsáry* által is kifogásolt interpretálású nyilatkozatban (*Az andornaki remeténél. Beszélgetés Mocsáry Lajossal*. – Világ 1913. okt. 26; 254. sz.) kritikai fenntartásokkal él a paktummal kapcsolatban (*Mocsáry Lajos – și chestiunea de naționalitate* – M. L. és a nemzetiségi kérdés. – *Unirea* 1913. okt. 30; 110. sz. 4. l.), akárcsak maga a lap, mely az ideiglenes pontok első közlésekor megkérdőjelezi a „román–magyar béke” híret. (*Pacea româno-maghiară* – Román–magyar béke. – *Unirea* 1913. dec. 9; 124. sz.) *Mocsáry* viszont már 1913. karácsonyi, Mezei Ernő függetlenségi politikushoz intézett levelében (M. L. vál. írásai. Bp. 1958, 594. l.), majd 88 éves korában, a galileista Szabadgondolatba írt utolsó cikkében fokozódó érdeklődéssel ír a paktumról. „Azt se keresem – írja 1914 elején –, hogy éppen gr. Tisza István miniszterelnök úr az, ki a nemzetiségi béke ügyét szőnyegre hozta... regisztráljuk a nemzetiségi békének, ha ugyan létrejő, eredményeit”. (*A paktumról*. – Szabadgondolat 1914. febr., 2. sz. 33–35. l.) – A paktum azonban – mint ez a továbbiakban alig negyedéven belül, 1914 februárjában bebizonyosodott – meghiúsult. Amiben nemcsak a román nemzeti komité taktikázásának, hanem a megegyezés ellen indított ellenzéki kampánynak is része volt.

² *Beöthy* László interpellációjára adott válaszában – Képv. Napló, 1910–15, XX. 261–265. l.

³ Uo., XX. 422–426. l.

⁴ *Szász* Károly.

zam, akik a pártok megbízásának birtokában s a pártok erejének és súlyának teljességével fogják azokat képviselni. Mielőtt azonban tárgyamra rátérnék, köteles vagyok megjegyezni, hogy egy-két reflexiót mégis fogok tenni a kérdésekre, éspedig azon szándékkal – bár sikerülne –, hogy egyes megjegyzéseimnek a nemzet, de különösen a miniszterelnök úr és a t. többség hasznát vegye akkor, amikor e nagy kérdésekben most tárgyalások folynak. (*Halljuk! Halljuk!*)

Már előzetesen kérem a t. házat, előlegezzen nekem annyi bizalmat, hogy ismerem közjogunkat, és tudom azt, hogy Horvátország autonóm igazságszolgáltatásának körében nem vonhatom felelősségre a magyar igazságügyminisztert, már előzetesen is köteles vagyok tehát hangsúlyozni, hogy nekem ilyen szándékom nincs is, hanem megfordítva – amint interpellációm szövegéből meg fog a t. ház győződni –, horvátországi viszonyoknak Magyarországra való reflexiói azok, amelyeket én kérdés tárgyává szándékozom tenni, s a miniszter urat ez iránt feleletre kívánom vonni.

Csak egy pár pillanatra térek ki most az előbb is vitatott román kérdésre. Azt hiszem, hogy a magyar törvényhozás termében merőben felesleges volna ennek a kérdésnek történeti múltját, de főleg annak jelenlegi történelmi jogosultságát a jelenleg lefolyt Balkán-viszonyok között itt a t. házban bővebben is szellőztetni. Ennek a nagy kérdésnek horderejével azt hiszem, minden magyar képviselő teljesen tisztában van. A magam részéről hozzáteszem még, hogy bármilyen viszonytagságok emlékezete fűződjék is ahhoz, hogy gróf Tisza István a miniszterelnök, bármilyen gyűlölség is legyen az, amely kettőnk – a pártokat – most elválasztja, én nem titkolom, ha a miniszterelnök úr, s a többség, ezen a területen a nemzet nagy érdekeinek megfelelő eredményről tudnának beszámolni, nagyon sokat meg tudnék neki ezért bocsátani.

De amint a dolog jelenleg áll, nem így indulnak az események. A román kérdésre vonatkozólag nem intézem a miniszterelnök úrhoz interpellációmát,¹ mert hiszen, amint jeleztem, a nagy kérdést felölelni nem szándékozom, de mégis érintem a kérdést, azért, mert hiszen a t. miniszterelnök úrnak, ha azt fontosnak tartja, módjában fog állani, miniszteri állására való hivatkozással a felvilágosításokat megadni vagy a cáfolatokkal szolgálni.

És itt köteles vagyok a nemzet színe előtt figyelmüket felhívni egy rendkívül becses és fontos körülményre. Arról értesít bennünket a bécsi sajtó – a kezemben van, de nem szándékozom felolvasni –, hogy a román képviselőkkel folytatott tárgyalások során a román képviselők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ők a 81-iki román program alapján elsősorban az Erdély autonómiájának nevezett posztulátum alatt az Erdély egyesítésére vonatkozó törvénynek hatályon kívül helyezését követelik, s ennek folytán nyíltan, bevallottan az államnak területi épsége, közjogi önállósága és egysége ellen támadást intéztek. Azt is olvasom – igen természetes, hogy azt nem szükséges, hogy kommentáljam –, hogy a miniszterelnök ilyen posztulátumoknak teljesítésére nem kapható. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ezt természetesnek tartom, mert ismerem a múltat, és ismerem a miniszterelnököt. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

De hiszen, aki erre vállalkoznék, azt elsöpörné egy felzúdult nemzetnek közvéleménye úgy, mint a pozdorját. Azonban amire én őt figyelmeztetni akarom, és amit a tisztelt ház előtt is hangsúlyozni kívánok, az az, hogy meggyőződésem szerint olyan férfakkal szemben, akik politikai posztulátumuk elseje gyanánt azt felállítják, akik tehát a föderalisztikus állameszme szolgálatában állambontó követelésekkel állnak elő, erre nem az a felelet, t. uraim, hogy azt nem teljesítem, hanem addig, amíg ezek az urak ezen követelések tekintetében ki nem jelentik, hogy ezektől feltétlenül recedálnak, és a maguk részéről nem tartják megengedhetőnek, hogy azok továbbra is fenn-tartassanak, az ilyen urakkal tovább tárgyalni nem szabad. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Azért nem szabad tárgyalni, mert akkor, hogyha ilyen követelésekkel lépnek fel, a többi követeléseknek intenciói tekintetében vissza kell térni arra, hogy az ezen álláspontjuknak szolgálatában követeltetik.

Hogy milyen stádiumban vannak ezek a dolgok, nem tudom, és ezért nem is foglalkozom azokkal a részletekkel, amelyek e tekintetben a lapokban megjelentek, de nagyon lekötölné a t. miniszterelnök úr, és az ország megnyugtatóására szolgálna, ha különösen ezen pont tekintetében megcáfolná a bécsi lapok által promulgált ezen álláspontot, s kijelentené a maga részéről is, hogy nem tartja megengedhetőnek egy magyar miniszter részéről azt, hogy olyan emberekkel, akik ezt posztulátum gyanánt felállítják, további tárgyalásokat folytasson.

¹ Polónyi Géza interpellációját a horvát-szlavonországi lapkaució ügyében intézte az igazságügy-miniszterhez – Képv. Napló, 1910–15, XX. 449–450. l.

Most már rátérek magára a témára, a horvátországi kérdésre, s itt szeretnék lehetőleg rövid lenni. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) A miniszterelnök úr 26-iki beszédében⁶ meglehetősen részletes-
séggel nyilatkozott a horvátokkal való megegyezés tárgyában, egy kis hézagot hagyott beszédében,
amikor azt mondja, hogy vannak ezenkívül apró-cseprő jogi kérdések, amelyeknek részletezésével
és szellőztetésével azonban foglalkozni nem kíván.

Megdöbbenő ténynek mondja, hogy Tisza „a ház színe előtt” kijelentette, miszerint „a megegyezés
egyik kardinális pontja éppen az, hogy a pragmatikára vonatkozó törvény hatályon kívül helyezték”.
A tervezett miniszterelnöki rendelet – Polónyi Géza szerint – odáig merészkedik, hogy nemcsak azt
mondja majd ki, „hogyan kell ugyan tudni Horvátország területén magyarul a vasúti alkalmazottaknak”,
de azért a későbbi pontok [é. a készülő rendelet pontjai] szerint „lehet Horvátország területén az is vasúti
hivatalnok – ha nem foglalkozik, nem tudom micsoda hatáskörrel, amelyet ott megjelöl –, aki csak
horvátul tud”. (Uo., XX. 446. l.)

Ennek ily meztelen alakban való bejelentése ezzel az utólagosan tett szankcióval, hogy erre
nézve pedig a horvátországi képviselők, akikkel ő alkudozott, kijelentették, hogy ők ezt maguk ré-
széről el nem fogadják ugyan, nem is helyeslik, de ők a tollerare posse álláspontra helyezkednek,
az egy rendkívüli megdöbbenő jelenség. Mert nekem magamnak az 57. szakasz⁷ és a szolgálati
pragmatika tekintetében talán külön véleményem volt barátaimmal szemben, akik akkoriban a
kormányon voltak, de a helyzet ma nem az, hogy efelett ma disputáljunk, hanem az, hogy tör-
vény alkotott Magyarországon, amely a magyar államnyelv elismerését követeli oly területen,
amely Magyarországot illető gazdasági területet képez. Az a kormány, amely ily viszonyok közt a
magyar nemzet presztízsének ily súlyos megaláztatásával eredmény gyanánt hirdeti azt, hogy a
horvátok részéről kieszközölte, hogy a tollerare posse, hogy ők túrni hajlandók azt, hogy a ma-
gyarság magát [a] törvényhozás útján megalázza és a meghozott törvényt hatályon kívül helyezze,
az oly megdöbbenő jelenség, amellyel szemben hiába keresem a mérleg másik serpenyőjében azo-
kat az ellenértékeket, amelyeket ezzel szemben a horvátok részéről talán kaphatnánk...

B

A Tisza-féle paktum-tárgyalások vitája a magyar delegációban

1

1913 dec. 11

Gr. Apponyi Albert felszólalása a Hármasszövetséggel kapcsolatos külügyi kérdésekről, valamint a magyarországi nemzetiségi kérdés bel- és külföldi visszhangjáról a magyar delegáció külügyi albizottsága jelentésének tárgyalásakor

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 133–139. l.

A beszédet megelőző napokban ismételten heves külpolitikai tárgyú szövegek színhelye volt a ma-
gyar delegáció. A felszólalások közül kiemelkedik Károlyi Mihály (ekkor már az egyesült függetlenségi
párt elnöke) és Tisza miniszterelnök polémiája a Franciaországgal való viszony egyes kérdéseiről, amely-
hez a külügyi expozé kapcsán Apponyi, Andrássy és Kluen-Héderváry is hozzászólt. A kialakult vitában
Károlyi Mihály 1913. dec. 9-én újabb jelentős, a nemzetiségi kérdés belső vonatkozásait ugyan nem érintő,
de a monarchia egész külpolitikáját elítélő beszédet mondott „az osztrák-magyar presztízs-politika csőd-
jéről”. (Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 47–51. l.). Ebben élesen támadta Romániának a Hármasszövetség-
ben belüli állásfoglalásait (egy ízben egyik kitételéért – elnöki felszólításra – elnézést is kért). Bírálata
középpontjában a közös diplomáciának a Balkán-háborúk idején észlelt ellentmondásai állottak. Ez a
külpolitika – jelentette ki Károlyi – máshová nem vezethetett, mint a monarchia délkelet-európai
presztízsze teljes elvesztéséhez. Elfogult kritikai elemzés tárgyává teszi *Xenopol*-nak, a neves román törté-

⁶ Képv. Napló, 1910–15, XX. 261–265. l.

⁷ Értsd: az 1868. évi magyar-horvát kiegyezési törvénycikk (1868:XXX. tc. a Magyarország s Hor-
vát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyez-
mény becikkelyezéséről) 57. §-a, mely szó szerint így hangzik: „Horvát-Szlavonországok határai között
a közös kormányzat közegeinek hivatalos nyelvül is a horvát nyelv állapítatik meg.”

nésznak egyik, a Noua Revista Română-ban a Hármasszövetséget és a Magyarországgal való kapcsolato-
kat bíráló cikkét. – Károlyival egyetértve Apponyi is kitér a magyar–román viszony felülvizsgálása
szükséges voltának kérdésére. Szerinte a Romániában élő magyarok – nem az utóbbi években kivándor-
oltak, hanem a magyar telepek, kolóniák és szórványokon élők – semmiféle nemzetiségi jogokkal nem
rendelkeznek, nyelvhasználatuk még egyházi viszonylatban is korlátozott.

Apponyi ekkori delegációs szereplése ismeretéhez tudnunk kell, hogy a kialakult külügyi és nemze-
tisépolitikai vitát voltaképp az ő dec. 1-i, *Berchtold* közös külügyminiszterhez „a Balkán-háború kitérő
előzményei tárgyában” intézett interpellációja indította el. (L. uo., 36–38. l.) Az interpellációra *Berchtold*
nyomban válaszolt (Uo., 39–41. l.), kijelentve, hogy a monarchia minden erejével és befolyásával igye-
kezett az első Balkán-háborút megakadályozni. Közölte, hogy „...a Balkán-államok önrendelkezési joga
és az állásfoglalás azzal szemben, hogy valamely nagyhatalom ezt az önrendelkezési jogot korlátozza, tra-
dicionális elve külpolitikánknak”. Ezt a külpolitikát támogatja egyébként – jelentette ki ekkor a közös
külügyminiszter – Tisza miniszterelnök is 1913. jún. 19-i beszédében, „melynek tartalma felett – hang-
súlyozza – természetes[en] előzetesen megegyeztünk”.

Apponyi ezzel a *Berchtold*–Tisza-féle „érdekegyesítés”-sel szemben a monarchia mindkét fele ille-
tékes tényezőinek román politikáját veszi célba, és türelmetlen hangvételű párhuzam keretében folytatja
tovább az ekkori román királyságban élő magyarok, illetve a Magyarországon élő románok általános hely-
zete és jogviszonyai összehasonlítását. – Helyteleníti, hogy Tisza olyan időben, amikor „Magyarország
nem egy ellensége”, így *Seton-Watson* és mások közvetlen összeköttetésben állanak nemcsak a nemzetiségi
propaganda külföldi hangadóival, de „nagybefolyású osztrák körökkel is”, paktum-tárgyalásokat folytat
a magyarországi román vezetőkkel.

...A leghatározottabban perhorreszkálnom kell, hogy ilyen időben az ún. nemzetiségi kér-
dést paktumok útján akarják megoldani. (*Igaz! Úgy van! a középén.*) Én ezt minden körülmények
között szerencsétlen és elhibázott dolognak tartanám, és meg akarom egészen precízen mondani,
hogy mi az, amit én helytelenítek. Én azt nem helyeselhetem, hogy felelős állásban lévő vezető
politikuskok, legyenek akár miniszterek, akár ellenzéki államférfiak, maguknak tájékozást szerez-
nek a közvélemény bármiféle árnyalatában létező óhajtasok, kívánságok felől, abból a célból,
hogy politikájukat azután saját belátásuk szerint az ekképp nyert anyag szerint elintézzék.
Ebben én hibát nem látok. De hibát látok abban, hogy egy magát kompakt egésznek, utó-
gondolatban közjogi egyéniségnek, bevallottan politikai hatalmi faktornak nevező nemzetiségi
csoportnak mint olyannak vezetőivel a do ut des alapján megállapodásra lépünk. (*Igaz! Úgy van!
a középén.*) Ezt én minden körülmények között hibának tartanám, ez a politikai téren való szét-
bontása az egységes magyar nemzetnek (*Igaz! Úgy van! a középén.*), mely más eredményre
nem vezethet, mint a közjogi szétbontás előkészítésére. (*Igaz! Úgy van! a középén.*)

De ha ez minden körülmények közt hiba, hát súlyosabb hiba még akkor, mikor időbelileg
összeesik kívülről támasztott ilyen kísérletekkel és a monarchia másik államában azokra adott
visszhanggal.

Mármost ebben a helyzetben, midőn Románia nem hivatalos intelligenciája hivatalos vissza-
utasítás nélkül a jó viszony kialakulását a mi nemzetiségi politikánk más irányától teszi függővé,
ebben a helyzetben, mikor ezt a kívülről megnyilvánuló, elég határozottan vissza nem utasítható
irányt a pragmatika szankció által velünk összekapcsolt, ő Felsége uralkodása alatt álló másik
államban hatalmas politikai tényezők támogatják, melyeknek tendenciái bevallottak, amennyi-
ben tudományos megalapozás megkísérlésével Magyarország állami önállóságának és Magyar-
ország nemzeti egységének szétbontására irányulnak. (*Igaz! Úgy van! a középén.*) Ebben a hely-
zetben mindennek, a román paktálásnak, az elkövetett hibának betetőzéséül Bukarestbe egy
követet küldünk, ki a legklasszikusabb kifejezője ezeknek a tendenciáknak. (*Igaz! Úgy van!
a középén.*)

Méltóztassék elhinni, hogy engem ismét semmiféle személyes indok nem vezet abban, hogy
ezt a kérdést újból felhozom. Felhoztam már az albizottságban, de annyira fontos ezekben az
összefüggésekben és háttérrel, melyet rajzoltam, annyira életbevágó és rettenetes veresége a
magyar befolyásnak (*Igaz! Úgy van! a középén.*), hogy lehetetlen azt a maga egészében a nyil-
vánosság elé nem állítanom, hogy ha nem ocsúdik fel a kormány, felocsúdhasson legalább a nem-
zet. Hiszen [ha] ez a Czernin gróf, akit különben tisztelek és becsülök, diplomáciai karrierben
volna, és az előreléptetésnek természetes útján jutott volna Bukarestbe, még azt is mondanám,
hogy inkább ugrassunk vele egy lépcsőt, hogy máshová jusson, de nem éppen Bukarestbe. De ami-
kor karrieren kívül keresik őt, azt kérdelem, miért keresnek valakit, aki nincs karrierben? Bizonyára
személyes kiválósága miatt és mindenestre azon irány miatt, amelyet ezen személyes kiválóságai
mellett érvényesíteni alkalmas. (*Igaz! Úgy van! a középén.*)

Én már az albizottságban felolvastam Czernin gróf egyik röpiratából azokat a részleteket

(*Felkiáltások a középén: Halljuk! halljuk nyilvánosan!*), melyekben az ő állásfoglalása minket és azt a veszedelmet legközelebb érinti. Mert, engedelmet kérek, nem rémlátás ez a veszedelem, és midőn a velünk a pragmatika szankció által összekapcsolt másik államban támogatást találnak az ilyen tendenciák, akkor azok ilyen legkiválóbb képviselőinek a legkényesebb politikai hivatalos állásokban való alkalmazása tagadhatatlanul veszélyes. (*Élénk helyeslés a középén.*)

Czernin röpiratából vett idézetekkel bizonyítja, hogy a monarchia bukaresti követe tagadja az „alkotmányos jogfolytonosságot”, Magyarországról szólva 40 százalékos magyarságról beszél a szerinte 60 százalékos nem magyar többség ellenében, s ezzel túllícitálja a legvérmesebb magyarellenes külföldi publicistákat (Seton-Watson is „megelégszik” a 46:54 aránnyal), rágalmazza a magyarországi nemzeti-ségi politikát, kijelentve, hogy az alapjaiban helytelen és retrográd. Ennek a diplomátának a legkényesebb posztok egyikére, a bukaresti követség élére való kinevezéséért a Tisza-féle kormányzati politika is nagymértékben felelős, mert Tisza mindent feláldozott „Bécs és a korona kiszolgálása érdekében, és erre az eredményre jutott.”

...Nahát itt van ennek a politikának az eredménye. (*Igaz! Úgy van! a középén.*) Én nem sértem meg a t. miniszterelnök urat ezzel, hogy nem tételezem fel róla, hogy neki a bukaresti követségnek oly módon való betöltése épp olyan kellemetlen mint nekem, sőt egyéni állásánál fogva ez neki még kellemetlenebb lehet. De nem tudta megakadályozni.

Ez tehát annak a politikának az eredménye, ez a gyümölcse, ez a sikere.

Rakovszky István: Ez úgy van!

Apponyi Albert gr.: Ez a sikere annak a politikának, amely végiggázolt érzelmeken, végiggázolt törvényeken...

Rakovszky István: A tisztességen!

Apponyi Albert gr ...végiggázolta az alkotmányon, végiggázolta a szabadsági biztosítékokat (*Úgy van! a középén.*), csak hogy a királlyal való egyetértés címén biztosítsa súlyunkat; és azért az eredmény az, hogy a nemzeti érdekeinket leginkább veszélyeztető pontra nemzeti érdekeinknek egy prononszírozott ellenségét nevezik ki!

Ennek a politikának én bizalmat nem szavazok. (*Hosszas, élénk éljenzés és helyeslés a középén.*)²

2

1913 dec. 11

Gr. Tisza István válasza gr. Apponyi Albertnek a személyével foglalkozó külpolitikai tárgyú és a magyarországi román vezetőkkel folyó tárgyalásokat érintő felszólalására a magyar delegáció külügyi albizottsága jelentésének tárgyalásakor

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 139–143. l.

T. országos bizottság! (*Halljuk! Halljuk!*) Igyekezni fogok lehető rövidre szabni felszólalásomat, de azt gondolom, mégis kötelességet mulasztanék, ha gróf Apponyi Albert t. bizottsági tag úr mai felszólalásának egynéhány kimagasló fontosságú részeivel azonnal nem foglalkoznék...

Bevezetőben *Tisza* politikájának *Apponyi* által kifogásolt külpolitikai vonatkozásaival foglalkozik. Annak a véleményének ad kifejezést, hogy a magyar kormányzat állásfoglalása az albán és általában a dél-kelet-európai ügyekben nem befolyásolja – a monarchia vonatkozásában sem zavarja meg – a hagyományos magyar–olasz jóviszonyt, a hármasszövetség érdekeit. Nem tekinti magát illetékesnek, hogy a bolgár–román kérdésben olyan értelemben nyilatkozzék, mint azt Apponyi tette, de maga is elismeri, hogy a román kérdésben (értsd: Románia érdekeivel kapcsolatban) mindvégig jóindulatú álláspontot foglalt el, nem rajta fordult, hogy egyes események más fordulatot vettek; mindezt azonban a magyar kormány úgy juttatta kifejezésre, hogy semmiféle közvetlen kapcsolata sem volt az érdekeltekkel, s anélkül, hogy ez ügyben a befolyását érvényesítette volna.

² A magyar delegáció ülésrendje szerint a középén az ellenzéki delegációs tagok helyezkedtek el, míg a képviselőházban a közép a nemzetiségi képviselők szektora volt.

...Ezután áttérek lehető röviden – nagyon röviden, éppen azért, mert semmiféle kapcsolatot nem engedek meg ezen kérdés és a külügyi helyzet közt – a t. bizottsági tag úrnak egyes román nacionalista¹ képviselőkkel való megbeszéléseimre vonatkozó fejtegetéseire.

Amint már jeleztem, ünnepélyesen tiltakozom az ellen, hogy a magyar kormánynak vagy személyemnek erre irányuló akciója a külügyi helyzettel bárminemű kapcsolatba hozassék. (*Élénk helyeslés.*) Ami engem illet, húsz esztendeje², hogy először adtam kifejezést abbeli meggyőződésemnek, hogy a románoknak meg kell magukat a magyarokkal érteniök, hogy a románoknak az egységes politikai magyar nemzet keretébe hátsó gondolat nélkül bele kell illeszkedniük (*Élénk helyeslés.*), mert ez érdekünk nekünk, de parancsoló létérdeke a románoknak. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezt a meggyőződésemet igyekeztem érvényre juttatni, ahol csak alkalom nyílt reá; igen nagy nyomattal igyekeztem napirendre hozni az 1910-iki választási küzdelemben, úgy a választásokat megelőzőleg több helyen tartott beszédemben, mint azonnal a választások után a felirati vitában tartott beszédemben. Nem rajtam múlt, hogy ez akkor a megvalósulás stádiumába nem juthatott.

Hadik János gr.: Nincs mit megvalósítani! (*Mozgás.*)

Tisza István gr. miniszterelnök: Megvalósítani való az a cél, hogy a Magyarországon lakó románok fenntartás nélkül, külön nacionalista politikai törekvések nélkül, a magyar állami élet keretébe beilleszkedjenek. (*Élénk helyeslés.*)

Hadik János gr.: Ez az ő kötelességük! (*Mozgás. Halljuk!*)

Rakovszky István: Ez az ő kötelességük! Püspökségeket kapnak ajándékba! Mandátumokat! Főispánságokat! (*Mozgás és zaj. Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek.

Tisza István gr. miniszterelnök: Mondom, amint abba a helyzetbe jutottam, hogy ezzel a kérdéssel felelősség mellett foglalkozhassam, felvettem újból az ezekre vonatkozó eszmecserek fonalát. Ezeket az eszmecsereket folytatam egyes olyan férfiakkal, kiknek a Magyarországon lakó románok egy része közt – nagy része közt, de csak egy része közt – tagadhatatlan befolyásuk van, akik irányítólag hathatnak a Magyarországon lakó románok tetemes részének gondolkozási és érzelmi világára, és azt hiszem, ha sikerül velük megértenünk egymást, nagy szolgálatot tehetnek az ügynek, amely nekem mint becsületos magyar embernek szívesen fekszik (*Élénk helyeslés és tetszés.*), de abból sohasem csináltam titkot, a tekintetben sohasem engedtem félreértést felmerülni, hogy ezeket az urakat a Magyarországon lakó összes románok hivatott képviselőjéül el nem ismerem...

Erdély Sándor: Úgy van! Ez igaz!

Tisza István gr. miniszterelnök: ...és még kevésbé ismerhetem el azt a jogosultságot, amit különben nem is próbáltak kifejezni, mintha bárminő külön politikai vagy éppen közjogi, ha nem is helyzettel, de ambíciókkal bíró, a nemzet testében külön testet, külön szervezetet képező résznek a nevében léphessenek fel. Ezek megbeszélések voltak oly férfiakkal, akikkel óhajtom a megértést, mert ha a megértés megvan, annak üdvös eredményei lesznek úgy a románok, mint a magyar nemzeti politika szempontjából. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Hogy a kérdés minő részletek körül forog, erre nézve ne méltóztassanak kívánni, hogy ma nyilatkozzam. Annak idején természetesen be fogok számolni a dologról a nyilvánosság előtt. Méltóztassanak addig ítéletüket felfüggeszteni, akkor nyugodtan fogok minden általam elfoglalt álláspontért helyt állani.

Hadik János gr.: Későn lesz!

Tisza István gr. miniszterelnök: Most csak annyit jelenthetek ki, hogy mindaz, amiről szó van, a magyar nemzeti állam egységén csorbát nem ejthet, és csorbát ejteni nem fog. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon. Mozgás a középén.*) Ami pedig a dolog időszerűségét illeti, méltóztassanak nekem megengedni, az a szempont, hogy a jelen pillanatban akadnak itt is, ott is olyanok, akik a külpolitika szempontjából sürgetik és kívánják ezt a dolgot, nem lehetne ok a dolog megindítására, ha azt különben indokoltnak nem tartanám, de viszont nem lehet ok arra sem, hogy meg ne tegyek valamit, amit az ország érdekében valónak tartok. (*Helyeslés a jobb- és a baloldalon. Mozgás és zaj a középén.*)

Ebben a tekintetben, ami a Romániában felmerülő sajnálatos jelenségeket illeti, természetesen én is sokkal jobban szeretném, ha ezek nem léteznének. Azt azonban kötelességem konsta-

¹ Értsd: román nemzeti párti.

² L. Iratok II. köt. 23. C) irat (1893. szept. 21.), 193–196. l.

tálni, hogy a hivatalos Románia minden nyilatkozatában teljesen korrekt magatartást tanúsít, és gondosan kerülí az, mint hogyha bárminő tekintetben – amint az magától is értetődik, és amire igazán azt mondom, hogy kötelessége is – az ország belügyeibe beavatkozni akarna. (*Zaj a középén. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*)

Ami pedig a kérdés másik oldalát, az Ausztriában felmerülő jelenségeket illeti, először is ne tulajdonítsunk itt egyes lapoknak különös fontosságot. Én azt hiszem, Magyarország mégis felette áll annak, semhogy egyes lapok kijelentéseinek bárminő különösebb fontosságot kellene tulajdonítania. De tagadhatatlan az, és erre azok a citátumok, amelyeket a t. bizottsági tag úr felolvasott, szintén nyújtanak bizonyítékot, hogy Ausztriában még széles körökben vannak olyan felfogások, amelyek minden magyar ember gondolkozásával kiegyenlíthetetlen ellentétben állnak. (*Mozgás és zaj a középén.*)

T. országos bizottság! Ha látom és tudom, aminthogy ezt látnia és tudnia kell mindenkinek, aki struccpolitikát nem akar folytatni, hogy Ausztriában ma még nagyon sokan, akik bele-nyugosznak a dualizmusba, azt bizonyos kényszerhelyzetből kifolyólag teszik, mint pire-t fogadják el, de nagyon sokan azzal a hátsó gondolattal, hogy majd lehetnek egyszer olyan körülmények, amelyek ennek az egész rendnek felforgatására nyújtanak alkalmat, mondom, ha mindezt tudom, nézetem szerint ebből két következtetést kell levonnom.

Az egyik az, hogy igyekezzen elbánni a magyar állam és a magyar nemzet minden ellenségével ott, ahol erre alkalom nyílik (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon. Mozgás a középén.*), a másik pedig az, hogy igyekezzen eloszlatni olyan félreértéseket, amelyek ellenségünké tesznek olyanokat is, akikkel tulajdonképpen nincs a dolgok mélyében fekvő érdekellentétünk, akiknek ellenkezőleg az volna a hivatásuk, hogy segítségére jöjjenek a magyar nemzetnek a maga pozíciója fenntartására. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon. Nagy zaj a középén. Elnök csenget.*)

Hadik János gr.: Eddig csak a magyar nemzettel tetszett elbánni! (*Felkiáltások a jobb- és a baloldaltól: Halljuk a szónokot!*)

Tisza István gr. miniszterelnök: Kérem, párbeszédembe nem bocsátkozom, hanem felveszem előadásom folyamatát.

Mentül több ellenséget látok, mentül nagyobbak látom a helyzet bizonytalanságát és veszélyeit, annál parancsolóbb kötelességnek tartom azt, hogy igyekezzem vonzerőt gyakorolni azokra, akiknél ma még centrifugális törekvéseket látok, igyekezzem mentül nagyobb agglomerációs központtá tenni a magyar nemzeti állam szervezetét. (*Mozgás a középén. Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.*)

A tisztelt bizottsági tag úr felhozta azt, hogy én, amint ő mondja, mindent feláldoztam egy politikai alapgondolatnak, a magyar nemzet és a király közötti teljes összhang gondolatának. Hát a t. bizottsági tag úrnak annyiban igaza van, hogy az én szellemi és érzelmi világomnak ez az egyik sarkalatos eszméje. Áldozatot nem hozok e gondolatnak, mert az ember nem hoz áldozatot akkor, ha olyan valaminek előmozdítására törekszik, ami politikai ideáljai, politikai céljai közé tartozik (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.*), és különösen nem hoztam áldozatúul a parlamenti rendet. Ellenkezőleg hitem és meggyőződésem szerint igyekeztem s nem egészen sikertelenül megalapozni a parlamenti rendet... (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon. Zajos derűtség a középén. Elnök csenget.*)

Hadik János gr.: Azt is csak egy kis időre!

Tisza István gr. miniszterelnök: ...megalapozni nemcsak a király és nemzet közötti egyetértés szempontjából, mert ehhez a gondolathoz a kérdésnek nincs közvetlen köze, de megalapozni a magyar nemzet önrendelkezési jogát. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a középén.*)

Hadik János gr.: Elkártyázni!

Tisza István gr. miniszterelnök: És ha a t. bizottsági tag úr azt kérdezi, hogy mindazon erőfeszítések, amelyeket a nemzet és király közötti egyetértés ügyének szenteltem, miért nem tudtak nagyobb súlyt biztosítani az én szavamnak ott, ahol azt a magyar nemzet érdekében kell felemlenem, méltóztassanak nekem megengedni azt a kérdést, hogy a magyar kormány mint a magyar nemzet képviselőjének mennyiben van vagy nincs súlya, mégsem lehet csak egyetlenegy kinevezés³ szemüvegén keresztül nézni. S másodszer, ne méltóztassanak felejteni egyet. (*Nagy zaj a középén. Az elnök csenget.*) Azok a körülmények, amelyek az én első vállalkozásom⁴ bukását követték, az a rezsím, amely akkor beállott (*Felkiáltások a középén: Óh persze!*),

³ Értsd: Czernin bukaresti nagyköveti kinevezése.

⁴ Értsd: az első Tisza-kormány (1903–1905).

olyan mérhetetlen kárt tett az országnak (*Hosszan tartó nagy zaj a középén. Igaz! Úgy van! a bal- és a jobboldalon. Elnök csenget.*), hogy sok esztendő megfeszített becsületes munkájának (*Folyton tartó nagy zaj a középén. Élénk helyeslés és taps a jobb- és baloldaltól. Elnök csenget.*)...

Tisza István gr. miniszterelnök: Ismétlem tehát, hosszú évek becsületes, megfeszített munkájára lesz szükség, hogy visszavigyük Magyarország súlyát oda, ahol tíz esztendővel ezelőtt volt. (*Élénk helyeslés és éljenzés. Nagy zaj és közbekiáltások a középén.*)

3

1913 dec. 12

Vázsonyi Vilmos polgári demokrata politikus felszólalása a közös külpolitikát ért kudarcokról, valamint gr. Tisza István miniszterelnök társországi és román nemzetiségi politikája ellen, a magyar delegáció külügyi albizottsága, jelentésének tárgyalásakor

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 159–164. l.

A polgári demokraták korabeli országgyűlési képviselője csatlakozik Apponyinak a Tisza-kormány külpolitikai gesztioit elítélő véleményéhez. Kudarcnak mondja a magyar kormány „bábáskodását” a Romániát illető ügyekben, majd meddő igyekezetét a Romániával való viszonyunkat amúgy is megrontó bukaresti béke revíziója körül. Szerinte a jó külpolitika feltétele a belső konszolidáció. „A demokráciának és az alkotmányosságnak szolidaritása s a demokratikus külpolitika egyúttal alapja a békének”, és béke addig nem is lesz Európában, míg a népek testvérisége alapján álló politikusok külpolitikája nem érvényesülhet. – Ellenzi a további előrehaladást a román kapcsolatok terén mind a monarchia és Románia vonatkozásában, mind a magyar kormány és a román nemzetiségi vezetők közötti tárgyalások terén.

...A magam részéről kell, hogy megállapítsam, hogy a hármas-szövetség nem volt tökéletesen befejezett valami, és nem az az ideál, amely előtt imádkozni kell. Nem pedig azért, mert nagy megpróbáltatásoktól és nagy gazdasági válságoktól minket megkímélni nem tudott.

A hármas-szövetség nem akadályozta meg, sőt talán előmozdította azt, hogy mi a fegyverkezés óriási pénzügyi és gazdasági hátrányait vagyunk kénytelenek elszenvedni, és a gazdasági depresszió ennek következtében sehol sem volt nagyobb, mint éppen Ausztria és Magyarország területén, a monarchián belül pedig sehol nem nagyobb, mint éppen a tőkeszegény Magyarország területén. És mi a német szövetségesnek gazdasági segítségét ezekben a napokban a legkevésbé sem tapasztaltuk. Németország, amely túlprodukcióban van, a múltban tehetett nekünk gazdasági szolgálatokat, de úgy látszik, a jelenben ily gazdasági szolgálatok megtételére legkevésbé sem hajlandó.

Jellemző példaként említi, hogy Budapest főváros mintegy 100 millió koronára vagy márkára vonatkozó kölcsönt akart felvenni a Dresdener Banknál, a kölcsön felvételének pénzügyi előkészítése megtörtént, de végül is a kölcsön megkötése „hivatalos beavatkozásra és hivatalos leintésre elmaradt”.

Én teljesen egyetértek Hegedüs Loránt t. bizottsági tag úrral, aki más helyütt azt mondta, hogy valószínű az, hogy a franciák nem fognak bennünket tőkével támogatni.¹ Mi a németek nagy támogatását már annyira érezzük, hogy ők a Balkán-krízis következtében származott, ellenünk támadt gyűlöletet és ellenszenvet igen okosan és értékesen úgy hasznosítják, hogy ők szándékoznak mindenütt a Balkánon a mi gazdasági összeköttetéseink helyébe lépni, mert mint hű szövetségesek hivatva érzik magukat, hogy minket helyettesítsenek is ezen gazdasági összeköttetésben. (*Derültség a középén.*) Ha látjuk, hogy a német túlprodukció már oda vezet, hogy nemcsak a Balkánról szorít ki bennünket, hanem egyes iparágakat már idehaza Magyarországon is éppen a túlprodukció következtében tönkre ver, amint azt hiszem, méltóztatnak nagyon jól ismerni, ilyen körülmények között való és igaz, hogy másra, mint önmagunkra nem támaszkodhatunk, és hiába fohászkodunk a francia tőkéhez, hiába kritizáljuk és szidalmazzuk a német tőkét, amely a német túlprodukció miatt nem állhat rendelkezésünkre, csak az az út helyes, amelyet egy másik szövetségesünk, Olaszország mutatott meg nekünk, amely tényleg

¹ Lényegében ez a kiindulópontja a *Károlyi* Mihály és *Tisza* között a külügyi vita kezdetén (dec. 1.) lezajlott polémiának is.

a belső konszolidáció útjára lépett. De nem a gyűlölködő belső konszolidáció útjára, nem is az osztályuralom és önzés konszolidációjának útjára, nem is a parlament letaposásának belső konszolidációjára...

Ennek a belső konszolidációnak – Vázsonyi szerint – két tényezője van: a nemzeti egység és a jog-egység. – Miután az uralkodóház Svájcából származik (!?), ha a monarchia jövőjét biztosítani akarjuk – véli –, „akkor a dinasztia ezen eredetéhez kell visszatérnünk”.

...Itt Keleten egy Svájcot kell csinálni népeink számára, nem a szó föderatív értelmében, nem a magyarságnak feldarabolásában, ami különben a monarchia gondolatával sem egyezik meg, hanem abban az értelemben, hogy ennek a monarchiának minden nemzetisége, osztálya és rétege itt több szabadságot, több jogot, több kenyeret és boldogságot találjon, mint aminő számára a szomszédban kínálkozik. Mert amint Svájcban német, olasz és francia népei, dacára a német dicsőségnek, az olasz egységnek és nagyságnak, dacára a francia dicsőségnek és demokráciának nem kívánkoznak ki a maguk hazájából, mert ott találják meg a jogot és a boldogságnak, a polgári önérzetnek és haladásnak a teljességét, a mi monarchiánknak is, szakítva sok hiábavaló, rég lejtű hagyománnyal és cafranggal, erre az útra kellene lépnie, mert a monarchia jövője és enélkül a monarchia szilárdan és biztonságban a jövőben meg nem állhat. *(Igaz! Úgy van! a középén.)*

A belső konszolidáció politikáját említette Lukács György t. bizottsági tag is, aki azután itt a belpolitikának egyes kérdéseit vitte be tulajdonképpen az országos bizottság munkájába.

A felszólaló [é. Lukács György] azonban megelégedett a miniszterelnök magasztalásával, mert – mint mondotta – Tisza „a konszolidáció politikájának a szolgálatában megalkotta a horvát kiegyezést, békét teremtett Horvát-Szlavonországban, és most a románokkal paktumot..., megegyezést készül csinálni”. Sajátosnak tartja azonban (mármint Vázsonyi), „...hogy pont a veszett diplomáciai csaták után támadt fel benne az a gondolat, hogy békét kellene csinálnunk a horvátokkal, és megegyezésre kellene jutni a magyarországi románokkal”.

Nos hát, Horvát-Szlavonországokban az alkotmányosság helyreállított, azt tényleg csak örömmel lehet üdvözölni. Hogy ennek a békekötésnek mik a feltételei, az, mint Apponyi Albert gróf rámutatott, tényleg nem tartozik ezen bizottság tárgyalásainak keretébe, de erről talán az itteni horvát delegátus tagtársaim mondhatnának legjobban véleményt, és én nem hiszem, hogy ez a vélemény valami nagyon kedvező volna, vagy a jövőre nézve valami nagy biztatást ígérő volna. Ami mármint azonban az ún. román megegyezésnek a tárgyalását illeti, én nem hiszem, hogy szerencsés lett volna a hely megválasztásában t. bizottsági tagtársam, amikor a delegációt használta fel arra, hogy dicsőítse a miniszterelnök urat a román megegyezés létesítésére irányuló törekvéseért. Mert hiszen a delegáció nem a belügyek tárgyalására lóvén hivatva, a román megegyezésnek idehozatala s a román megegyezés ötletéből a miniszterelnök úr dicsőítése ismét egy kis szemérmes bevallása annak, hogy ez a román megegyezés külpolitikai vonatkozásokkal is bír. *(Úgy van! a középén.)* Mert ha azokkal nem bír, akkor nem tudom megérteni a gondolatmenetét a t. bizottsági tag úrnak, hogy a belső román-kérdést miért hozta ide, és a miniszterelnök urat miért dicsőíti éppen a delegációban azért, hogy a románokkal egyezséget akar létesíteni.

Lukács György: Belső konszolidáció!

Vázsonyi Vilmos: Különben is a megegyezés dicsőítése itt a delegációban, ahol külügyeket tárgyalunk, tulajdonképpen elismerése annak, ha nem is azt célozta a bizottsági tag úr, hogy a román nemzetiség panaszai jogosultsággal bírnak, sőt itt, a külföld színe előtt való elismerése ennek, és erre már meg is jött a kellő visszhang, mert egyik román nemzetiségű politikus nagy lelkesedésében már kijelentette, hogy a belső magyarországi román kérdés a bukaresti béke óta immár európai kérdés, amelyet okvetlenül meg kell oldani.

Hadik János gr.: Ehhez mit szólnak?

Vázsonyi Vilmos: Én egyáltalán nem ismerem el azt, t. országos bizottság, hogy a magyarországi románoknak más sérelmük volna Magyarországon, mint amilyen sérelme van ott a magyar népnek. *(Úgy van! a középén.)* A magyarországi románok sérelme egyszerűen a magyar demokratikus irány sérelme. *(Úgy van! a középén.)*

Ők a maguk egészében demokratikus réteget képeznek, és egyszerűen abban az optikai csalódásban élnek, vagy abba az optikai csalárdságba vezetnek bele bizonyos politikusaik által, hogy az ő sérelmeik a román fajnak a sérelmei volnának. Nem tudom, hogy mi lesz ez a román béke és román megegyezés, amely sajátoszerű megegyezés, mert nem ismertetnek el az illetők

tárgyaló feleknek, de mégis tárgyalnak velük, nem tudom, mi lesz ez a megegyezés, csak azt tudom, hogy káptalani és bankügyészekkel hiába köt a miniszterelnök úr megegyezést. Amint nem képviselik a magyar polgárságot azok, akiket ő a magyar polgárság képviselőinek tart, káptalani és bankügyészek sem képviselik a maguk kalandor román politikájával a román népet. A román népet, a román nemzetiséget kibékíti a demokrácia politikája, anélkül, hogy külön kellene tárgyalni a román nemzetiséggel. És én nem ismerem el azt itt a delegációban sem, hogy a román nemzetiségnek bármiféle oka vagy joga volna panaszkodni a magyarság ellen. Csak annyi oka és annyi joga van erre, amennyiben panaszkodik a magyar proletár vagy a magyar polgár, egy fikarcnyival sem több. És semmiféle külön román panaszt és jajongást a magam részéről igazoltak és jogosultak én el nem ismerem. (*Élénk helyeslés a középén.*)

Különben pedig annál helytelenebb itt a delegációban ez a kis háziünnepély, a román paktumnak már előre való megünneplése, ahol Erdély havasaira való tekintettel igazán joggal lehet mondani, hogy nem kell még a medve bőrére előre inni, annál jogosulatlanabb, mert hazai románjaink, azok, akik panaszokkal töltik meg a külföldet, sokkal jobban tennék azt, követve a miniszterelnök úr intelmét, aki egyenesen jogosnak tekinti, hogy a románok a független Románia viszonyai iránt érdeklődnek, sőt nem is becsülné őket, ha ez iránt nem érdeklődnének, sokkal jobban tennék azt, ha követve ezt az útmutatást, egy kissé észrevennék a különbséget, amely nem a romániai magyarság és a magyarországi románság helyzete között áll fenn, amiről Apponyi Albert gróf már megemlékezett; én nem erről akarok szólni, én megelégszem azzal, ha ők a romániai nép helyzete és a magyarországi román nép helyzete között csinálják meg az összehasonlítást (*Igaz! Úgy van! a középén.*), és akkor látni fogják, hogy a bojár Romániában a román népnek, földművesnek, parasztságnak és munkásnak sorsa sokkal rosszabb, mint amilyen sorsa van a román nemzetiségnek Magyarországon, s akkor látni fogják azt, hogy a mi fogyatékos demokráciánk és alkotmányosságunk mellett is a magyarországi román nemzetiség itt sokkal több alkotmányosságot és demokráciát élvez még ma is, mint odaát a független Romániában, s akkor hasznosítva az intelmet, hogy érdeklődjék a független Románia sorsa iránt, látni fogják, hogy Magyarország ma több szabadság és több demokrácia számukra, mint a szomszédos Románia.

Egyúttal ebben látjuk a jövődó politikájának alapját, hogy ti. mi a román nemzetiséget a haza iránti hűségben úgy tarthatjuk meg, ha a román nemzetiségnek együtt a magyarokkal, együtt az egész magyar néppel több jogot, több szabadságot, több boldogulást, több kenyeret biztosítunk, mint amennyit a szomszéd bojár, elmaradt, korhadt Romániában élvez...

... Különben kérdem, ha dicsőítik a miniszterelnök urat, hogy békét csinált a horvátokkal, és békét akar csinálni a románokkal, és ha mára konszolidáció politikájában ennyire benne vagyunk, miért nem békül ki a miniszterelnök úr a magyarokkal is? (*Derűlttség.*)

Hadik János gr.: Az csak magyar kérdés!

Vázsonyi Vilmos: Ha Horvátországban a teljes alkotmányosságot helyreállítja, a románokkal megegyezést akar létesíteni, akkor azt hiszem, hogy a kérdés nagyon közelfekvő. Béküljünk ki a magyarokkal is, mert különben még arra a csodálatos gondolatra kellene jutnunk, hogy a horvátokkal és a románokkal való kibékülés a magyarság azon része ellen van pártpolitikai szempontokból irányítva, mely szemben áll a miniszterelnök úrral. (*Felkiáltások a középén: Így is van!*)

Hadik János gr.: Munkapárti szavazók kellenek!

Vázsonyi Vilmos: Én azt hiszem, t. országos bizottság, hogy ha volt valaha a monarchiának és a monarchiában Magyarországnak és ebben a magyarságnak a helyzete komoly és jövője nyugtalanító, talán jelenleg éppen ily időkben élünk, és ha [a] konszolidációnak gondolatát felkarolja a miniszterelnök úr, melegen ajánlom, méltóztassék a magyarokkal való megegyezés gondolatát is kissé felkarolni...

1913 dec. 12

Rakovszky István néppárti bizottsági tag felszólalása a közös külpolitika kudarcairól és az egykori koalíció nemzetiségi politikájáról, a magyar delegáció külügyi albizottsága jelentésének tárgyalásakor

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 171–172. l.

...*Rakovszky István*: A mi külügyi politikánknak facitja, hogy összes diplomáciai akcióink kudarcot vallottak; óriási terhet róttak reánk, melyet az ország el nem bír, a gazdasági tönk szélére sodorták, s mindez a mi tekintélyünknek és presztizsünknek mérhetetlen kárt okozott. Egyetlen szövetségesünket a Balkánon [é. Romániát] elidegenítettük, amit nem lehetett megcselekedni, amióta a kettős, illetve a hármasszövetség fennáll, hogy bizonyos Verstimmung álljon elő a politikában, mely direkte diplomáciai érdekeink ellen volt, és ily eredményekkel szemben önök még bizalommal vannak. Ily körülmények között a külügyminiszter úr még a vita végén sem tartja érdemesnek megjeleni és politikáját diplomáciai iratok előmutatása által támogatni, s ezzel önök meg vannak elégedve. De ezzel mindennek inkább tesznek szolgálatot, mint az ország javának.

Hogyha én nézem az önök védelmét, ott áll a t. miniszterelnök úr, és azt mondja: kérem, mi tagadás benne, kudarc. (*Ellenmondás.*) Nem ezekkel a szavakkal, hanem nem voltak előnyök, nem voltak vívmányok, ezt bátorodom mondani, benne volt a miniszterelnök úr beszédében. Nem volt kudarc, de rosszul sikerült, és jó társaságban sültünk fel. Van egy előkelő társaság, jól vannak együtt, csak az egyik cimborá nem örvend nagy közkedveltségnek éppen. Ez a cimborá összekoccan valakivel, és abba a kellemetlen helyzetbe jön, hogy arculütik. Erre ő azt mondja: igenis engem arculütöttek, de X Y Z is ott volt, jó társaságban kaptam az arculütést, s akkor az a jó társaság tettei magát, hogy nagyon röstelli a dolgot, szívében azonban örül a felsülésnek, hogy ez a kellemetlen cimborá így járt. Ez a sajnálkozás inkább a lenézésnek, a kinevetésnek, a káröröm érzését akarja diszkréten leplezni, mint az igazi részvétet az illetővel szemben, kivel a baj történt. Úgy vagyunk mi is.

Csalatkozik a t. miniszterelnök úr, hogy Oroszország, Franciaország, Németország, Anglia, Olaszország is kudarcot vallott velünk. Ezen államok egyike sincs, még Olaszországot sem veszem ki, annyira érdekelve a Balkánon, mint mi. Az arculütést mi érezzük a legelső sorban. Mi fizetjük legelső sorban az árt, a mi politikánk van kompromittálva. Azok a kudarcok, amelyek bennünket értek, velük együtt, a német, az angol, a francia parlamentben a kritikának legkisebb szavát sem fogják az ő külügyi kormányaikkal szemben kiváltani.

Ha ennek az okait keresem, azt a tájékozatlanság szülte tervtelenség és kapkodáson kívül a külügyi szolgálat teljes elégtelenségében látom. Bebizonyosodott, hogy a külügyi szolgálat – az ő tudósításaiból – teljesen tájékozatlan volt. Az újságokból kellett a tájékozódást szerezni a külügyminisztériumnak. Hozzájárult ehhez, hogy a sajtóiroda egyszerűen botrányos volt. Hol lehetséges az a huszadik században, hogy egy ilyen prizrendi¹ esetben egy majdnem 50 millió lakossal rendelkező országot egy hónapon át tájékozódás nélkül hagyjanak. A külügyi sajtóiroda nemhogy csitított volna, nemcsak hogy törekedett volna arra, hogy minél hamarább felvilágosításokat szerezzen, hanem hagyta a háború lázát mesterségesen szítva mind nagyobb hullámokat verni (*Igaz! Úgy van! a középén.*), odáig ment vakmerőségében, lelketlenségében, tudatlanságában, rosszakaratában, igen, rosszakaratában, hogy mikor már az osztrák miniszterelnök nem bírta nézni azokat a magasra tornyosuló hullámokat, és le akarta azokat csillapítani, a sajtóiroda, amelyért a külügyminiszter felelős, oly vakmerő volt, hogy azt a minisztert, aki kötelességét teljesítette, egyszerűen dezavualta, s ennek folytán egy börzepánikot okozott. (*Igaz! Úgy van! a középén.*)

Mikor ilyen diplomáciai szolgálat van, mikor ilyen sajtóiroda van, mikor ilyen külügyi vezetés van, ne csodálkozzunk, hogy ilyen botrányos csődöt mondott a nagyhatalmi mámor, akkor ne csodálkozzunk, hogy idáig jutottunk, hogy mi az európai hatalmak között – sajnosan és ségyennel mondom – a legutolsó helyen állunk. Az ilyen politika ide vezet.

¹ Feltehetően elírás *prizreni* helyett (vö. 27. II. A) irat, 4. sz. jegyzet).

Lovász Márton: Mosolygással nem lehet ezt elintézni!

Rakovszky István: A t. külügyminiszter úr expozéjának végén a belügyi konszolidációról is beszélt, és akkor a t. miniszterelnök úr, amikor az ellenzék részéről erre reflektáltak, azt mondja: kérem, uraim, ezt nem kell nagyon túlbecsülni, az ország csendes.

Miniszterelnök úr, én nagyon jól értettem, hogy kinek a számára mondotta ezt. Nem a mi megnyugtatásunkra és nem is a mi bosszantásunkra mondotta, hanem mondotta ezt szerencsésebb Lipscherek² számára, és esetleg más címhez is irányította szavait.

És nézzünk most már szemben ezekkel a gyönyörűséges belügyekkel és azokkal a nagy pusztításokkal, amelyeket a koalíció követett el, és amely egy olyan belügyi helyzetet teremtett, amely a külügyminiszter úr nézete és óhaja szerint azt eredményezte, hogy talán emiatt sem tud olyan jó politikát csinálni. Én azt hiszem, hogy enélkül sem csinálhatott volna olyat, amelyet ő szeretett volna.

Azt méltóztatott mondani, hogy a koalíció pusztításai oly rémítőek voltak, hogy sok évi becsületes munkára lesz szükség, hogy az ügyeket ismét rendbehozzuk. Hát én elismerem, mindig azon nézetem voltam, miért is tagadnám, hogy a koalíció legnagyobb bűnösének Apponyi Albert grófot tartom. Apponyi Albert gróf árulta el a magyar nemzetet abban a pillanatban, amikor az ő iskolai törvényével lehetővé tette azt a románoknak, hogy a magyar állami iskolákat eltöröljék, és román iskolákat alapítsanak.³ Igenis a koalíció volt az, aki ártott a magyar állameszmének, a koalíció árulta el a magyar államot akkor, amikor Horvátországban Magyarország fenségét érvényre juttatta.

Tisza István gr. miniszterelnök: Supilóval!

Rakovszky István: Kérem, Supilo urat hagyják csak igen szépen békében. Hogy Supilo úr nem tud garázdálkodni, abban nekünk van érdemünk, és talán egy kis mértékben nekem is. Supilo úrra vonatkozólag méltóztassék odafordulni gróf Forgách úrhoz, ő majd bővebb felvilágosításokat fog adni Supilo úr szerepléséről a híres Friedjung-perben.⁴ Ott a szükséges felvilágosításokat megkaphatja a t. miniszterelnök úr.

Igen, a koalíció volt az, aki a közélet tisztaságát, amely a miniszterelnök úr működése alatt rendbe jutott, azáltal metelyezte meg, hogy az a bátorsága nem volt, hogy az inkompatibilitási törvényt eltörölte volna, hanem nyilvánosan beigazolt inkompatibilitási esetekben az illetőket felmentette. Igenis, a koalíció volt az, és meg is vádolom azzal, hogy az állami jövedékeket pártpolitikai céloknak a táplálására fordította, a pártpolitikai célok előmozdítására az államot megdézsmálta, és elvonta azt a pénzt, amelyet senkinek a világon, csak az államnak volt joga használni, azzal az indokolással, hogy az közérdek. (*Derültség a középén.*)

A koalíció tette azt, t. országos bizottság, hogy amidőn nem volt tisztában azzal, hogy vajon pénzért adjon-e privilégiumot és jogot a szabad leánykereskedésnek üzésére, vagy egy kártyabarlang megnyitására, utoljára is a jóízlése azt diktálta neki, hogy egy kártyabarlang megnyitására adott koncessziót. Ezekről a bajoktól a miniszterelnök úr tisztította meg az országot.

A miniszterelnök úr azt mondja, hogy béke és csend uralkodik az országban. Kedvenc szólása a t. miniszterelnök úrnak, mintha tetemrehívásról volna szó. Én nem tetemre hívom a t. miniszterelnök urat, hanem tanúnak hívom fel, és meg vagyok róla győződve, hogy nem fog elhallgatni semmit, és mindent meg fog mondani, amit kérdéseimre mondhat.

Hát, miniszterelnök úr, csend van ebben az országban. Hát mondja meg nekem, ki volt az a miniszterelnök, akivel úgy meg van elégedve ez az ország, amikor olyan csend van ebben az országban – és ezt restellem mai napig is –, aki kénytelen volt, egy általa provokált incidens folytán bevallani, hogy ő, a jó módú, hála Istennek, gazdag ember, képtelen volt a megválasztását a saját anyagi erejéből megtétni azért, mert ez az ő gazdasági romlásával járt volna.

² 1913-ban egy *Lipscher* Lipót nevű újságíró közvetítésével a miniszterelnökségi sajtóiroda Tisza Istvánt és kormányzatát népszerűsítő cikkeket jelentetett meg a párizsi *Le Figaro* hasábjain. A cikkek publikálásáért az ellenzék szerint bizonyos anyagi ellenszolgáltatást is felajánlottak Lipschereknek, ill. a cikkeket közlő francia lapnak. *Tisza* a képviselőházban elismerte, hogy a miniszterelnökség sajtóosztálya érintkezésben állt Lipscherral, de tagadta, hogy a szóban forgó cikkekért bármit is fizettek volna. (Az ügy részleteit l. Képv. Napló, 1910–15, XXV. 105–113. l.)

³ Tudatos, teljesen alaptalan mellébeszélés.

⁴ *Supilo* Ferenc (Franjo) (1880–1917) horvát ellenzéki politikus, a fiumei *Novi List* szerkesztője, 1904-től horvát-szlavon országgyűlési képviselő. – *Friedjung* Henrik (Heinrich) (1851–1920) osztrák történész és publicista. – *A Friedjung-per* rövid történetét l. *Iratok* V. köt. 288. l.

Ha olyan megelégedett ez az ország – és ezt a t. miniszterelnök úr azon feleletében mondta, amelyet Károlyi Mihály gróf t. bizottsági tag úrnak adott –, ha olyan csend honol itten, ha olyan megelégedettség uralkodik a t. miniszterelnök úrral szemben, akkor megtörténhetik-e ez? Hiszen, aki ismeri a magyar választásokat, az tudja mindig, hogy a hatalmon levő, különösen pedig oly hatalmi fegyverekkel bíró egyénnel szemben, mint Magyarország miniszterelnöke, van mindig egy egész csomó ember, akire nem is kell hatni, és már kötelességszerűleg a miniszterelnökre, mint a legtöbb hatalommal rendelkező egyénre, adja szavazatát. Evvel szemben hogyan lehetett olyan óriási összegeket olyan városban, mint Aradon, elkölteni. Hát mondja meg a miniszterelnök úr, ez a megelégedettség, ez a csendnek, ez a boldogságnak a jele? Nem, ez a kényszerült beletörődöttségnek a jele. Ez az utolsó becsületérzésnek az ellenszegülése, a törvénytelen hatalom elleni kitérésnek a jele, hogy Magyarország miniszterelnöke kénytelen odaállni és azt mondani, hogy nem bírta megfizetni a választási költségeit.

Tisza István gr. miniszterelnök: Sohasem mondtam.

Rakovszky István: Mondotta, szóról-szóra így mondtotta!

Erdély Sándor: Egy betű sem igaz! (Zaj.)

Rakovszky István: Kívánatos, hogy a t. miniszterelnök úrnak ne legyen bántódása a közéletben soha, elítéltem ezt a múltban is, azon nagy politikai ellentét dacára, amely köztünk fennáll, és ezt be is igazoltam akkor, amikor egy merénylő kezét a miniszterelnök személye ellen emelte, és körünkbe jött; éreztettük vele, hogy ilyen fegyverekkel nem identifikáljuk magunkat. Éreztettük vele, hogy elítéljük; éreztettük vele, hogy ilyen férfiúnak a közéletben szerepe nem lehet, és a közvélemény megmutatta, hogy igazat mondtam.

De a csend és a megelégedettség jele-e, miniszterelnök úr, hogy ön, akiben kell hogy az ellenfél éppúgy, mint a barát tisztelje az ország első közjogi hatóságát, hogy Ön képtelen az utcára kimeni... (Derűtség. Helyeslés a középén.) ...

A beszédet követően tovább gyűrűzik a delegáció délkelet-európai vitája. Dec. 13-án Károlyi Mihály ismét felszólal, és interpellációt intéz gr. Berchtold Lipót közös külügyminiszterhez az állítólagos román-szerb titkos szerződés tárgyában, amire a külügyminiszter még az ülés keretében válaszolt, (Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 192–196. l.) Berchtold kijelenti, hogy az újsághírekre támaszkodó feltevést nem tartja elfogadhatónak. „Semmi tudomásom nincs ilyen szerződésekről, és minden okom van feltételezni, hogy ilyen szerződések nem léteznek.” Károlyi újabb felszólalásában kijelenti, hogy a maga részéről hitelt ad a Pesti Hírlap idevágó tudósításának. – A többség ezután a külügyminiszter válaszát tudomásul vette. – Hasonló értelemben és eredménnyel interpellált ugyancsak dec. 13-án Apponyi is, megkérdezve Berchtoldot, van-e tudomása arról, hogy Szerbia állítólag megtagadja a hozzá csatolt területeken az 1883. évi nemzetközi egyezményből „az Aegei (Égei) tenger felé irányuló vasutak forgalma tekintetében” reá háruló kötelezettségek teljesítését. (L. Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 373. l.)

5

1913 dec. 17

Gr. Hadik János 67-es alkotmánypárti (Andrássy-párt) bizottsági tag felszólalása Tisza román nemzetiségi tárgyalásairól és interpellációja „a Balkán-államokkal folytatott kereskedelmi tárgyalások és a Párizsban működő nemzetiségi iroda tárgyában”, valamint gr. Berchtold Lipót közös külügyminiszter válasza az interpellációra¹

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 222–225., 239. l.

Hadik János gr.²: ...Felveszem ismét felszólalásom fonalát, és rámutatok a másik kérdésre.³ Amily indokolatlan és helytelen dolog volna gazdasági kérdésekben a borraivaló-politika, még indokolatlanabb, helytelenebb és veszedelmesebb volna az ún. nemzetiségi kérdésben.

¹ A gr. Hadik János beszéde végén elhangzott interpelláció szövegét l. még: Közösügyi Bizottság Jegyzőkönyvei, 1913, 73–74. l.

² Gr. Hadik János (1863–1933) felszólalása idején (50 éves korában) a főrendiházi ellenzék vezére, a 67-es alapon álló Andrássy-féle alkotmánypárthoz tartozó politikus. 1917-ben, a gr. Esterházy Móric-féle rövid életű átmeneti kormányban (1917. jún.–aug.) közlelmezésügyi miniszter. 1918. okt. 29-én József főherceg kormányalakítással bízta meg, de a forradalom győzelme következtében Károlyi Mihályt nevezték ki miniszterelnöknek.

³ Értsd: beszéde szünet utáni folytatásában. – A beszéd első felében gazdasági, részben a délkelet-európai szomszéd államokkal kapcsolatos gazdasági kérdésekkel foglalkozott.

Tisza István gróf a megtámadtatásokkal szemben, amelyekben e kérdésben részesült, több ízben kijelentette, hogy ő is azon az állásponton van, hogy itt a külpolitikát belügyekkel összekeverni nem lehet. Nekünk és speciel nekem sincs olyan bizonyíték a kezemben, amelynek alapján én azt a súlyos, konkrét vádat emelhetném a magyar kormány ellen, hogy a nemzetiségi kérdésben a külpolitika szempontjából borrahaló-politikát akar csinálni. Súlyos vádat emelni csak akkor lehet, ha az ember azokat be is tudja bizonyítani. De bocsánatot kérek, van egy más körülmény, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Minden látszat arra mutat, hogy igenis olyan tárgyalások folynak, amelyek nemcsak a román-ajkú magyar polgárságnak az ügyét akarják elintézni – ha ugyan van ügyük, amire később fogok rátérni –, hanem hogy ennek valami vonatkozása van a külügyi politikával, miután senki ennek a kérdésnek tárgyalását, és ha van mit rendezni: a rendezését, ilyen pillanatban nem vette volna elő, ha ennek csakugyan vonatkozása a külügyekhez nem volna.

Ebből a feltevésből indul ki a közvéleménynek az a része, amely ma a kormányt azzal vádolja, hogy a külpolitikai helyzet következtében folytatja ezeket a tárgyalásokat a románajkú magyar állampolgárok vezéréivel.

A miniszterelnök úr azt mondja, hogy várjuk be a tárgyalások eredményét. Kérem, vannak bizonyos tárgyalások, melyeknek eredményét nyugodtan be lehet várni, de vannak olyan tárgyalások, melyek máris olyan kedvezőtlen helyzetet...

Vázsonyi Vilmos: Nyugtalanságot!

Hadik János gr.:...és nyugtalanságot teremtenek, hogy még mielőtt befejeződnek, rá kell azokra mutatni, és figyelmeztetni kell a kormányt, hogy lehetetlen és veszedelmes álláspontot foglal el.

Konstatálom mindenekelőtt, hogy félhivatalosan is be van ismerve ez a komoly tárgyalás, és a félhivatalos közlemény többet mond annál, amennyit múltkor itt a miniszterelnök úr nekünk mondott, hogy ti. románajkú polgártársaink egy részére nagy befolyással bíró románajkú polgártársaival tárgyal a miniszterelnök úr. Azt hiszem, jól idéztem szavait. Ezzel szemben a félhivatalos kommuniké mást állapít meg, mert azt mondja (*olvassa*):

„Az utóbbi időben néhány újság ismételtelen ad hírt arról, hogy a miniszterelnök a román nemzetiségi párt vezetőivel tárgyalást folytat. A Frankfurter Zeitung már konkrét formában is felsorolja a románokkal való megegyezés feltételeit. Ezekre vonatkozóan félhivatalosan avatott helyről jelentik, hogy a miniszterelnök és a román nemzetiségi párt vezetéi közt” – tehát a vezeték közt!

Tisza István gr. miniszterelnök: Hogyne, azok közt!

Hadik János gr.: Nem akarom elismerni nemzetiségi párt létezésének jogosultságát, de önök szerint a nemzetiségi párt vezetőivel tárgyal! (*Olvassa:*) „...a fennforgó kérdésekről vannak folyamatban eszmecserék, de ezek oly bizalmas természetűek, hogy a róluk szóló tudósítások, noha egyes részletekben itt-ott közel járnak a valósághoz, mindazáltal főképpen találgatásokon alapszanak, és igen sok tévedést tartalmaznak. A politikai körök ez oknál fogva jól teszik, ha ezeknek a közléseknek különös súlyt nem tulajdonítanak.”

Azt mondja tehát a kommuniké, hogy a közlemények közel járnak a valósághoz. Ez is nyugtalanító megjegyzés, mert a magyar közvélemény nem tudja, hogy melyek azon pontok, hol közel járnak a valósághoz.

De hogy milyen hatása volt ezeknek a tárgyalásoknak, ezt látjuk abból, hogy a vezeték közül Vajda Sándor országgyűlési képviselő a következőképp nyilatkozik (*olvassa*): „A miniszterelnök nyilatkozatát több szempontból is nagyjelentőségűnek tartja. Elsősorban azért, mert a múltban még nem fordult elő, hogy magyar miniszterelnök a parlamentben a költségvetés tárgyalása során teljesen önálló beszédet szenteljen a másodrangúnak tekintett román kérdésnek. Tisza hiába igyekezett bizonyítani, hogy a kérdés rendezése Magyarország belügye; a bukaresti békekötés óta a magyarországi románok kívánságainak teljesítése nem magyar belügy többé, hanem nagyjelentőségű európai kérdés. Az az erő, mellyel a hazai románság negyven éven át harcolt, biztosítja, hogy a magyarok és románok közt a béke meglesz. Más kérdés, hogy vajon Tisza István gróf rendelkezik-e annyi férfiasággal, hogy e békét keresztül is vigye. Mert a mérsékelt románok parlamenti túlsúlyával hiába is fenyegetődzik, eredményt csak azzal érhet el, ha a román népnek megadja a kívánt jogokat. Ha ezt Tisza nem teszi meg, akkor el fog jönni az idő, amikor Tisza utóda feltétlenül ki fogja elégíteni a románok kívánságait, mert a magyar–román béke megkötése fontos érdeke az európai egyensúlynak”.

Tehát magyar–román békének jelzik őket ezeket a tárgyalásokat, melyeket a miniszterelnök úr folytat! (*Olvassa.*) „Ami a béke feltételeit illeti, mihelyt a miniszterelnök reális garanciákat

nyújt a hazai románság nemzeti fejlődésének biztosítására az állami élet egész vonalán, akkor haladéktalanul össze fog ülni a nemzeti komité és a román nemzetiségi párt konferenciája. Nemzeti konferenciáról majd csak akkor lehet szó, ha a komité már megváltozhatatlan garanciákat kap, melyek függetlenek az esetleges kormányváltásoktól.”

Tehát ilyen tárgyalásokat folytat a miniszterelnök úr a románok polgárok és mondjuk a román nemzetiségi pártok vezéreivel, melyek felett azután még a komité fog ítéletet mondani, hogy hozzájárul-e vagy nem!

Itt van továbbá a brassói *Gazetta Transsylvaniae*,⁴ mely egy igen kiválóan jelzett oláh politikai nyilatkozatát közli. Eszerint (*olvassa*): „A kormány és az oláhok béketárgyalásának nem is lehet komoly alapja addig, míg a magyarok az állami egységes magyar nemzeti jellegét végleg fel nem adják. Ha a comitetul național megkötné is a békét, nyomban alakulna egy radikális oláh tábor, mely a békepontokat a conferința națională, ahová okvetlenül elő kell terjeszteni azokat, egyszerűen leszavazná. A magyar és oláh faj között addig a béke ki van zárva, amíg ebben az országban az oláh népnek teljes nemzeti szabadsága nem biztosított.”

Itt van Goga Oktaviannak, ki most Lugoson van, a *Drapelul* szerkesztőjének⁵ és a legnépszerűbb román költőnek egy nyilatkozata (*olvassa*): „A bukaresti Dimineața egy beszélgetést közöl a magyarországi románok egyik radikális pártvezérével, Goga Oktaviannal. Azt mondja, hogy Tisza István azt kíváná, hogy a nemzetiségi párt harca legalább 20–30 évig szüneteljen.”

Valószínűleg ennyi időre tervezi Tisza István gróf a saját kormányzatát! (*Derültég a középén.*)

„Ezt el akarja érni, mert Románia külpolitikájában olyan szimptomák mutatkoznak, melyek Ausztria-Magyarország ellen irányulnak. A tárgyalások folynak, eddig azonban csak platonikus jellegűek. A románokat a nemzeti elv vezeti, melyet szilárdan és következetesen fenntartanak.”

Most még csak egy nyilatkozatot kívánok felolvasni, mely a delegáció tárgyalásainak idejében jelent meg. Ez Mihályi Tivadarnak a nyilatkozata, kivél a miniszterelnök úr szintén állandóan tárgyal e kérdésben. Az újságíró azt kérdi tőle, hogy mikor kezdődtek el a tárgyalások? Mihályi ezt mondja (*olvassa*): „Az időpontra pontosan nem emlékszem, de a tanácskozások már hónapok óta folynak, és érthető, hogy olyan kérdést, amelyet negyven éven keresztül elhanyagoltak, nem lehet máról holnapra rendbehozni.

Van-e kilátás a megegyezésre? A hajlandóság mindkét részről megvan, s így reméljük, hogy sikerül mindkét fél lojalitásával egy tisztességes béke, az ország és a mi népünk javára. A megegyezés sikerében bízom, annál is inkább, mert a jelenlegi súlyos gazdasági viszonyok és pénzügyi krízis szükségessé teszi, hogy a mi román népünk harmóniában legyen a magyar elemmel.”

Tehát nem a magyar nemzeti állammal, hanem a magyar elemmel!

(*Olvasza*:) „De az is szükséges, hogy a megegyezés a mi népünk gazdasági, kulturális és politikai fejlődését biztosítsa legalábbis olyan mértékben, aminőt a románok részben számarányuknak, részben kultúrájuknak megfelelően Magyarországon joggal igényelhetnek.”

Ilyen nyilatkozatokat vált ki az a tárgyalás, melyet a miniszterelnök úr folytat. Én nem akarom a t. orsz. bizottságot azzal untatni, hogy a külföldi sajtóban mit mondanak ebben a kérdésben, de hogy milyen hangulatot keltenek ezek a tárgyalások, könnyen kimutatható, és nem lehet nagyon csodálkozni, hogy akkor, mikor minden jel arra mutat, hogy itt egy csomó jognak kiosztásáról van szó, ezt tényleg úgy magyarázzák, hogy eddig Magyarországon a nemzetiségek el voltak nyomva.

Ismét attól ijedt meg Magyarország legjobban, hogy a miniszterelnök úr 20 éves álmának megvalósulásáról beszél, mert 20 éves álma volt az obstrukciónak brutális letörése is, és most ismét arról beszélt, hogy 20 év óta gondolkodik azon, hogy békét kell teremteni a román nemzetiséggel. Én semmiféle külön jogokat nem ismerek el a románok polgárok részére, és nem ismerek semminemű engedményekkel megoldandó nemzetiségi kérdést (*Mozgás.*), mert azokat a románok polgárok kiragadni az agitátorok kezéből, kik a magyar állameszme ellen agitálnak, és az irredentizmust propagálják, azt nem azzal lehet elérni, hogy a vezérekkel tárgyalok, és beismerem, hogy eddig elnyomtuk őket.

Ha nem is mondta ezt a miniszterelnök úr, de azzal, hogy tárgyal, és hogy adni akar, azt bizonyítja, hogy itt van mit adni. Tessék az elszegényedett román nép érdekében céltudatos gazdasági politikát csinálni és jó közigazgatást. (*Helyeslés a középén.*) Erről nem hallottunk

⁴ Helyesen: Gazeta Transilvaniei.

⁵ A szónok tévedése. A *Drapelul* szerkesztője *Braniste* Valér volt.

intézkedést és konferenciát; e tekintetben szerettem volna újságközleményeket olvasni, hogy a miniszterelnök úr a románajkú polgárok által lakott vidékek alispánjait és tisztikarát felrendelte magához, és megmagyarázta volna nekik, hogy szemben az agitátorok működésével, különös gondot fordítsanak a néppel való bánásmódra...

A felszólaló a továbbiakban hivatkozik arra, hogy a koalíciós kormány is törekedett annak idején „megfelelő, méltányos és igazságos bánásmód megkövetelésével a magyar államhoz csatolni azokat, az agitátorok által örökösén izgatott polgárait a hazának”. Ennek „bizonyítására” felolvassa gr. *Andrássy* Gyula egyik koalíciós belügyminiszteri rendeletét a törvényhatóságokhoz, melyben azok figyelmébe ajánlja, hogy nemzetiségi területen működő tisztviselők bizonyos jártasságot érjenek el az illető vidék nemzetiségi nyelve vagy nyelvei ismeretében. – Ezután interpellációt intéz az igazságügyminiszterhez a monarchia külkereskedelmi érdekei ügyében, és felhívja az igazságügyi kormányzat figyelmét, „hogy Párizsban egy nemzetiségi iroda van, mely szoros összeköttetésben áll a magyarországi nemzetiségekkel”, és ellenséges propagandaanyagot terjeszt, mely a külföld véleményét Magyarország ellen hangolja.

Elnök: Az interpelláció ki fog adatni a külügyminiszter úrnak, és remélem, hogy még a mai nap folyamán abban a helyzetben lesz a külügyminiszter úr, hogy a t. bizottsági tag úr interpellációjára a választ megadhassa... Méltóztassanak a külügyminiszter urat meghallgatni.

Berchtold Lipót gr. külügyminiszter: T. országos bizottság! Hadik János gróf bizottsági tag úr önagyméltósága interpellációjának három pontjára a következőket van szerencsém válaszolni:

Az első ponthoz: a Balkánon történt területi változások külkereskedelmi törekvéseink szempontjából azt eredményezik, hogy az elfoglalt területekbe bevitelünk a balkáni államokkal fennálló kereskedelmi szerződések alapján magasabb vámtételek mellett történhetik, mint a török birodalomba. Ez a körülmény indoka annak, hogy a balkáni kereskedelmi szerződéseknek az összes érdekelt államok szempontjából való revíziója óhajtatik.

A második ponthoz: a kereskedelmi szerződéseknel a külügyminiszter alkotmányosan azokat a megállapodásokat tartja szem előtt, amelyek a két kormány között e tekintetben létrejöttek. Felfogásom szerint ezen megállapodások nem mennek túl a keleti államok iránti előzékenységben azon a kereten, melyet az interpelláció megjelölt.

Ami a harmadik kérdést illeti, hogy Párizsban egy nemzetiségi iroda létezik, mely a nemzeti-ségi kérdés propagálását tűzte ki feladatul, erre csak azt válaszolhatom, hogy – amennyiben jól vagyok értesülve – egy ilyen egyesület létezik ugyan, de ez nemcsak a magyarországi, hanem más államok, pl. Oroszország, Németország, Törökország nemzetiségi ügyeivel is foglalkozik.

Ezen egyesület működése azonban igen szűk körre szorul, és tudomásom szerint nem sikerült eddig neki nagyobb jelentőségre vergődnie.

Magától értetődik, hogy a külügyi szolgálat szervei azon vannak, hogy az ellenünk irányuló törekvéseket a rendelkezésükre álló eszközökkel megfelelő módon paralizálják és visszautasítsák. Kérem a t. országos bizottságot, hogy ezen válaszat tudomásul venni szíveskedjék. (*Helyeslés.*)

Elnök: Méltóztatnak a választ tudomásul venni?

Hadik János gr.: T. országos bizottság! Minthogy mi a szavazásban egyáltalán nem veszünk részt, tehát nem arról van szó, hogy szavazatomat indokoljam.

A külügyminiszter úr interpellációra adott válaszára csak röviden azt jegyzem meg, hogy gazdasági helyzetünk ezen külügyi komplikációk és a Balkán-háború következtében súlyosabbá vált, mint eddig volt. Csak ezt kívánom leszegezni.

Interpellációm másik kérdésére adott választ készséggel tudomásul veszem.

A harmadik kérdésre adott választ illetőleg pedig – ha jól értettem – a miniszter úr azt mondta, hogy a megfelelő intézkedésekkel a saját hatáskörében fogja megtenni. Ugyebár? Ha jól értettem, akkor a választ tudomásul veszem.

Elnök: Méltóztatik a választ tudomásul venni? (*Igen!*) Kijelentem, hogy az országos bizottság a miniszter úr választ tudomásul vette.

1913 dec. 17

*Gr. Andrassy Gyula felszólalása a Közösügyi Bizottság (delegáció) külügyi vitájában
gr. Tisza István miniszterelnök „román paktum-tárgyalásairól”*

Közösügyi Biz. Naplója, 1913, 249–250. l.

...Rátérek először is a román kérdésre. Teljesen egyetértek a t. miniszterelnök úrral az iránt – és, azt hiszem, nincs magyar ember, aki e tekintetben más véleményen lehetne –, hogy semminemű összefüggés a románokkal szemben való magaviselet és a külpolitika között nem szabad, hogy legyen. Hova vezetne az, ha megengednők, hogy bármelyik állam beavatkozzék a mi belügyeinkbe? A Törökország betegember-szerepébe jutnánk, mégpedig sokkal rosszabb kiadásban. A törökkel szemben csak egy hitelező vagy követelő állott: az orosz; de nekünk nincs egyetlenegy szomszédunk sem, aki ezen a réven ne követelhetne bizonyos beavatkozási jogot. Tessék csak végigmenni: Románia, Oroszország, Németország, Olaszország, Szerbia, Montenegro: mindegyiknek vannak itt nemzetiségi társai.

Ha tehát megengedjük, hogy azok beavatkozzanak, akkor mindenki úr lesz itthon, csak mi nem, és akkor mi sokkal hamarabb fogunk tönkre menni, mint amennyi idő alatt a török ment tönkre. Ez nemcsak Magyarország kérdése, ez a monarchia létkérdése. Ha a monarchia nem utasít vissza ridegen és mereven minden ilyen beavatkozást, akkor rááll egy lejtőre, amely okvetlenül és feltétlenül a végső felbomláshoz vezet. Ebben tehát egyetértünk.

Magát a miniszterelnök úr vállalkozását, hogy a románokkal való helyzetet javítsa, ezt én végleges kritika tárgyává itt tenni nem tudom. Megvallom, nem is értem. Amiket a t. miniszterelnök úr itt mondott, azok mind olyanok, hogy én azt hiszem, kissé fából való vaskarika az egész. Rám azt a benyomást teszi majdnem, mint egy gyerek, aki megígéri, hogy lehozza a holdat és a csillagokat, és azokkal játszani fogunk. Én ismerem alaposan a román viszonyokat; nem hiszem, hogy a kérdést meg lehessen oldani.

Én azt hiszem, aki arról beszél, hogy megoldja azt a kérdést, az ipso jure bebizonyítja, hogy ezt a kérdést egészen hamisan fogja fel. Ez nem egy pár embernek, nem tudom, gyártmánya, ez a nehézség, ami létezik, ez nem annak a következménye, hogy itt van egy pár elégedetlen ember, akit ki kell békíteni. Ez a XIX. század egyik vezéreszméjének a következménye: a nemzetiségi ellentétnek. Ezt egyáltalán megszüntetni nem lehet; azt csak javítani lehet. Ez egy olyan krónikus betegség. Mindenestre szomorú, hogy éppen erre a két népfajra nézve, amely – s ebben teljesen egyetértek a t. miniszterelnök úrral – arra volna hivatva, hogy egymást teljesen megértse, mert érdekeik sok tekintetben abszolúte azonosak, és csak addig fog az egyik boldogulni, amíg a másik is erőben van, a kérdésnek ily megoldását valamely megegyezéssel biztosítani akarni szerintem abszolúte nem lehet. (*Úgy van! a középén.*) Itt következetes, hosszú hangyamunka kell (*Úgy van! a középén.*), olyan munka, mely az állami életnek minden ágára kiterjed (*Úgy van! a középén.*), és nincs az az ága az állami életnek, melynek ebben nem volna nagyfontosságú hivatása.

A feladat természetesen az, kibékíteni a tömegeket, bennük azt az érzést ébreszteni, hogy a magyar állam nemzeti jellegű állam – mert erre nézve nem térhetünk el –, persze a legnagyobb jóakarattal az ő speciális érdekeik iránt; igazságos, jó adminisztráció kell: több törvénytisztelet, mint amennyi ma van (*Úgy van! Úgy van! a középén.*); felülről kell adni erre a példát; törvénytisztelet az egész vonalon, jó adminisztráció, jó gazdasági politika. (*Úgy van! a középén.*) Ezek azok a dolgok, melyek lassan, hangyamunkával segíthetnek ahhoz, hogy elvegyék a méregfogát ennek a kérdésnek.

De paktálni, paktálni bárkivel, bárkinek – attól félek, hogy ez elhibázott munka. Különösen úgy, ahogy a t. miniszterelnök úr még szerencsére és megnyugvásomra a dolgot itt elmondta, hogy tulajdonképpen nincs is kivel paktálni. Mert azt mondja: ezek nem a nemzetiség nevében beszélnek; azt mondja: nem ismeri el – és joggal –, hogy ők a románság nevében beszélnek; azt mondja: olyan külön jogokat nem is akar nekik adni, melyek veszélyeztethetik az állami egységet. Teljesen igaz: nem is szabad; bűnt követ el, hazaárulást követne el az, aki itt a magyar állami eszmének egységét gyengítené.

De akkor nem tudom, mivel képzeli őket annyira megnyugtathatni, megnyerni, rögtön most, hogy ők behelyezkedjenek – nem a románság, de maga ez a párt, melynek van egy határozott programja –, hogy ez a párt behelyezkedjék minden utógondolat nélkül az egységes politikai

magyar nemzet keretébe. Én megvallom, ezt abszolúte nem tudom belátni. Ha a t. miniszterelnök úr ezt csakugyan eléri, eléri anélkül, hogy veszélyeztetve lennének a nagy, legszentebb érdekek, én tisztelettel meg fogok előtte hajolni. Az az óriási ellentét, melyet parlamentáris kifejezésekkel alig tudok megjelölni, mely köztünk van, nem lesz akadálya annak, ha ezt el tudja érni, hogy én legyek az, aki a legnagyobb mértékben dicsőítsem a t. miniszterelnök úrnak ezt a sikerét, mert csakugyan óriási szolgálatot tenne az országnak (*Úgy van! a középén.*), ha azt elérné, hogy ez a nemzetiségi párt, anélkül, hogy veszélyeztetve lennének a magyar nemzeti állam nagy érdekei és jövője; anélkül, hogy paktum köttetnék a románság és magyarság közt, mint két egymással egyenrangú tényező közt, ha anélkül eléri azt, hogy ezeket a külön aspirációkat feladják, és akár testületileg egészen a munkapárthoz csatlakozzanak, akkor is óriási érdemet szerzett.

De csakis akkor, csak akkor, megszűnne a nemzetiségi párt, nem pedig akkor, ha paktumot köt egy szervezettel, mert ennél veszélyesebb nincs, mint az ily paktum, első lépés egy lejtőn. Ha ma még az elért eredmény üdvös volna is, biztosan lesz olyan, aki ezt nem fogja ott kielégítőnek tartani, aki a túlzó áramlatot meg fogja indítani, fog követelni újabb paktumot, és ha egyszer paktumot kötöttünk (*Úgy van! a középén.*), ha egyszer leléptünk arról az alapról, hogy paktumot, mint egységgel, velük nem kötünk (*Úgy van! a középén.*), akkor nincs többé megállás. (*Úgy van! a középén.*) Van példa rá elég, hozzánk közel álló országokban, és néha igazán mosoly van az ajkamon, mikor minket itt az osztrák delegációban is a nemzetiségi kérdésben bírálják, mert igazán kérdezem őket és az elfogulatlan világot: hol volt a monarchiára nézve több nehézség a nemzetiségi kérdésben, nálunk-e, ahol paktumot nem kötöttek mindeddig, vagy ott, ahol a paktumok sorozata egészen tönkretette az állami egységet? (*Úgy van! Úgy van! a középén.*)

Hadik János gr.: Mi is ide jutunk!

Andrássy Gyula gr.: De még egy nagy kifogásom van ezen egész vállalkozás ellen. Én azt hiszem, hogy ez olyan vállalkozás, melyet felelőssége tudatában élő miniszterelnök a mai viszonyok közt nem kezdene meg. Én most nem a külpolitikai helyzetre reflektálok, hanem kizárólag a belpolitikai helyzetre. Az ilyen kérdés oly nagyfontosságú nemzeti érdeket érint, melyet sikerrel csak akkor lehet megoldani, ha az erős, számbavehető nemzeti pártok egyetértenek. (*Úgy van! a középén.*) Ez nem olyan kérdés, melyet párttaktikai szempontból szabad volna kihasználni. Nem olyan kérdés, melyben meg volna engedve és nem járna végzetes következményekkel, ha más pártprogramja van az egyik pártnak, mint a másinak. Én, ha meg is volnék győződve bizonyos lépések szükségességéről, ezt mindaddig nem tenném meg, míg nem sikerülne az összes felelős magyar tényezőket, az összes komoly politikai pártokat (*Úgy van! Úgy van! a középén.*) megnyerni ugyanazon politikának, mert ha ezt nem teszik, ha küzd az egyik pártprogram a másikkal, akkor ott állunk, ahol pl. Irlanddal szemben az a nagy, hatalmas angol nemzet áll, hogy nem tudott célt érni; nem tudta elérni azt a célt, hogy megtörje az íreket, hogy rendet csináljon, sem pedig azt, hogy kielégítse őket, mert az egyik párt programja elvette bennük azt a tudatot, hogy következetes, nagy nemzeti akcióval állnak szemben, mely félelmetes tud lenni; a másiké pedig megakadályozta azt, hogy igazán kibéküljenek a lelkek. Ily kérdéshez én csak akkor nyúlnék, ha a magyar parlamenti élet normális volna, ha megvolna a természetes viszony a különböző pártok közt, ami nélkül igazán üdvöset, nagyot alkotni még a legnagyobb tehetség sem képes...

C

1913 dec. 18

A magyar munkássajtó közleménye a Tisza-féle román paktum-tárgyalások közzétett pontjairól¹

Ma nyilvánosságra kerültek cáfolat nélkül azok a paktum-pontozatok, amelyekben Tisza és a román nemzetiségi párt kiegyeztek – egyelőre. Az a paktum-tervezet, amelyet a párt nevében a romániai konzervatív kormány kegyes jóváhagyása és diplomáciai úton, de barátságos levelezés

¹ A közlemény címe és lelohelye: *A román nép elárulása. – A paktum föltételei.* – Népszava 1913. dec. 18; 296. sz. 3. l.

révén is megnyilvánult erőteljes támogatása után Mihályi², Maniu és Vajda képviselők³ Tisza elé terjesztettek, – két pont kivételével elfogadódott. Két pont még függőben van. Tisza még húzódik elfogadásuktól a forma kedvéért, mert a magyar sovíniszták fölháborodás[á]tól való félelmében nem akar nyíltan olyan előjogokat biztosítani a román uralkodó osztálynak, aminőket eddig csak a magyar uralkodó osztály gyakorolt a jogtalanokkal szemben – nyelvre való tekintet nélkül.

A kérdéses két pont közül az egyik Erdély autonómiájára vonatkozik: a románok Erdély teljes autonómiáját, szóval az Erdély fölött való román uralmat követelik, Tisza ellenben nem akar[ja] a sajtószabadság megfojtásával egy időben visszacsinálni a március 15-iki forradalom még egy vívmányát: az erdélyi uniót. Ezzel várni kell.

A másik kérdéses pont a román nemzetiségi párt önállósága. A Mihályiak Erdélyben a közigazgatás urai akarnak lenni, de ennek fejében nem akarják pártjuk önállóságát földadni, s már csak a románság körében nyilvánuló paktum-ellenes hangulat miatt sem óhajtanak csak úgy, egyszerűen beolvadni a munkapártba mint annak román alosztálya – a szász és horvát alosztály mintájára. Tiszának pedig éppen ez a fontos: neki mindenre kapható párthívek kellenek, neki szavazók kellenek. Ha a legközelebbi választásokon nem lehet megint megvásárolni az erdélyi kerületeket magyar mungók, farkaspálok számára, – legyen helyettük elég oláh mungó, elég siegescu és mangravazul.⁴ Minthogy azonban Mihályiéknak a mungók pártjába való beolvadása a nemzetiségi pártok blokkjából való kilépéssel és egyéb nehézségekkel járna, ezt a kérdést is fölfüggesztették, amíg alkalmas formát találnak a megoldására.

Azok a pontok, amelyekben a tárgyalások ideiglenes fölfüggesztése előtt már megvolt a megegyezés, a „Pesti Hírlap” szerint⁵ a következők:

1. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi 44. törvény cikk ama részleteinek végrehajtása, amelyeket eddig mellőztek, és román főispánok kinevezése.

2. Az Apponyi-féle népiskolai törvény⁶ hatályon kívül helyezése.

3. A román nyelv érvényesülése a közoktatásban és a közigazgatásban.

4. Román tannyelvű állami elemi és középiskolák föllállítása. Ez iskolák számára a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban külön osztályt szerveznek kizárólag nemzetiségi tisztviselőkkel.

5. Államilag fogják támogatni nemcsak a román egyházakat, hanem a román kulturális intézményeket is. (Astra, román színházi alap.)

6. A kerületek olyan célirányos beosztása, hogy negyven mandátumot biztosítsanak a román vezető politikusoknak.

7. A hajdúdorogi püspökség területén élő románoknak visszacsatolása a régi egyházmegyéjükhez.

Ezekből a pontozatokból kiténik, a román paktumcsinálók kizárólag a román uralkodó osztály, az intelligencia számára kaptak nacionalista ürüggyel pénzt érő engedményeket: állásokat, mandátumot, állami szubvenciót. Hogy mi lesz a román nép anyagi érdekeivel, választó- és sajtójogával, közigazgatási demokráciájával, azzal nem törődnek a Mihályiak. Tisza pedig a nép jogainak ezt a földadását azzal honorálja, hogy előjogokat biztosít a román intelligenciának, és megteszi az első lépést a magyar Svájc demokrata eszményének fordítottja: a nemzetiségi zsebrákokkal megosztott osztályuralmi előjogokon alapuló, s a nyelvközi népszíjolyozást az ország összes nyelveinek igénybevételével űző abszolútizmus felé.

Tisza és a Mihályiak megegyeznek abban, hogy a magyar és a román népet eddig csak magyarosan nyomorgató uralmat olyannal váltják föl, amely oláhosan is népszíjolyozó lesz. A magyar ezerholdas uralom komiszságát megtetézik az oláh bojár-uralom komiszságával.

Tisza is, a Mihályiak is nyernek az üzleten. A vesztes csak a magyar és a román nép, amely a paktum után oláh-magyar vegyes abszolútizmus duplán szöges kancsukáját érzi majd a hátán az eddig[i] fajmagyar Tisza-korbács helyett.

*

² Itt és a továbbiakban: *Mihali* Tivadar.

³ A tudósító elírása. A közlemény időpontjában csak *Mihali* és *Vajda* volt országgyűlési képviselő. Ugyanakkor mindhárman a román nemzeti pártot, illetve a román komitét képviselték a Tiszával folytatott tárgyalásokon.

⁴ Az eredeti szövegben így, kisbetűvel és egybeírva. Valójában: *Farkas* Pál, *Siegescu* József és *Mangra* Vazul munkapárti képviselők. (A cikkben ismételtelen előforduló *mungó* kifejezés a *Munkapárt*nak, az ekkori kormánypártnak az ellenzéki gúnyneve.)

⁵ *A magyar–román paktumtárgyalás*. – Pesti Hírlap 1913. dec. 17; 297. sz. 2–3. l.

⁶ 1907:XXVII. tc.

Ezekkel a kétségtelenül hiteles híradásokkal szemben a román nemzetiségi képviselők tagadni próbálnak. Így Mihályi Tivadar a „*Kel[eti] Ért[esítő]*”-ben nyilatkozatot tesz közzé, hogy azok a nyilatkozatai, amelyekről a *Népszava* szerdai számában is megemlékeztünk⁷, nem voltak a nyilvánosságnak szánva, és azok egy magánbeszélgetésből valók, amelyet vele előzetesen nem közöltek. Ez a cáfolat tulajdonképpen teljes beismerés, mert nem az a fontos, hogy magánbeszélgetésben tette-e Mihályi a szóban forgó nyilatkozatokat, hanem az, hogy a kormánnyal készülő román pakli igaz-e vagy sem? Ezt pedig ez a „cáfolat” beismeri.⁸

10

1913 dec. 24

Ujváry István bukaresti ref. esperesnek a romániai ev. ref. missziói egyházmegye nevében a magyarországi egyetemes ref. konvent elnökségéhez intézett jelentése „a romániai magyar vidéki iskolák vegyes jellegének korlátozása tárgyában”, 1 melléklettel¹

ME 1914–XX–26 (1914)
(Gépírási irat)

Sz: 376–1913.

Romániai ref. esperes.

Méltóságos és Főtiszteletű Konventi Elnökség!

Tapasztalásból tudva, hogy a román vallás- és közoktatásügyi miniszternek a mi iskoláinkra is vonatkozó, időnként kibocsátott rendelkezései, ha a belőlük keletkező hátrányok elhárítása iránt idején nem történnek meg a kellő lépések, később még nagyobb nehézségeket idéznek fel, hogy ez egy újabb rendelkezésből folyólag, amely a vidéki iskolák existenciáját teheti igen könnyen problémátikussá, [ez] idején elhárítható legyen, tisztelettel jelentem, *hogy a román vallás- és közoktatásügyi miniszter a magán iskolákhoz 85419/1913. XI. 12/25. sz. a. az összes magán iskolákhoz intézett, iskoláink igazgatóinak is kézbesített, az iskolai rendtartást újabban szabályozó körrendeletében az A/3.² pont 7. bekezdésében – magyar szövegre fordítva – a következőket rendeli:*

„Egyidejűleg tudomására hozzuk, hogy az elemi iskolázatásra vonatkozó törvény értelmében, városokban az osztályok közül csak az I. és II. lehet vegyes, és férfi részére az igazgatói működési engedély csak olyan iskoláknál engedélyeztetik, hol az I. és II. osztály vegyes, a III. és IV. osztály pedig csak fiú. – III. és IV. osztályos leányok III. és IV. osztályos fiúkkal ugyanazon helyiségben el nem helyezhetők, és férfi igazgatójuk nem lehet. Az iskoláknál, amelyeknél a III. és IV. osztály vegyes jelleggel működése eddig engedélyezve volt, ez csupán a f. tanév végeig lesz eltérve, miután már a beiratkozások megtörténtek.”

⁷ „A mi román népünk.” – *Népszava* 1913. dec. 17; 295. sz. 2–3. l.

⁸ A „*Népszava*” cikke – mint a paktum-tárgyalásoknak alig negyed éven belül bekövetkező megújulása is mutatja – feltevéseket vesz tényszámba, s egyébként is elfogultan, torzítva mutatja be a tárgyalások menetét.

¹ Az ekkori Románia területén működő magyar tanítási nyelvű, többnyire négyosztályos népiskolák „vegyes” (koedukációs) jellegének engedélyezése az itt élő ekkori szórvány-magyarság létfontosságú ügye volt. Az iskolák fennállása, ezek engedélyezése és újabb iskolák felállítása ugyanis kötött tanulói számtól függött, s ezt az iskolák vagy ezek felső osztályai vegyes jellegének korlátozása esetén az esetek jelentős részében nem tudták biztosítani. – Mint arra korábban is rámutattunk, a magyar kultuskormányzat, illetőleg a miniszterelnökségnek a külföldi magyarok kulturális kérdéseivel foglalkozó osztálya a századfordulótól illetményel, könyvekkel, tanítói ösztöndíjakkal, tanulói segélyekkel támogatta ezeket az iskolákat, – jórészt a Szent László Egyesület útján. – Érdemes ezzel egybevetni – egykorú tanulmány adatai alapján – az ösztöndíjak hazai, nemzetiségi megoszlását. A budapesti egyetemi ösztöndíjakról készült egykorú kimutatás szerint 1909-ben 806 diák közül (87,2% magyar, 12,8% nemzetiségi) mindössze 63 részesült ösztöndíjban. Ezen a téren már érdekesen alakul a megoszlás, amennyiben az ösztöndíjban részesítettek közül 68,3 százalék volt a magyar, és 31,7 százalék a nemzetiségi. Azaz: magyar 43 (68,3), német 6 (9,5), szlovák 1 (1,6), szerb-horvát 9 (14,3) és román 4 (6,3 százalék). L. bőv. *Bosnyák Béla*: A budapesti diáknyomor. A Galilei-Körnek 1909-ben felvett statisztikája. Feldolgozta – Bp. 1912, A Galilei-Kör kiadása. 23. l. (A Galilei-Kör Könyvtára 9.)

² A kiemelések piros ceruzával aláhúzva.

A rendelkezésről jelentést tevén *Br. Bornemisza Gyula konzul úr ő méltóságának, az idején való közbenjárás szükségének elismerésével jelezte, hogy mint az akció mindkét ágának iskoláit egyaránt érdeklő dologban annak idején megfognak tétetni a kellő lépések.*

Alázatos tisztelettel vagyok a
Méltóságos és Főtiszteletű Elnökségnek,
Bukarest, 1913. december 24-én,

alázatos szolgája
Ujváry István s. k.
esperes

Melléklet:

1914 jan. 6

*Ministerelnökségi fogalmazvány-feljegyzés a romániai vidéki iskolák vegyes jellegének korlátozásáról
érkezett jelentéssel kapcsolatban*

ME 1914–XX–26
(Gépirásos fogalmazvány)

Tárgy:

Ref. egyetemes konvent elnöksége megküldi Ujváry esperesnek a romániai vidéki iskolák vegyes jellegének korlátozása tárgyában tett jelentését.

Közös külügyminiszter úrnak.

A református egyetemes konvent elnökségének m. évi december hó 29-én, 7791 sz. a. kelt iratával felterjesztett, s /. alatt, szíves betekintés végett, *visszakérőleg* idezárt esperesi jelentés szerint, a román vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolák vegyes jellegét korlátozó újabb rendelkezéseket léptetett életbe.

Bár az említett jelentésből kitűnőleg bukaresti konzulunk Ujváry esperes előtt a magyar iskolák érdekeinek megvédését kilátásba helyezte, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel kérni, hogy illetékes külképviseletünket a szóban lévő ügyben szükséges lépések megtételére hivatalos úton is felhívni, s nagybecsű intézkedésének eredményéről engem, annak idején, értesíteni méltóztatassék.

Budapest 1914. január hó 6.

K I/6 J

Márffy s. k.
L Petry s. k.
I/6

Csatolandó:

az ígarmány melléklete.

Iratok az 1914. évi „rutén skizmapör” történetéhez¹

A

1913 dec. 31

A magyar munkássajtó vezércikke az 1914. évi máramarosszigeti „rutén skizmapör” főtárgyalásával kapcsolatban²

Izgatással, lázítással, sőt hazaárulással vádolva áll a máramarosszigeti törvényszék előtt majdnem kétszáz szegény rutén paraszt. Az első gondolata az embernek, hogyan árulhatnak el ezek az emberek a hazát, amikor talán egy-kettő kivételével, azt sem tudják, mi fán terem a haza, és nekik soha egész életükben semmi dolguk sem volt a hazával? Magyarországon körülbelül 450 ezer rutén él. Az 1904. évi választójogi fölvétel szerint a 24. évet meghaladt rutén férfiak száma 84 030 volt. Bizonyos, hogy a máramarosi hazaárulók ezek közül a férfiak közül kerültek ki. E közül a

¹ Az 1914. évi máramarosszigeti „rutén skizmapör” – tárgyától és jellegétől eltekintve – több vonatkozásban hasonlóságot mutat az 1909. évi *zágrábi* és az ezt követő *Friedjung*-pörrel (I. Iratok V. köt. 47. sz. irat) s általában mindazokkal a nagyobb nemzetiségpolitikai pörökkel, melyeket a kormányzat bizonyos politikai cél elérése érdekében indított a kiegyezés korában. Ezek a „konstrukciós” és provokatív jellegű pörök azonban az 1876. évi Miletić-féle, szintén a kormányzat részéről kiindult „felségúrulási pör”-től (I. Iratok I. köt. 136. sz. irat) kezdve mindvégig az ellenkező eredménnyel jártak. A pöröket kezdeményező uralkodó osztályok fokozatosan aláásták ezekkel a maguk osztályuralmát és rendszerét, megrendítették a dualizmus korabeli magyar állam politikai tekintélyét.

A „skizmapör” egyébként nem volt jellegzetesen „nemzetiségi pör”, inkább olyan nemzetiségi színvetű egyházi-politikai pör, melyben a nemzetiségi jelleg a két görög egyház hatalmi harcának és ezen belül az északkeleti megyékben, Zemplénben, Ungban, Beregben és Máramarosban, e megyék ruszinok (kárpát-ukránok) lakta területein működő görögkatolikus klérus érdekvédelmi küzdelmének csupán keretét, hátterét képezte. A pör a veszélyeztetett, nem jelentéktelen papi javadalmak (párber) elvesztése feletti félelem és aggodalom miatt indult, mert a tömeges áttérés kétségkívül a ruszinlakta megyék görögkatolikus egyházi hálózatának megrendülésére vezetett. Ezen a ponton pedig már kormányzati politikai kérdéssé vált, mert a magyarországi görögkeleti egyházakkal szemben álló kormányzat ezekre az egyházközségekre mint biztos bázisaira támaszkodott. A „skizmapör” tehát annyiban nemzetiségi, amennyiben kárvallottjai, az áttérők és áttérni szándékozók nemmagyarok: ruszinok (kárpátukránok) voltak. A skizma-mozgalom azonban lényegében nem volt nemzetiségi mozgalom, csupán a pör indítéka és lefolyása tette bizonyos mértékig azzá.

A pör előzményei hosszú évtizedekre nyúlnak vissza. Mint azt a pör után megjelent egyik hírlapi nyílt levél – a pörben is említett *Gerovski* Román akkori pétervári orvosnak Tisza miniszterelnökhöz intézett és a szerb radikálisok lapjában, a *Zastavában* is közölt nyilatkozata (*Otvoreno pismo ugarskom ministru predsedniku grofu Tisi* – Nyílt levél gr. Tisza magyar miniszterelnökhöz. – *Zastava* 1914. máj. 23; 113. [regg.] sz.) – is hangsúlyozza, ez az előjáték legalább a nyolcvanas évekig visszanyúlik. *Gerovski* Román ebben a nyílt levelében a Tisza István apja, *Tisza* Kálmán miniszterelnök által kezdeményezett 1882. évi lemergi rutén „hazaárulási” pörre utal, melyben a pörbefogott *Dobrjanskij* Adolf volt magyarországi ruszin (kárpátukrán) nemzetiségi képviselőt és politikust felmentették. – Nagyobb erővel a századforduló és a századelő éveiben jelentkezik az áttérési, a skizmatikus mozgalom, annak egyenes következményeként, hogy ezekben az évtizedekben a rutén megyék nyomorgó népe fokozatosan eltávolodott sanyargatói egyikétől, a helybeli görögkatolikus klérustól. 1904 és 1906 között zajlottak le az első skizmatikus mozgalmak és eljárások (nagylycskai ügy, a két izai pör), s ezek megítélésében *Tisza*, az akkori miniszterelnök már félreérthetetlenül a helyi görögkatolikus klérus és az ezzel szoros érdekszövetségben álló helyi nagybirtok oldalán állt. „Lelketlen és bizonyos oroszországi panszláv körökkel összeköttetésben álló izgatók – írja *Tisza* gr. *Schönborn* Frigyes Károly Bereg megyei nagybirtokoshoz a nagylycskai áttérésekkel kapcsolatban 1904. máj. 30-án intézett magánlevelében – ...ezt a magyar hazához és a gör. kat. egyházhoz eddig szeretettel ragaszkodó rutén népet a legújabb időben nem minden siker nélkül a gör. kel. vallásra térítik át csak azért, hogy e mozgalom örve alatt az intelligencia igen alacsony fokán álló népelem lelkébe ruszofil eszméket csepegtethessenek belé” (ME 1904–XIV–236 [2130]). Íme, közel tíz évvel előbb a kormányzatnak a máramarosszigeti pör vádiratában kifejezésre jutó véleménye és feltételezése, mely a tragikus pör indítéka és kiindulópontja lett.

A pörnek és közvetlen előzményeinek rövid történetét a következőkben foglalhatjuk össze. A kormányzat – még a Lukács-kormány – bizalmas megbízatást adott *Duliskovics* Arnold rendőrtisztnek, korábbi politikai ügynökének a skizma-ügy nagyszláv szálainak kinyomozására. A Bereg megyei és ruszin

84 ezer felnőtt férfi közül 11.478 tudott írni-olvasni!³ Egy majdnem félmilliónyi nép, amelynek felnőtt férfiai között tízezer írástudó van. (S ezt az írástudatlan népet vádolja az ügyészség azzal, hogy röpiratokkal, könyvekkel s egyéb nyomtatványokkal folytatott izgatást a magyar állam ellen. Az ügyészség még adós annak bizonyításával, miképpen lehet írástudatlan népet röpiratokkal és könyvekkel izgatni.) Mit adott ezeknek az embereknek az állam, az ország, a haza, aminek fejében joga van tőlük maga iránt hűséget követelni? Lehet-e fogalmuk a társas- és kultúréletnek arról a fogalmáról, amelyet hazának neveznek, olyan embereknek, akik közül csak tízezer írástudó akad, száz ember közül csak kettő.

Miben áll az a hazaárulás, amit ezek a szegény parasztok elkövettek? A hivatalos vád sem szól másról, mint arról, hogy egyik vallásról áttértek a másik vallásra: a görög katolikus vallásról a görög keletire, a pápához szító vallásról a cárhoz szító vallásra. Mindkét vallás gyakorlata szabad és megengedett Magyarországon. Az államnak semmi köze – elvben legalább – ahhoz, hogy milyen vallást vallanak polgárai, vagy pedig egyáltalában van-e valamilyen vallásuk. Az egyik vallás az állam szempontjából olyan rossz vagy olyan jó, mint a másik. Az, hogy valaki egyik

görögkatolikus származású rendőrtisztnek sikerült egy ruszin néplap és egyházi mozgalom ötletével félvezetni több nemzetiségi politikust. Aradi (Erdélyi) Viktor szerint *Vajdával*, *Hodzával*, az amerikai nemzetiségi kérdésekben jártas *Blaho* Pállal, *Ruman* Jánossal és másokkal is tárgyalt, s ajánlólevelek vagy szóbeli üzenetek révén *Masaryk*hoz is eljutott, aki azonban érdemben nem foglalkozott vele. Ezután *Duliskovics* – további, a pörben is homályban maradt összeköttetések révén – eljutott az orosz ortodox mozgalomban is szerepet játszó, Péterváron élő dumaképviselőhöz, *Bobrinszkij* grófhhoz, valamint *Gerovski* Román itteni orvoshoz is, majd az utóbbi révén kapcsolatba lépett annak *Csernoviciban* élő fivéréivel: *Gerovski* Alexej ügyvéddel és *Gerovski* György mérnökkel. Útjáról hazatérve észleleteit és²feltevéseit közölte a hatóságokkal, s bár nem tudta bizonyítani, hogy *Bobrinszkij* gróftól segítséget kapott volna a „skizmatikus görögkatolikus papok” támogatására, jelentése alapján a kormányzat elrendelte az áttérési mozgalomban részt vevő személyek letartóztatását. Így került sor még 1913. nyár elején *Kabalyuk* Alexa görögkeleti vándorpapnak és 188 társának letartóztatására. Az 1913. július 23-án elkészült 5919/1913. számú vádirat már fővádpontként közli, hogy a pörbefogott és letartóztatott vádlottak *Bobrinszkij* és a *Gerovski* fivérek segítségével nagyszabású államellenes akciót szerveztek, s az áttérések révén a ruszin lakta megyéket az orosz cár egyházfői és politikai főhatósága alá akarták helyezni, ami sem egészében, sem részleteiben semmiféle bizonyítást nem nyert a pör folyamán. A vád ingatagságára, ellentmondásaira, a bizonyítékok hiányára jellemző, hogy a közel kétszáz vádlottból sokakat még a főtárgyalás előtt szabadon bocsátottak, s a mindvégig letartóztatott 58 vádlottból – mint az ítélet is mutatja – 23-at felmentettek, s csak 35-öt ítélték el (E). Az 1913. december 29-től 1914. március 3-ig, az ítélet napjáig eltelt kéthónapos főtárgyaláson, melynek végkifejletében *Bobrinszkij* személyesen is védő vallomást tett a vádlottak mellett, s a vád képviselőjének ekkor sem sikerült perdöntő bizonyítékot felhoznia, bebizonyosodott, hogy a pör tulajdonképpen a görögkatolikus klérusnak és a ruténlakta megyékben előretörő ortodoxiának a belső küzdelme. A máramarosi törvényszék – a felzaklatott közvélemény egy részének hatása alatt s a kormányzat eleve elhatározott intenciói értelmében – a közölt ítéletet hozta, amelyen a nemzetiségi közeledés ügye végleg megfeneklett. A világszenzációvá felnagyított pör súlyosan ártott Magyarországnak, nemzetközi tekintélyének, s a szeparatista mozgalmakat rendkívüli mértékben felerősítette Európa-szerte, de kivált a tengeren túli, az Egyesült Államokban élő nemzetiségi tömegek körében. Sajátos, hogy az ítélet a román paktum-tárgyalások meghiúsulásának Tisza részéről történt országgyűlési bejelentése után hangzott el. Éppígy elgondolkoztató, hogy alig néhány nappal a vád- és védőbeszéd elhangzása előtt, 1914. február 23-án – mindmáig tisztázatlan körülmények között – következett be a hajdúdorogi püspökség épületében végrehajtott, öt ember életébe kerülő pokolgépes merénylet, mely valóságos pánikot váltott ki a magyar közvélemény részéről. Annál inkább elismerést érdemel, hogy a magyar ellenzék, mégpedig nemcsak a *baloldal* (szocialisták, radikálisok és más haladó ellenzékiek) jelentős része, de a *néppártiak* többsége is nyíltan és mindvégig szemben állott a pörrel. A közölt iratokban bemutatjuk *Beszkid* Antal kárpátukrán származású néppárti képviselő két felszólalását, interpellációit és Tisza válaszait, Aradi (Erdélyi) Viktor egyidejű, a máramarosi skizmapörrel kiadott röpiratának előszavát (B, G, ill. F) és a magyar szabadgondolkodók által közölt nemzetközi tiltakozó felhívást (C), annak bizonyosságául, hogy a magyar haladó körök és a tiltakozó akcióban hozzájuk csatlakozók nem vállaltak közösséget a Máramaroszigeten elhangzott ítélettel, hanem kezdettől tiltakoztak a pör ellen, melynek az egész országot sújtó következményei rövidesen megmutatkoztak. (Vö. még *Móricz Zsigmond* és *Barta Lajos* riportjaival a *Világ*-ban 1913 legvégén – 1914 elején.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *Ingyen isten és ingyen föld.* (Vcikk.) – Népszava 1913. dec. 31; 306. sz. 1–2. l.

³ A cikk szerzője ugyanakkor nem veszi számba a 24 éven aluli rutén (kárpátukrán) nemzetiségű írástudókat, akiknek hozzáadásával lényegesen magasabb a nemzetiséghez tartozó írástudók száma. Annál is inkább, mert a század kezdetétől még a valóban elhanyagolt északkeleti megyékben is megnőtt az iskolát rendszeresen látogató tankötelesek száma.

vallásfelekezettől kilép, és azután belép valamilyen másikba, vagy nem lép be semmilyen vallásfelekezetbe, mindenkinek olyan magánügye, amelyhez az államnak semmi köze sincsen. Ez az egyéni lelkiismeret dolga. A vallásváltoztatás még magyar törvények szerint is megengedett dolog. Nem lehet akkor tehát törvénytiltotta dolog az sem, ha valaki a többi embereket vallásuk megváltoztatására hívja föl, és ezt akár írásban, akár szóban teszi. Lényegében pedig ebből áll az egész vád, amellyel a világbotránynak induló máramarosi hazaárulási pör megindult. Egyeseknek az a bűnük, hogy áttértek más vallásra, másoknak az, hogy emezeket fölszólították erre. Az egész pör a törvényben is biztosított lelkiismereti szabadságnak durva megsértése, és valósággal merénylet a vallás vagy vallástalanság szabad gyakorlásáról szóló törvény ellen. Ha ma megeshetik az, hogy politikai célokból kellemetlen vagy kényelmetlen vallásváltoztatás miatt hurcolnak a vádlottak padjára ártatlan embereket, holnap valamely filozófiai vagy világnézeti kérdés miatt indíthatnak pört, és az inkvizíciónál is rosszabb állapotokat teremthetnek ebben az országban, amelyben még éppen csak vallási és lelkiismereti üldözésekre van szükség, hogy szabadságunk teljes legyen. A máramarosi vád a lelkiismereti és vallási szabadság ellen intézett merénylet, amelynek alkalmából nem a rutén parasztok, hanem az ügyész és azok, akik ráparancsoltak, valók tulajdonképpen a vádlottak padjára.

A váddal az államhatalom két vallás közül az egyiknek [a] pártjára áll, és kijelenti, hogy az egyik valláshoz tartozás derék dolog, a másikhoz való tartozás ellenben hazaárulás, amelyért börtön jár. Ezzel az állásfoglalással az állam elismeri, hogy az ő szemében a vallás is csak olyan eszköze a hatalomnak, mint a hadsereg, a börtön, az alkoholizmus, a közigazgatás, a prostitúció, s a többi nemes és kitűnő intézmény, amelyen a mai állam és osztályuralom nyugszik. A magyar államhatalom birtokosai úgy látják, hogy uralmukat jobban szolgálja és biztosítja az egyik vallás, mint a másik, s az osztályuralom céljait jobban szolgáló vallást védelme az államhatalom és osztályuralom egyik intézményének mutatja, amelynek semmi köze sincsen a vallási tanításokhoz és hitelvekhez, ellenben igen sok köze van a földi dolgokhoz: ahhoz, ki lehet-e fosztani a népet, lehet-e biztos munkapárti mandátumokat és bárói rangot szerző nagy pénzeket szállítani Budapestre. Az a vallás, amelyet az áttérések ellen börtönnel is meg akar védeni az állam, amely számára a törvényszék elrettentő ítéletével akarják megtartani a hiveket, azt tanítja, hogy a szentlélek az atyaistentől és a fiúistentől származik, az üldözött vallás ellenben azt tanítja, hogy az atyaisten egymagában is olyan hatalmas, hogy nincs szüksége neki a szentlélekfogantatáshoz a fiúisten támogatására. Az államilag védelt vallás azt tanítja, hogy mennyország, purgatórium és pokol van, az államilag üldözött vallás tagadja a purgatóriumot. Ki hiszi azt, hogy az államnak, a magyar hazának, az országnak bármilyen érdeke fűződik ahhoz, hogy a szegény bepálinkázott, életüket átkoplaló tudatlan parasztok az egyik vagy a másik – az emberi értelemmel egyébként egyaránt homlokegyenest ellenkező – legendát higgyék?

A magyar államnak semmi köze sincsen a szentlélek fogantatásának kérdéséhez, de van ahhoz, hogy a „hazafias” görög katolikus papság, amely a „jó” rutén népet évtizedek óta a szolgabírák, mandátumvásárló, földfosztogató zsidók, pálinkamérők és uzsorások engedelmes és mindig kihatározható eszközévé tette, továbbra is megtartsa a népen való hatalmát. Néhány nagy, Budapestben báróságra és Tisza István násznagyi segédletére fölvitt zsidó vagyon, egy csomó állandóan biztos kormánypárti kerület, – ott pedig a rutének lakta vidéken, a kis helyi zsarnokok és fosztogatók jutottak volna bajba, ha a rutén nép más vallásra térvén, kikerült volna régi megbízható pástztorai kezébe. „Láttam, hogy élnek a mi papjaink” – mondotta a pör egyik vádlottja, arra a kérdésre felelve, hogy mi bírta rá a vallásváltoztatásra. A papok egy része maga is látta, hogy e nyomorult, földjéből kifosztott, megélhetésétől elűtött, uzsorások karmai között tehetetlenül vergődő népből már nem lehet tovább kipréselni a papi fizetéseket, és azért már évekkal ezelőtt kérték, hogy az állam adjon nekik fizetést, és váltsa meg a nép által teljesítendő szolgálatokat. A papi fosztogatás ellen⁴ menekültek – új papi uralom alá, az egyik vallási köntösben föllépő kizsákmányolásból menekültek a másik vallási köntösű kizsákmányolás alá. „Láttam, hogy élnek a mi papjaink” – ennek a mondásnak másik kiegészítője a hivatalos vádiratnak az a megállapítása, hogy a vallásváltoztatásra fölhívó agitációnak egyik főérve az az ígéret volt, hogy az orosz papoknak nem kell fizetni. A rutén nép vallásváltoztatása tiltakozás, azt is lehetne mondani: lázadása mindenkorai kormánypárttal és közigazgatással szövetséget hazai papság ellen. Kezdetleges, műveletlen népeknél minden politikai és szociális mozgalom vallási formában jelentkezik. A papok kizsákmányoló uralma ellen való paraszti osztályharc – ez az egyik hajtóereje a rutén „árulásnak”.

⁴ É. *elöl*.

De van még egy másik is. A nagy erdőpanamák és a helybeli uzsoraüzletek a közigazgatás támogatása mellett kiforgatták a rutén parasztokat földjük birtokából: a völgyekből, ahol régebben laktak, teljesen fölszorultak a havasokba, vagy ki Amerikába. Az agitátorok, akik eljöttek közéjük, nemcsak ingyen istent, ingyen keresztelőt, ingyen temetést, ingyen imádságot, ingyen esküvőt ígértek nekik, hanem ingyen földet és ingyen szabadságot is. Az orosz cár, aki eljön, és szolgaságából kiszabadítja a rutén parasztságot, és szétosztja a földeket közöttük, amelyeket elraboltak tőlük: ez volt az evangélium szociálpolitikai tartalma, ez az a gazdasági program, amely a vallási agitáció számára fölszántotta és fogékonyá tette a talajt. A véres cár, saját népeinek a hóhéra, Európa legmocskosabb és legvéresebb lelkiismerete – mint szabadító! Minő rettenetes lehet annak a népnek a nyomora, amely a cártól és a cárizmustól várhatja fölszabadítását, és milyen szörnyű annak a népnek a tudatlansága, amellyel vagy amelynek egy részével el lehet hitetni, hogy az orosz cártól egyebet is kaphat, mint börtönt, hóhért és kancsukát! De maga a vágyakozás a megváltás után: ez mutatja azt a túrhetetlen, végtelen nyomorúságot, amelyben ez a nép él. Amint a vallásváltoztatás a papság gyakorolta kizsákmányolás ellen való lázadás: ugyanúgy lázadás a magyar osztályállam és osztályközigazgatás ellen a földosztó és szabadító cárbán való reménykedés, akit mint a vallási, nemzeti és gazdasági fölszabadulás zászlósát állították a tudatlan nép elé.

Az orosz pap az ingyen istennel, az orosz cár az ingyen földdel – ezekben a délibábos gondolatokban és reménykedésekben jut kifejezésre egy elnyomott, kifosztott és tudatlan parasztnépnek a világi és egyházi, a papi, szolgabírói, földesúri nagytőkés kizsákmányoltatás ellen kezdetleges eszközökkel folyó osztályharca. A földesúri állam, a korrupt közigazgatás, a szegényletes kultúrpolitika, a misedkereskedő egyház, a zsákmányoló nagytőke, a demokratikus uzsora, a pálinka és babona – szóval Magyarország ellen folyik az igazi tárgyalás Máramarosszigeten.

B

1914 jan. 21

Beszkid¹ Antal kárpátukrán nemzetiségű néppárti képviselő felszólalása és interpellációja, gr. Tisza István miniszterelnök válasza „a felsőmagyarországi vidékeken észlelhető rutén politikai és vallási mozgalmak és a máramarosszigeti skizmapör tárgyában”

Képv. Napló, 1910–15, XXI. 391–395. l.

...Nagy politikai hibának tartom, hogy ilyen nagy pert indítottak a máramarosszigeti törvényszék előtt az ottani vádlottak ellen. Én azért nehezményezem ezt, mert meggyőződésem az, hogy miután itt a mozgalom csak embrióban volt, a közigazgatás követett el mulasztásokat; a közigazgatás kötelessége lett volna mindjárt, mihelyt észrevették, hogy lázítás van, a lázítóval végezni és eltávolítani.

De nem volt szükséges, hogy egy ilyen pört ilyen monstre alakban Európa piacára visszük, és ott bemutatjuk, t. ház, a mi szennyesünket, a mi nyomorúságunkat, a mi kulturálatlanságunkat. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

T. ház! Én ezzel a mozgalommal kapcsolatban kénytelen vagyok áttérni a miniszterelnök úrnak a románokkal való tárgyalására.

Polónyi Géza: A komitácsikkal!

Beszkid Antal: A t. miniszter úr azt mondja, hogy a románokkal szemben elégedetlenségre okot szolgáltató differenciákat akarja megszüntetni, továbbá azt mondta, hogy ezt az értékes népfajt, amely annyi intelligenciával bír stb., kívánja a magyar állameszmének megnyerni. Hát ez igen szépen van mondva, de én azt kérdelem a t. miniszterelnök úrtól, hiszi-e, hogy ő célt ér ezzel; hiszi-e, hogy ez az experimentum segíteni fog, mert politikának én ezt nem tartom; nézetem szerint ez egy igen szerencsétlen experimentum. Nyíltan kimondom itt az ország színe előtt abbéli véleményemet, hogy nem jó a lavinát megindítani, nem jó a nemzetiségeknek megmutatni azt, hogy ők csak ilyen úton boldogulnak az államban, és csak ha differenciákat felállítanak, akkor kapnak előnyöket.

¹ Eperjes kerületi képviselő, az eperjesi görögkatolikus püspökség jogtanácsosa.

Én semmiképp nem tudok megnyugodni abban, hogy a t. miniszterelnök úr csak két népfajt² talált Magyarországon megemlíthetőnek, amelyeket értékeseknek jelzett. Nekem ez ellen protestálnom kell, mert én azt mondom, hogy e hazának minden egyes polgára, még az a kulturálatlan szegény ember is, az országnak egyenlő polgára. *(Helyeslés balfelől.)*

Helyteleníti, hogy Tisza mint második százbajövő fontos nemzetiségre, a németre hivatkozik. A magyarországi németek – Beszkid szerint – a történelmi fejlődés során mindent megkaptak és elérték, amire szükségük volt. De mi lesz az elhagyott rutén [ruszin, kárpátukrán] nemzetiséggel, melynek kétségkívül kisebb a kultúrfoka, és komitéja sincs, mely jogai védelmére kelne. Kifogásolja az egyes nemzetiségek kiemelését, a nemzetiségi kérdés ilyen eszközökkel való kezelését. Éppen ezért ajánlj a – szerinte helyes megoldásként – az 1868. évi nemzetiségi törvény eltörlését, amelynek helyébe – mint mondotta – „azután alkotni kell a magyar állam érdekeivel teljesen összeegyeztethető, igazságos, méltányos, minden magyar [állam]polgárt, beszéljen bármely nyelven – egyenlően kötelező új törvényt”. Ha ugyanis a teljes egyenjogúság alapján bánnak minden állampolgárral, a rutén nép is fel tud emelkedni jelenlegi helyzetéből.

...Higgye meg nekem a t. miniszterelnök úr, hogy hálás lesz ez a nép, és hogy ez is értékes lesz nemsokára. Ez okból a következő interpellációt intézem a t. miniszterelnök úrhoz. *(Halljuk! Halljuk!)*

Interpelláció a miniszterelnök úrhoz:

1. Hajlandó-e a miniszterelnök úr megtenni azon intézkedéseket, hogy a rutén bűnügyben a lázítók kivételével az összes többi vádlott ellen a bűnügyi eljárás beszüntetessék. *(Derültség a jobboldalon.)*

2. Hajlandó-e az 1868:XLIV. t.-cikknek hatályon kívül helyezése és új, a magyar állam érdekeivel megegyező, a magyar állampolgárokat, bármely népfajhoz tartozzanak, és bármely nyelven beszéljenek, egyenlően kötelező igazságos és méltányos törvényjavaslatok benyújtása iránt intézkedni?

3. Hajlandó-e a rutén vidékeken tapasztalható szomorú állapotok megjavítása érdekében szükséges kulturális és gazdasági intézkedéseket lehetőleg sürgősen megtenni? *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Elnök³: A miniszterelnök úr kíván szólni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: *(Halljuk! Halljuk!)* Mielőtt a képviselő úr kérdéseire válaszolnék, méltóztassék nekem megengedni, hogy nagyon röviden, de mégis tegyek egypár észrevételt arra a beszédre, amellyel a képviselő úr interpellációját bevezette. *(Halljuk! Halljuk! jobbról.)* Mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy én ebben a tekintetben szándékosságot imputáljak a t. képviselő úrnak; de mégis meg kell jegyezmem azt, hogy amikor a t. képviselő úr az ország északkeleti hegyi vidékein lévő, tagadhatatlanul szegényes és elmaradott állapotokat itt ily túl rikító színekkel ecsetelte *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)*, nem gondolja meg, hogy hová vág ezekkel a szavaival. Nem gondolta meg, hogy milyen szolgálatokat tesz akaratlanul ezen szavaival azoknak, akik ezt az egész máramarosszigeti pört tendenciózan elferdítve ki akarják használni a magyar nemzet diszkreditálására és megrágalmazására. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj és ellentmondások a baloldalon. Elnök csenget.)*

Szmrecsányi György *(közbeszól.)*

Elnök *(csenget)*: Csendet kérek, képviselő urak.

Andrássy Gyula *(közbeszól.)*

Elnök: Andrássy Gyula képviselő urat kérem, ne méltóztassék közbeszólni. *(Zaj és felkiáltások a baloldalon: Mindig gorombáskodik! Rendre!)*

Elnök: Kérem Andrássy képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólni.

Gr. Andrássy Gyula: Egy kicsit mozogni talán szabad?

Gr. Tisza István miniszterelnök: De a szája mozog a t. képviselő úrnak! *(Mozgás balfelől.)*

Gr. Apponyi Albert: Talán kényszerzubbonyt adnának rá? *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Azt hiszem, a kellemetlen tények előtt sem volt soha szokásom szemet hunyni, avagy az igazságot leplezni. Egyáltalában nem tartanám helyes politikának Potemkin-falvakat állítani elő és eltagadni azt aényt, hogy Magyarországon mindenütt sok baj van, azon a vidéken pedig a geográfiai fekvésnél és a természeti viszonyoknál fogva talán több a

² Értsd: nemzetiséget, a románt és a németet.

³ Beöthy Pál.

baj, mint bárhol másutt. De, engedelmet kérek, azt mondja a képviselő úr, hogy sehol a Balkánon oly kultúrátalan [é. kulturálatlan] állapotokat nem lehet találni, mint ott. (*Mozgás balfelől.*) Én csak egyet állítok. Meg vagyok győződve arról, hogy a hatalmas és nagy orosz birodalomban nagyon sok helyen, éppen a mi ruténjeink legközelebbi rokonai közt is (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) sokkal szomorúbb állapotok vannak (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*); de azért meg vagyok győződve arról is, hogy egy képviselő sincs a dumában, aki ilyen hangon merne ott beszélni. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Felkiáltások balfelől: Mert félnek a hatalomtól!*) Nem mintha a hatalomtól félnének. (*Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Tisza támadását a néppárti ellenzék (Szmrecsányi, Posgay) éles közbeszólásokkal fogadja. – A miniszterelnök ezután Beszkidnek a pör jellegére és természetére tett megjegyzéseit igyekszik cáfolni.

...Ismétlem, t, ház, hogy akkor, amikor egész rendszeres, tendenciózus törekvés nyilvánult ezzel a perrel kapcsolatban befektíteni Magyarországot az egész külföld előtt (*Úgy van! jobbfelől.*), ezek a túlzott állításai a t. képviselő úrnak legalább is igen nagy könnyelműségről tanúskodnak. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és ellentmondások balfelől.*) ...

... A t. képviselő úr azzal a megszokott szónoki fogással, hogy előrebocsátja, miszerint nem akar a folyamatban lévő perről nyilatkozni, itt egy pár olyan nyilatkozatot tesz magáról erről a perről, amelynek cáfolatába én nem bocsátkozhatom, mert ugyanabba a hibába esnék – azt meg nem tehetem –, de amelyekkel szemben csodálkozásomat és megütközésemet kell kifejeznem; mert méltóztatnék nekem megengedni, hogy egy folyamatban levő per érdemére vonatkozólag itt parlamenti beszédben... (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*⁴ *Zaj a bal- és a szélső baloldalon. Elnök csenget.*)

Br. Podmaniczky Endre: Magyar képviselők! (*Folytonos zaj a jobb- és a baloldalon.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...ilyen védbeszédbe illő nyilatkozatok történnek. (*Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.*) Én a képviselő úrnak a perrel kapcsolatos fejtegetéseiből csak azokkal foglalkozhatom, amelyek a per érdemére nem vonatkoznak. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

A képviselő úr kifogásolja a delegálást, minthogyha ezzel a delegálással a per olyan bírától vonatot volna el, akik ahhoz a néphez közelebb állanak, azzal talán jobban megértik egymást. Hiszen az 1897:XXXIV. t.-cikk⁵ értelmében ez a per a tábla székhelyén levő törvényszéknél (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*), tehát a debreceni törvényszéknél lett volna tárgyalandó. (*Úgy van! a jobboldalon.*) A delegáció, amiről szó volt, abból állott, hogy az igazságügyminiszter úr a bünvádi perrendtartás 291. §-ában adott felhatalmazásánál fogva a máramarosszigeti törvényszéket delegálta, tehát olyan törvényszéket, amelynek a perben való eljárása mindenesetre érdekében fekszik a vádlottaknak is, a tanúknak is, akiket meghallgatni kell. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Mert sokkal jobb, sokkal kevesebb alkalmatlansággal jár rájuk nézve, ha ilyen milióban vannak, ahol sokkal jobban megértik őket, életviszonyaikat és azt az egész atmoszférát, amelyben ez a per lejátsszódik. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Azt hiszem, éppen a vádlottak érdekében állott, hogy ne Debrecenben, hanem Máramarosszigeten tárgyalassák a per. Hogy azután Máramarosban sem sikerült olyan tanácsot kapni, amelynek tagjai a rutén nyelvet bírják, azt én sajnálom legjobban. Fájdalom, a magyar intelligenciának megvan az az óriási bűne, magamon elkezdve, hogy nem fordít időt a hazában beszélt nemzetiségi nyelvek megtanulására, ami óriási mulasztás, óriási bűn (*Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*), ami a magyar nemzeti ügyön bosszulja meg magát, mert a magyar intelligenciát attól a leghatékonyabb eszköztől fosztja meg, amellyel erkölcsi befolyást gyakorolhatna a körülötte lakó nem magyar népekre és érvényesíthetné azokra a maga természetszerű vezető hivatását. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ezt én méltán sajnálom, s ha Isten éltet, és megmaradok ezen állásomban (*Mozgás a baloldalon.*), igyekezni is fogok gondoskodni róla, hogy azok a hatósági közegek, akik nemzetiségek által lakott vidékeken a néppel közvetlen érintkezésre hivatvák, a népnek nyelvét bírják. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Nagyon kérem... (*Zaj balfelől.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek! Kérem Szmrecsányi képviselő urat, ne zavarja a tárgyalást. (*Hosszan tartó zaj.*) Szmrecsányi képviselő urat rendreutasítom.

⁴ A képviselőház középső szektorában ekkor ugyanis – mint ismeretes – a nemzetiségi és a horvát-szlavon delegált képviselőkön kívül a kormánypárti képviselők egy része is helyet foglalt.

⁵ „A bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről”.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon kérem, ha e kérdésre kerül a sor, ugyanaz a felfogás nyilvánuljon a t. képviselő uraknál, amely most az interpelláló [képviselő] úr beszédében nyilvánult. (*Mozgás.*)

Azután még csak egy, a pörre vonatkozó észrevételt kell a t. képviselő úrnak releválnom. Azt mondja: miért csináljuk ezt a pert, hiszen a közigazgatás feladata a lázítókkal végezni, nem pert kell ahhoz csinálni. Kérem, ezt a felfogást, az államéletnek, a jogvédelemnek, a lázítókkal való elbánásnak ezt a felfogását nem fogom a képviselő úrtól megtanulni; de azt hiszem, e felfogással a ház túlsó oldalán is egészen egyedül fogja magát találni. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Elég szomorú, hogy itt a büntetendő cselekmények előfordultak. A közigazgatás megtette a maga kötelességét, amikor ezeket felderítette, és az illetőket az igazságszolgáltatás kezére juttatta, de aztán végezni velük, a törvény szigorát éreztetni velük, azt nem lehet másképp, mint büntető per útján. (*Mozgás a jobboldalon; jelkiáltások: Ügyvéd! Zaj. Elnök csenget.*)

Azokra, amiket a képviselő úr a románokkal való eszmecsereiről mondott, annál kevésbé kívánok kiterjeszkedni, mert e kérdésben néhány nap előtt kimerítően nyilatkoztam⁶, és remélem, abba a helyzetbe jutok igen rövid idő múlva, hogy a kérdés összes részleteit feltárhatom a t. ház és az országos közvélemény előtt. (*Mozgás.*) Csak azt jegyzem meg, hogy ha a képviselő úr azt mondja: nem jó a lavinát megindítani, hát én azt mondom, hogy én nem megindítani akarom a lavinát, hanem egy megindult lavinát akarok feltartóztatni. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és derűtlenség a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Feltartóztatni nem paktálás, szerződés és megalkuvás, hanem felvilágosítás útján; feltartóztatni úgy, hogy igyekezem megnyugvást előidézni, igyekezem meggyőzni azokat, akik ebben az országban nacionalista politikát követnek, hogy saját fajtájuk jogosult anyagi és kulturális érdekeit sokkal jobban gondozhatják akkor, ha nacionalista természetű politikai törekvéseikről lemondanak. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Az, amit én kilátásba helyezhetek a román nemzetiségi párt tagjainak, az ugyanaz, ami ezen ország minden nem magyar ajkú polgárának rendelkezésére áll. A feladat csak az: a félreértések eloszlásával, a bizalmatlanságra okot adó magatartás eliminálásával román részről, megteremteni az együttérzést, rokonszenvet, azt a bizalmat, amely mellett azután minden anyagi és kulturális törekvésük ugyanarra a rokonszenvre számíthat, amivel pl. a legmesszebbmenő támogatásban részesül a magyar államnak éppen a rutén törzse, a politikailag mindig hű és megbízható rutén nép, anyagi és kulturális törekvéseiben. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Ezután válaszolhatok a t. képviselő úr három kérdésére. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*) Az első kérdés: „Hajlandó-e a miniszterelnök úr megtenni azon intézkedéseket, hogy a rutén bűnperben – a lázítók kivételével – az összes többi vádlott ellen a bűnügyi eljárás beszüntessék?” Talán méltóztatnak kitalálni a választ: nem vagyok hajlandó ebbe a perbe jogos hatáskörömön túlmenőleg beleavatkozni. (*Élénk helyeslés és derűtlenség a jobboldalon.*)

Második kérdés: „Hajlandó-e az 1868:XLIV. t.-cikknek hatályon kívül helyezése és új, a magyar állam érdekeivel megegyező, a magyar állampolgároknak, bármely népfajhoz tartozzának, és bármely nyelven beszéljenek, egyenlően kötelező, igazságos és méltányos törvényjavaslatok benyújtása iránt intézkedni.” – Erre talán néhány szóval bővebben kell válaszolnom. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az 1868:XLIV. t.-cikket későbbi törvények több vonatkozásban máris lényegesen módosították; annak törvényben meg nem változtatott rendelkezései is nagyrésztben elavultak, végre nem hajtattak, és végre nem is hajthatók. Ez, kérem, kényes kérdés, amelyet divat volt kerülgetni, s amelyet én megrögzött rossz szokásom szerint nem szándékozom kerülgetni. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Az 1868-iki törvénynek számos rendelkezésén közel félszázados fejlődés túltette magát. Az sok tekintetben túlmegy egyes rendelkezéseiben azon a határon, melyet az egységes magyar állam követelményeivel össze lehetne egyeztetni, és sok tekintetben túlmegy azon a határon is, amit egy modern közigazgatás igényeivel össze lehet egyeztetni. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Arra tehát nem vállalkozhatom – és ezt [az] első perctől megmondtam azoknak a román nacionalista uraknak is, akikkel tárgyaltam –, hogy ők ne várják tőlem az 1868:XLIV. t.-cikk meg nem változtatott, de az élet által túlhaladott rendelkezéseinek [a] végrehajtását. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Ez természetes, szükséges fejlődés eredménye. Ez olyan állapot, amelyet nem kell leplezgetni, nem kell takargatni, hanem nyíltan, becsületesen meg kell mondani. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

⁶ 1914. jan. 14-én. L. 12. I. B) irat.

A kérdés az, hogy maradjunk-e emellett, vagy, amint képviselő úr ajánlja, mindezekre a kérdésekre nézve hozzunk újabb törvényt, rendezzük a nemzetiségi kérdést quasi új kodifikáció alapján. Én nem tartom ezt az utóbbit megfelelőnek. Én nem tartom helyesnek, hogy mi itt a nemzetiségi kérdést mintegy az államélet rendes menetéből és kereteiből kiszakított, külön mintegy alapvető kérdését a magyar állam berendezkedésének külön kodifikáljuk és tárgyaljuk. (*Helyeslés jobbfelől.*) De azt tartom, hogy minden egyes konkrét kérdést meg kell oldani azon vezérelek alapján, melyek ebben pártkülönbség nélkül vezetnek: a nemzetiségek, a nem magyar ajkú honpolgárok iránti legmesszebbmenő jóindulat, testvéri szeretet és rokonszenv alapján, de változatlan törhet[et]len ragaszkodással a magyar állam egységéhez és nemzeti jellegéhez. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*) Ezek lesznek tehát azok a vezérelek, melyek ebben a tekintetben a jövőre is irányítani fognak.

A tisztelt képviselő úr harmadik kérdése (*olvassa*): „Hajlandó-e a rutén vidéken tapasztalható szomorú állapotok megjavítása érdekében szükséges kulturális és gazdasági intézkedéseket lehetőleg sürgősen megtenni?”

Erre válaszom az, hogy amint már volt szerencsém ráutalni, a magyar állam és – most már ezt is mondhatom – a magyar társadalom is évtizedek óta pártkülönbség nélkül teljes odaadással végzi azt a kultúrmunkát, amire szükség van Magyarországon mindenütt, de talán legégetőbb szükség van a ruténlakta vidéken. Ezt a kultúrmunkát teljes odaadással, teljes buzgalommal fogjuk ezután is folytatni.

Kérem méltóztassanak válaszat tudomásul venni. (*Hosszan tartó élénk helyeslés és taps jobbfelől és a középén.*)

Elnök: Az interpelláló képviselő úr kíván nyilatkozni.

Beszkid Antal: T. képviselőház! A személyes megtámadásban én a t. miniszterelnök urat követni nem akarom (*Helyeslés balfelől.*), nem is vagyok hozzászokva ahhoz, hogy személyes támadásokat intézzek. (*Zaj jobbfelől.*)

Szmrecsányi György: Gorombáskodott vele! (*Ellentmondás jobbfelől. Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek!

Beszkid Antal: Hanem igenis meg kell mondanom, hogy én a hazafiságból kitanítást el nem fogadhatok a miniszterelnök úrtól sem. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Lemondok róla!

Beszkid Antal: ...ami pedig azt illeti, hogy a miniszterelnök úr kételkedett szavaimban és intencióm tisztaságában...

Gr. Tisza István miniszterelnök: Söt! Söt! Kiemeltem, hogy intencióit nem vonom kétségbe.

Beszkid Antal: ...ha azt mondta, hogy én túlzott színekkel festettem (*Úgy van! a jobboldalon.*), akkor felhívom a miniszterelnök urat, jöjjön oda a helyszínére, én elkísérem őt. A közügynek akkor teszünk szolgálatot, ha a bajokat megmondjuk. Higgyc el nekem a miniszterelnök úr, tőlem távol áll minden tendencia, nem is hiszem, hogy ha a miniszterelnök úr nyugodtan fogja elolvasni beszédemet, abban olyasmit találjon, ami bárminő tendenciával bír. Amikor én a helyzetet vázoltam, azért tettem, mert orvoslást kérek.

Hibáztatom a t. miniszterelnök úr eljárását azért is, mert ő úgy tette meg nyilatkozatát, mintha ismerné a helyzetet, pedig ő nem ismeri a népet, nem ismeri az ottani viszonyokat.

Végzek ezzel a kérdéssel. Ami az érdemi részt illeti, újra megmaradok álláspontom mellett, és azt mondom, hogy ha nem is egységesen, ha külön-külön is, de végül meg kell oldani a megoldásra váró kérdéseket, mégpedig igazságosan, méltányosan, az egyenlőség elve alapján. Mert én azt tartom, hogy quid uni justum alteri aequum⁷. És én épp ebből a szempontból nem vehetem tudomásul a miniszterelnök úr válaszát.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Egyetlen megjegyzésre kérem a t. ház nagybecsű türelmének igénybevehetését. Én nemcsak, hogy nem inszinuáltam, hanem a képviselő úr intencióira nézve egyenesen kifejezést adtam...

Gr. Zichy Aladár: Akkor nem háborodott volna fel! (*Úgy van! balfelől.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...annak, hogy nem is tudja, hogy ezzel milyen kárt okoz. Én nem azt kifogásoltam, hogy a képviselő úr ráutalt arra, hogy ott bajok vannak, hogy ott szegénység és elmaradottság van, engedelmet kérek, én az olyan szónoki szertelenségekre utaltam rá, minthogyha ott olyan volna a helyzet, amilyen a Balkánon sincs. Ilyent csakugyan, ha csak a szónoki hév nagyon el nem ragadja, senki nem mondhat. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

⁷ Ami az egyiknek igazságos, az a másiknak (is) méltányos (lat.).

Elnök: Kíván az interpelláló képviselő úr még egyszer élni a szólás jogával? (*Nem.*)

Felteszem a kérdést. Tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök úrnak Beszkid Antal képviselő úr interpellációjára adott válaszát, igen vagy nem? (*Felkiáltások: Igen! Nem!*) Kérem azokat, akik a választ tudomásul veszik, szíveskedjenek felállni. (*Megtörténik.*) Többség. A ház a választ tudomásul veszi.

C

1914 jan. 28

A Szabadgondolkodás Nemzetközi Szövetsége brüsszeli központi állandó irodájának felhívása a világ haladó közvéleményéhez a máramarosszigeti „skizmapör” tárgyában¹

A Nemzetközi Szövetség Központja a lelkiismereti szabadság védelmére hívja Önöket, amelyet számos országban még ma is folytonosan megsértenek. Némely újabb esemény alkalmas arra, hogy a közfigyelmet erre a kérdésre irányítsa.

Két hónappal ezelőtt hírt adtunk arról, hogy a cseh szabadgondolkodókat miként üldözik Ausztriában, míg ugyanekkor Oroszországban a Beilis-ügy a vérvád ősi rágalomával illeti a zsidókat, mintha ma is a legsötétebb középkor idejét élnék. Poroszországban és Németország nagy részében a vallásoktatás ma is kötelező a felekezeten kívüli szülők gyermekeire. És nem ítélték-e el Spanyolországban hat hónapi szobafogságra egy protestáns kapitányt – és hogy utóbb megkegyelmeztek neki, nem változtat semmit az elkövetett igazságtalanságon – azért, mert a szentlélek miséjén részt venni nem akart? Belgiumban pedig nyolc napi fogságra ítélték egy katonát, mert az oltári-szenség előtt nem akart tisztelegni. És még a liberális Angliában is „istenkáromlás” miatt négy hónapig terjedő szigorú börtönt osztogatnak.

De mindenek fölött Magyarországon dúl a vallási türelmetlenség.

Tavaly történt, hogy Máramaros némely rutén községének lakossága otthagya a görög katolikus (egyesült) vallást, és visszatért az ortodox valláshoz, amelyben éltek, mielőtt a jezsuitáknak, szokott eszközeikkel, az erőszakkal és a ravaszsággal, ismét sikerült őket közvetve a katolicizmushoz visszaterelniük.

A klerikálisok vakbuzgósága nem tudta elviselni ezt a vereséget, és a XX. században tanúi voltunk – szinte hihetetlen – annak a látványnak, mint ismétlődnek meg a XVII. század „bekvártélyozásai”. Azokba a községekbe, amelyek a görögkatolikus egyháztól elszakadtak, csapatokat kvártélyoztak be, akik mindenféle kellemetlenségeket okoztak a lakosoknak, és olyan nyomorba döntötték azt, hogy múlt év május havában kilencezren közülük, amint azt a Pesti Hírlap megírta, kénytelen volt visszatérni a görögkatolikus egyházba. Azok ellen, akik makacsok voltak, hűtlenségi és izgatási pereket tettek folyamatba, és vagy kétszázukat fogházba vetették, férfiakat, asszonyokat egyaránt azzal vádolva, hogy Oroszországgal akarták egyesíteni vidéküket. E vád ugyan semmiféle bizonyítékra nem támaszkodik, de hogy a külfölddel szemben a látszatot megmentsé, a magyar kormány elég vakmerő volt ahhoz, hogy az egész európai sajtót hamis híradásokkal árássa el, amelyekben a felekezeti disszidensek lapjából, a Russzkaja Pravdából, hamis idézeteket közöl.

A vád több mint száz fogoly ellen fenntartott. Időközben egy asszony meghalt, négy férfi pedig elmebetegségbe esett. A túlélők ellen most folyik a főtárgyalás.

Ezek és még sok más tény is, többé-kevésbé súlyosak, mind azt bizonyítják, hogy mindenki, akit a haladás eszméje lelkesít, egyesüljön avégből, hogy erkölcsökben és törvényekben egyaránt tisztán és igazán érvényesüljön a gondolat, a szó és a lelkiismeret szabadságának az az elve, amely, bár a modern szellemi élet legszebb vívmánya, íme, még ma is távol van.

Brüsszel, 1914. január 28-án.

A Szabadgondolkodás Nemzetközi Szövetségének Központja nevében az állandó iroda:

Guillaume Degreef elnök
Eugène Hins főtitkár

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Minden ország szabadgondolkodó közvéleményéhez.* –Szabadgondolat 1914. febr., 2. sz. 56–57. l.

D

[1914 febr. 28?]

*Részletek Barna Fülöp huszti ügyvédnek a máramarosszigeti törvényszék előtt
„a lázítás büntetével és izgatás vétségével vádolt” Kabalyuk Alexa és társai
elleni „rutén skizmapör”-ben mondott védőbeszédéből¹*

Nagyságos Elnök Úr!
Tekintetes kir. Törvényszék!

A magyar ügyvédség ősi tradíciója, amely tette, küzdelemre hívja a magyar ügyvédet mindannyiszor, ahányszor a közszabadság, a lelkiismereti szabadság nagy és nemes ügyét kell megvédelmezni, könnyíti meg helyzetemet, amidőn a közhangulatba mesterséges eszközökkel kedvezőtlen színben átültetett ügy mellett védőszót emelek.

Közel egy évtized óta kísérem figyelemmel azt a mozgalmat, melyet általában skizmatikus névvel illetnek, s amely legerősebb hullámain Máramaros vármegyében vetette.

Figyelmemet, azt hiszem, nem kerülte ki e mozgalom egyetlen oldala sem. És ha aggódó figyelemmel kísértem azt, hogy a honpolgárok támogatására, védelmére, üdvére rendelt közhatalmunkat nem téveszti-e meg a külső látszat, nem ragadja-e el őket a túlbuzgóság, nem vétnek-e a lelkiismereti szabadság nagy és nemes eszméje ellen, nem rontja-e meg tisztánlátásukat az a köteles gondosság és buzgóság, amellyel a nekünk legszentebb dolgok, a magyar állam területi épsége és a magyar koronás király törvényes jogai felett örködni hazafias kötelességük, még fokozottabb figyelemmel kísértem azt, hogy a mi ruténjeink, akik a magyar apostoli király felkent személye iránti hűségben, a magyar haza honfivérrel megszentelt földje iránt való ragaszkodásban edződtek meg, tényleg vallásukat kívánják-e csupán változtatni, a vallásukkal járó, vélt vagy tényleges terheken akarnak-e csupán könnyíteni, őseik vallásához kívánnak-e visszatérni, és különösképpen, hogy a vallásváltoztatás örve alatt nem tévednek-e hamis útra, nem jönnek-e ellentétbe a náluk eddig kétségtelenül tapasztalt honfrierényekkel, nem jutnak-e ellentétbe őseiktől, a nagy Rákóczi katonáitól örökölt hazafiságukkal, és nem jutnak-e ellentétbe azzal a köteles hűséggel, mellyel minden állampolgár vallásra, fajra, nemzetiségre való tekintet nélkül magyar hazájának tartozik?

És nem kerülte ki figyelmemet a görög katolikus klérusnak e mozgalommal szemben való állásfoglalása, viselkedése sem.

És ha azt láttam volna, vagy a lefolytatott főtárgyalás adatai arról győztek volna meg engem, aki elsősorban és mindenekelőtt magyar vagyok, hogy védenceim a magyar állam területi épsége, a magyar koronás király törvényes jogai ellen lázítottak, ha arról győződtem volna meg, hogy ezek az emberek állampolgári hűségükben meginogtak, ha azt látnám, hogy szentségtörő kézzel nyúltak magyar hazánk jogaihoz, úgy nem volna mellettük védőszavam, legfeljebb könyörületet kérnék részükre a tekintetes kir. törvényszéktől, mert nem tudták, hogy mit cselekszenek, mert belátni nem képesek cselekményük következményeit.

De az utóbbiakat nem láttam, és éppen azért nagy meglepéssel konstátálom, hogy védenceim ilyen vádakkal alaposan nem terhelhetők.

Egy alapvető félreértésre kívánja ezután felhívni a törvényszék figyelmét. Amikor a vádlottak magukat egyértelműen „pravoslav christjanin”-nak, igazhitű kereszténynek mondják, ez kizárólag vallási meggyőződésük kifejezése. A „pravoslav” itt semmiféle szláv közösséghez való tartozás hangsúlyozását nem jelenti. Tehát semmiképpen nem jelenti azt sem, hogy a pörbefogottak – mint azt a vád képviselője feltételezi – bizalmas vagy titkos politikai akcióval kívánták felekezeti állásfoglalásukat összekötni. „Ezek az emberek – mondotta – nem szándékoztak egyebet, mint visszatérni ahhoz a valláshoz, melyben őseik éltek és haltak”, s amelyet egyházi könyveik is pravoszlávnak, igazhitűnek neveznek. – Tiltakozik az ellen, hogy a pört alaptalan, helyt nem álló politikai indokolással folytatták le, hogy összekapcsolták a Rakovszky Iván-féle 1885. évi hagyatékban talált könyvek és iratok ügyével (amelyhez a pörbefogott szegényparasztoknak semmi közük, s amelyről semmi tudomásuk nem volt), és hogy összekötötték a hasonló tendenciával lefolytatott ún. izai skizmapörrel (1905).

¹ A közölt beszédrészleteket tartalmazó kiadvány címe és a részletek lelohelye: *Dr. Barna Fülöp huszti ügyvéd védőbeszéde [a] lázítás büntetével és izgatás vétségével vádolt Kabalyuk Alexa és társai elleni bűnügyben.* Huszt 1914, Ausländer ny. 3–32. l.

...Az újabb mozgalomnak, szerintem, [a] következő okai voltak: elsősorban az, amit már fentebb említettem, az *ősi valláshoz való visszatérés iránti vágy, másrészt a ruténség szociális helyzete és viszonya lelkészeihez, végül, és ezt különösen kell hangsúlyoznom, a katolikus népszövetségbe való tömörítésre irányuló törekvés és a naptáregyesítési mozgalom.*

... Az említett reformokat minden átmenet nélkül akarta a rutén néppel az ő papsága elfogadtatni, és ezzel felkeltette maga ellen a bizalmatlanságot, megingott [a] bizalma a vádlottaknak az ő papjuk hit hűsége iránt.

Kétségtelen, hogy a mélyen vallásos érzésű rutén nép lelkében ezek nyomot hagytak. Ilyen előzmények után valósággal megdöbben, midőn előbb a katolikus népszövetségbe való behajszolás munkája, és utána a naptáregyesítési mozgalom kezdődött. Megrémültek, hogy vége az ő ősi vallásuknak, latinizálni akarják őket, és elvesztik az élet sok nyomorúsága között megőrzött egyedüli kincsüket, az ősi vallást.

Szerencsétlen kísérlet volt a ruténséget a nekik idegen katolikus népszövetségbe toborozni, és annál szerencsétlenebb, mert a ruténség a szövetség és az egyesítés fogalmának megjelölésére csak egy szót ismer, az „egyesítés” szót. Tehát a katolikusokkal akarják őket egyesíteni! A naptárakat is egyesíteni! Ezek a kísérletek betetőzték a papjától nagyobbbrészt úgyis elfordult ruténség elkeseredését.

Ezek a kísérletek váltották ki a ruténségből azokat a, szerintem a jogos kritika határain belül maradt, de az igen tisztelt főügyészhelyettes úr által inkriminált kifejezéseket, melyeket a vádlottak a gör. kat. vallás[sal] és annak papjaival szemben használtak, ha ugyan használtak.

Tény, hogy ezek a reformkísérletek közbeszéd és kritika tárgya voltak a nép között, hogy arról beszélgettek, de ha e reformkísérletek ellen a leghesebb agitációt fejtették volna is ki, ezért nem büntethetők.

Egyáltalában nem tartom nemzeti veszedelemnek azt, hogy a vádlottak szimpátiával vannak a görög keleti vallás iránt, és hogy az áttérési mozgalomban részt vettek. Magyarországon tekintélyes számmal vannak görög keletiek, vallásuk egyenjogú az összes bevett vallásokkal, magának a vallásnak a követéséből nemzeti veszedelem nem következik.

Annál kevésbé a jelen mozgalomban, melyről Motin Aurél [vádlott] vallomása után kétségtelen, hogy nem a haza határán túl, hanem azon belül keresett összeköttetést, a törvényes formák betartásával az e hazán belül fennálló törvényes egyházi szervezetekbe kívánt bekapcsolódni.

Nem akarom hallgatással mellőzni azt, hogy a magyarországi pravoszláv mozgalom háttérében a Gerovszky testvérek és gróf Bobrinszky alakja is feltűnik, de kétségbe vonom azt, hogy a vádlottak, és közöttük különösen az Alsóbisztra községbeli vádlottak, az én védencaim², akár közvetve, akár közvetlenül összeköttetést tartottak volna fel ezekkel, vagy akár csak tudtak volna ezeknek az embereknek létezéséről, hogy ezeknek aknamunkáját egyáltalában még csak hírből ismerték volna, sőt kétséget nem szenved az a további körülmény, hogy védencaim még azoknak a vádlottaknak egyikével sem, akik Gerovszkyékkal és gróf Bobrinszkyvel ismeretségben vagy bármily nexusban voltak, ismeretségben sem állottak.

...Nem hagyhatom említés nélkül a ruténség szociális helyzetét sem, de erről csak annyiban kívánok szólni, amily mértékben kimutatható az okozati összefüggés a rutén nép gazdasági helyzete és papjával való viszonya, illetve a mozgalom keletkezése között.

Köztudomású dolog a rutén nép legnagyobb részének szegénysége, mely csak azért nem olyan kiáltó, mert ez a népréteg a legszerényebb igényekkel bír. Keserves küzdelmet kell kifejtenie, hogy önmagát és családját fenntartsa, s ugyancsak meg kell fontolnia, mielőtt egy fillért kiad.

A papi szolgáltatások pedig egyáltalában nincsenek arányban ennek a népnek a fizetőképességével. Sok összeütközésnek, sok harcnak volt, ha nem is bevallottan, a párbér az oka.

A ma szokásos párbérfizetésnek alapja az, hogy ház vagy házas telek minden tulajdonosa papjának évenként 2 véka tengerit, két kézi napszámot szolgáltat, és a párbérfizetők összessége tűzifával köteles a lelkészt ellátni. Ezen párbérszolgáltatások évi összértéke kb. 16–20 koronát tesz ki, minden telektulajdonos tehát párbér címén átlagos évi egyenes adójának 4–5-szörösét fizeti.

Tekintélyes összeg, de tűrhető lenne, ha a párbér tényleg csak minden belső telek után szednék, amint hogy úgy volna törvényes, mert mint dol[oj]gi teher csak a belső telket, úgy amint

² A vádlottakat dr. Klein Artur és dr. Barna Fülöp védtek. A védelem munkájában az *Országos Reform Club* megbízásából részt vett dr. Rónai Zoltán és dr. Rédei József. (Aradi Viktor: A rutén skizmapör. Bp. 1914. 56. l.)

az a kataszterben felvétel, természetesen a gör. kat. hitfelekezethez való tartozandóság korlátjával, terheli.

Igen ám, de a gyakorlat sokat változtatott ezen. Rutén népszokás, hogy a leánygyermeket a szülők ingóságokkal elégitik ki örökrészükre nézve, a fiúgyerekek pedig az ingatlanokban örökösödnek, és hogy minden fiúnak jusson belső telek, az egyetlen telket a fiúk számához képest feldarabolják, és mindegyik a neki jutott telken épít egy kis viskót. Van tehát már háza, s így párbérfeltelek belső telke. Így esik meg aztán, hogy az a belső telek, mely után a pap 10, 15, 20 év előtt csak egy párbérfelteleket szedett, ma 4–5 párbérfelteleket is szed, tehát négy-ötösörösét a tulajdonképpen járó párbérfelteleknek.

Azt hiszem, tekintetes kir. Törvényszék, nem járok helytelen úton, ha azt állítom, miképp az úgynevezett skizmatikus mozgalom keletkezésének és terjedésének egy jelentékeny okát látom a párbérfeltelek változó módjában, nem is szólván a többi, szintén nem kicsinylendő egyházi terhekről.

...A gör. kat. klérusnak pere ez, amit élénken illusztrál Azary András³ és Stéfán Emil főtisztelendő urak[nak] itt a főtárgyaláson tett vallomása, amelyekből lehetetlen ki nem érezni a hívők elvesztése felett, elismerem, az ő szempontjukból jogosan, érzett keserűség[et].

...Még ha elfogadom is az igen tisztelt főügyész helyettes úr által nevezett védenccimmel szemben konstruált tényállást, akkor sem lehet joggal állítani, hogy ez a tényállás akár a Btk. 162. szakaszának második bekezdésében, akár a Btk. 173. szakaszában meghatározott delictumok tényálladékát, alkotóelemeit kimeríti.

A 172. szakasz második bekezdése büntetni rendeli azt, aki a 171. szakaszban meghatározott módon, tehát gyülekezeten, nyilvánosan izgat valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöletre a másik ellen.

Judikatúránk megállapította, hogy a gyülekezet több embernek együttes jelenlétét jelenti, de ha az csak véletlen találkozás eredménye, és az együtt jelenlevők között szerves kapcsolat nem támad, még gyülekezet nem lesz, és ennek büntetőjogi fogalmát ki nem meríti.

A felhívásnak nyilvánosnak kell lennie, köztudatra kell tehát jutnia. A zárt helyiségben, bizalmasan és alig néhány embernek jelenlétében történt felhívás még nem nyilvános.

Az elkövetés módja, vagyis a gyülekezet és a nyilvánosság hiányoznak az inkrimált esetben, mert a főtárgyalás során kihallgatott tanúk említést tesznek ugyan arról, hogy Alsóbisztrán egymásik egyén házában az emberek négyen, öten, nyolcan, sőt tízen összejöttek, de egyik sem bizonyítja, hogy ezen összejövetelekre meghívtak volna, különösen pedig a vádlottak bármelyike által, hanem vagy dolguk végeztével, vagy dolguk elintézése végett, véletlenül, minden előzetes összehívás nélkül kerültek össze úgy, amint az faluhelyen szokásos, és beszélgettek sok mindenről, gazdasági bajaikról, atyafiságos osztályokról, naptáregyesítésről is, de az együtt jelen voltak között szerves kapcsolat nem létesült, szóval ezek a barátságos találkozások sem a nyilvánosság, sem a gyülekezet jellegével nem bírtak.

... Ha pedig ez nem történt meg, honnan gondolja az igen tisztelt főügyész helyettes úr azt, hogy védenccim a görög keleti, sőt mint nagyobb hatás kedvéért mondja, a görög keleti orosz egyház szervezése végett jöttek össze?

Szervezni valamit csak az előkészítő cselekmények befejezése után lehet. Hogyan gondolhatnak védenccim arra, hogy egy új egyházat szervezzenek? Hiszen bárhova fordultak volna útbaigazításért, tanácsért, egész természetszerűen azt a kérdést intézték volna hozzájuk, kijelentett-e már papjánál, és bejelentette-e, hogy hová akar átlépni?

A vád tanúi igazolták, hogy ezeknek az előkészítő cselekményeknek még a kísérletével sem találkoztak Alsóbisztrán⁴. Jogosan és alaposan azt állítani tehát, hogy a vádlottak [a] görög keleti orosz egyház szervezése végett gyűltek össze, egyáltalában nem lehet.

Beszéde befejező részében hosszasan fejtegeti, miért nem lehet ezt a pört a szokásos „nemzetiségi pörök” közé sorolni. Az ő védenccim, az alsóbisztraiak például a nyilvánosság jellegével nem bíró házi összejöveteleken a gör. kat. klérussal szembeni elégtelenségüknek adtak csupán kifejezést. Tehát még a görögkatolikus vallásból való kilépésről sem esett szó. (Aminthogy másrészt a kilépni szándékozók kérvényei elintézetlenek maradtak.)

³ Azary András izai gör. kat. lelkész, a skizmapörök egyik kiváltója és okozója, az 1904–1906. évi izai perek egyik fő vádló tanúja.

⁴ Barna Fülöp, mint jeleztük, az alsóbisztraiak védője volt, akik az izaiak mellett jelentős szerepet játszottak a számukra oly tragikus pörben. Amit azonban az alsóbisztraiak védője védenccimről elmond, érvényes a pör többi, túlnyomórészt szegényparaszt s nagyrészt az írástudatlanság határán álló vádlottjára is.

...Kétségtelen tehát az előadottakból, hogy Alsóbisztrán a gör. kat. vallásból, egyházból való elszakadásra irányuló mozgalmak semmiféle jelenségével nem találkozunk.

És ha ez így van, mert így van, akkor arról beszélni, hogy az alsóbisztrai összejöveteleknek célja egy új görög keleti orosz egyház szervezése volt, teljesen alaptalan vád.

Ha elfogadom a vádnak azt a tényállítását, hogy a vádlottak a kérdéses összejöveteleken azt mondták: a gör. kat. vallás el van rontva, a pápista vallással való egyesítést ne fogadjuk el⁵, ebben én, engedelmet kérek, semmiféle izgatást nem látok.

Jogom van bárkinek a vallását megkritizálni, jogom van kimutatni bármelyik vallásnak a hibáit, jogom van hangoztatni bármelyik vallásról, hogy elrontották azok, akik annak művelésére hivatvák.

A kritikai szabadság, az új eszmékre és igazságokra való áttérés sohasem a meglevő és vallott eszmék és igazságok dicsérésével szokott foglalkozni, hanem kimutatni igyekszik a tévedéseket, a fogyatékoságokat. És ha ezek az egyszerű, tudatlan emberek mondták is, hogy a gör. kat. vallás el van rontva, csak arra gondoltak, és csak azt gondolhatták, hogy a gör. kat. papok a szertartásokban nem szorosan ragaszkodnak a dogmákhoz és liturgiához⁶. És ha azt mondták a vádlottak, hogy a pápista vallással az egyesítést nem fogadják el, akkor sem vétettek érvényben levő törvény ellen, és csak emberi jogukat gyakorolták.

Befejezésül a védő annak a véleményének ad kifejezést, hogy a külső kapcsolatokkal tényleg nem rendelkező fővádlott Kabalyuk Alexejjel (Alexa atyával) a vádlottaknak közelebbi érintkezésük nem volt. Aminthogy ezt a pör folyamán előadottak és elhangzottak után már a főügyész helyettes sem állítja többé. Éppígy megdől – szerinte – a másik fő szervezőnek kikiáltott Kolocsávin Vaszily ellen emelt vád, amelyet a főügyész helyettes, mint tarthatatlant, kénytelen volt elejteni. „Ennek a vádelejtésnek – fejezi be fejtegetését Barna Fülöp – logikus és helyes következménye csak az lett volna, hogy védenecim ellen is lejtse az ingatag alapon álló vádat.”

E

1914 márc. 3

Az 1914. évi máramarosi skizmapör ítélete a Tisza Istvánhoz közelálló „Az Újság”-ban¹

Máramarossziget, március 3.

A görög és római katolikus ünnepnapok beszámításával két hónapig és három napig tartott főtárgyalás, összesen negyven tárgyalási nap, és az ítélet megszerkesztése céljából három napra elrendelt szünet után ma hirdette ki Tóth Aurél dr. elnök a törvényszék ítéletét a rutén vádlottak bünpörében. Az utóbbi napok izgalmi elhatoltak a máramarosszigeti törvényszéki épület környékéig. A levegő feszültséggel, ideges nyugtalansággal volt telítve. Csendőrök és detektívek őrizték a törvényszéki épületet, és a belépőjegyeket kérő hallgatóságok nagyon megrostálták. Belépőjegyeket az ítélet kihirdetéséhez a mai napon már egyáltalán senki sem kapott.

Pontban tizenkét órákor vezették be a bíróság elé a vádlottakat, hogy felolvassák előttük az ítéletet, amelynek terjedelmes megokolását Jeney György előadó bíró készítette. A terem zsúfolásig megtelt közönséggel. A vádlottak az ítéletet nyugodtan hallgatták végig. A törvényszék

⁵ Barna Fülöp itt arra utal, hogy a szegény falusi vádlottak egyszerű képzeletében a Katolikus Népszövetségbe való beszerzés és az egyébként indokolt naptárreformnak ezen keresztül való erőltetése ezt a naiv fogalmazást váltja ki.

⁶ A védő ezen a ponton érezhetően túlértékeli a vádlottak jártasságát a görög egyházakat illető, közelebről a görögkatolikus hitelvek ismerete terén. Inkább feltehető, hogy a pörbefogottak nyilvánvaló szociális és gazdasági megfontolásokból vonakodtak mindenféle reformtól, attól tartva, hogy ezek könnyítés helyett újabb terheket jelentenek majd számukra.

¹ A közlemény címe és lehelőhelye: *A rutén izgatók elítélése. – Kabalyuknak négy és fél évi államfogház. – Az Újság 1914. márc. 4; 54. sz. 16. l.*

„Még egyszer fellobogott a nagyközönség izgalma – írja az ítéletről szóló beszámolójában a szabad-
elvű ellenzéki *Magyar Hírlap* tudósítója –, amihez nyilván hozzájárultak azok a hírek, amelyek a debreceni gaztettet a rutén pörrel hozták kapcsolatba, és melyek arról is tudtak, hogy a bíróság ellen merénylet készül.” (*Elítélték a rutén izgatókat. – Huszonháromat felmentettek. – Magyar Hírlap 1914. márc. 4; 54. sz. 7. l.*)

a vádlottak közül harminckét vádlottat elítélt, huszonháromat felmentett. A pénzbüntetések tíz koronánként egy napi államfogházzal helyettesíthetők. Kötelesek az elítéltek fejenként száz-száz korona bünyügi költséget fizetni, ez azonban csak Palkanineczen és Kemény Stefanon hajtható be. A vizsgálati fogságban eltöltött idő valamennyi vádlottnál beszámíttatik. Az összes könyvek és bűnjelek elkoboztatnak.

Az ítélet rendelkező része a következő:

A törvényszék *Kabalyuk* Sándort (Alexi atyát) elítélte *vallás- és államellenes izgatásért 4 évi és hat hónapi államfogházra és 100 korona pénzbüntetésre, Vorobcsuk* Györgyöt ugyanazért *1 évi és hat hónapi államfogházra és 150 korona pénzbüntetésre. Palkaninecz* Mihályt *2 évi és három hónapi fogházra és 100 korona pénzbüntetésre, Petróczi* Demetert ugyanazért *2 évi és hat hónapi államfogházra és 200 korona pénzbüntetésre, Pircsák* Illést ugyanazért *2 évi és hat hónapi államfogházra és 300 korona pénzbüntetésre, Hlusmanyuk* Olenát ugyanazért *hat hónapi államfogházra és 50 korona pénzbüntetésre, Kemény* Stefánt ugyanazért *2 évi államfogházra, 200 korona pénzbüntetésre, Popovics* Demetert ugyanazért *2 évi és három hónapi államfogházra és 300 korona pénzbüntetésre, Muzgur* Fedort ugyanazért *egy évi államfogházra, 100 korona pénzbüntetésre, Ficzály* Fedornét *6 hónapra és 50 korona pénzbüntetésre, Uhály* Jurát ugyanazért *10 hónapra és 100 korona pénzbüntetésre, Prokop* Cirilt ugyanazért *egy év és 8 hónapi államfogház és 200 korona pénzbüntetésre, Házi* Jánost ugyanazért *tíz hónap államfogházra, 100 korona pénzbüntetésre, Szabó* Miklóst ugyanazért *három évi államfogház és 400 korona pénzbüntetésre, Kemény* Andrást ugyanazért *8 hónapra, 100 korona pénzbüntetésre, Vakaró* Stefánt ugyanazért *két évre és 300 korona pénzbüntetésre, Rozoga* Mihály Metrut ugyanazért *egy évre és 100 koronára, Kuczina* Vaszilyt *egy évre és 100 koronára, Dobinecki* Nikolájt *hat óra és 50 korona pénzbüntetésre, Dobinecki* Illést ugyanazért *hat óra és 50 koronára, Babinecz* Demetert ugyanazért *9 hónapra és 100 koronára, Neczbajlo* Györgyöt *8 hónapra és 100 koronára, Prisinecz* Györgyöt ugyanazért *9 hónapra és 100 koronára, ifj. Rubis* Lászlót ugyanazért *9 hónap és 100 koronára, Balog* János Fejszát ugyanazért *hat hónapra és 50 koronára.*

Csak vallásellenes izgatásért a következők ítéltettek el: *Danko* Miklós hat havi államfogházra és 50 koronára, *Bródi* András hat havi államfogház és 50 korona, *Réti* János hat hónap és 50 korona, *Csopik* Jura ugyanazért 1 év 4 hónap és 200 korona, *Szocska* Mária hat hónap és 50 korona, *Simulka* Péter Jura 8 hónap és 100 korona, *Fejszák* Iván 8 hónap és 100 korona.

Az ítélet kihirdetése után Illés Andor dr. főügyész fellebbezést jelent be az összes felmentések miatt, valamint a minősítés ellen is, amennyiben azt a vádtól eltérően enunciólták. A büntetések mérvét elfogadja, úgyszintén a törvényszék minden más rendelkezését is, azonban az ítélet ama részét, amelyben a törvényszék Vorobcsukot a megvesztegetés vádja alól felmenti, megfellebbezi.

Ezután az elítéltek valamennyien fellebbeztek az ítélet ellen, Vorobcsuk, Pircsák, Házi, Prisinecz, Babinecz, Rubis és Balogh kivételével, Vorobcsuk védője megnyugszik az ítéletben. A többi védő mind fellebbezést jelent be, és fenntartja semmisségi panaszait.

A bíróság elfogadja a perorvoslatokat. Illés Andor dr. főügyész kéri, hogy Kabalyukra vonatkozólag a vizsgálati fogság meghosszabbíttassék, és Szabó Miklós ellen vizsgálati fogság rendeltesék el. Klein Arthur védő kéri Kabalyuk szabadlábra helyezését, mert önként jelentkezett a bíróságnál. Amerikából jött haza ezért, tehát beigazolta, hogy a büntetést ki akarja állani. Barna Fülöp dr., Szabó Miklós védője kéri a főügyészi indítvány elutasítását, mert védencének állandó lakóhelye van, és nem tehető fel, hogy a fogság elől megszökjék. A vádlottak is kéri szabadlábra helyezésüket.

Rövid tanácskozás után az elnök kihirdeti a bíróság határozatát, mely szerint *Kabalyukra nézve fenntartják a vizsgálati fogságot, Szabó* Miklós ellen azonban nem rendelik el. A főügyész felfolyamodást jelent be a határozat második része ellen, és rendőri felügyeletet kér Szabó Miklósról nézve addig is, amíg a felfolyamodás elintézését nyer.

A bíróság a többi jelenleg vizsgálati fogságban lévő vádlott ellen a vizsgálati fogságot megszünteti.

Ezzel a főtárgyalás befejezést nyert.

Az ítélet indokolásának bevezető része az Illés Andor főügyész vádbeszédét teljesen magáévá tette. Mindazon vádlottak cselekményei a Btk. 172. és illetve 173. §-ában foglalt törvényes rendelkezések alá vonandók, akikre nézve a főtárgyalás adatai megnyugtató bizonyítékokat szolgáltatnak arra nézve, hogy a Btk. 171. §-ában meghatározott módon, és pedig szóval vagy nyomtatva-

nyok terjesztése útján a görögkatolikus hitfelekezet és annak klérusa ellen izgattak², avagy amellett a magyar állami alkotmányos intézményei és a magyar király törvényes joga ellen lázítottak is, éspedig annyival inkább, mert az izgatás lényege nemcsak a valótlan, de a való tények célzatos csoportosításában és az irányzatosságban ismerhető fel. Ezután a törvényszék az egyes vádlotakra vonatkozó tényállást a bizonyítékok alapján reaszumálta.

F

[1914 márc. végén]

Részlet Aradi Viktor „A rutén skizmapör” című, önállóan is megjelent röpiratának előzetesen a Szabadgondolat c. galileista lapban megjelent előszavából¹

A huszonötmilliónyi oroszországi és a negyedfélmilliónyi ausztriai ruténség félmilliónyi magyarországi testvéreinek haldoklásáról már egész irodalom keletkezett.

A szerencsétlen magárahagyott népet rettenetesen kijátszották az úrbéri rendezéskor, a tagosításnál, és birtoka romjain felépült a nagybirtok. Máramaros megye földjének egyharmadrésze kincstári birtok, és csak a többi kétharmadrészen osztozik a föld népe a nagybirtokkal. Bereg megye 632,765 holdnyi területéből 219,533 hold a Schönborn grófoké, akiken kívül még 43 nagybirtokos szorítja a földéhes népet. Ung megyében 196,386 katasztrális holdja van a kincstárnak, míg Zemplén megye egyenesen vezet a szerencsétlen birtokmegosztás terén. A zempléni földnek csak 4,36 százaléka a törpebirtokosoké, míg a nagybirtokosok a föld 50,40 százalékát mondhatják [a] magukénak. És még ezt a szerencsétlen aránytalanságot is megrontják a lehetetlen telekkönyvi viszonyok. Az írástudatlan parasztságot az illetékes hatósági közegekkel karöltve a hozzáértők játszi könnyúséggel forgatják ki apró parcelláik tulajdonából, és a ma még tengődő rutén holnap az országútra kerül. Ennek természetesen a legképtelenebb nyomor a következménye, – az a nyomor, amelyet Bartha Miklós, – azonkívül előtte és utána oly sokan megénekeltek.

És ezen a szerencsétlen népen a kizsákmányolók egész tenyészete él. A nagybirtokos szolgahadával, a Grödel–Popperek², a néppel meghasonlott unitus³ papság, a dzsentrí-desperádókat magába szívó közigazgatás és a közigazgatással szövetkezett kazár uzsorások légiója, míg a nép mellett senki sem áll. „Hazafias” középosztálya görcsösen megkapaszkodik a magyar dzsentriségbe, és hallani sem akar a népről. Természetes, hogy a kivándorlás napról-napra növekszik a rutének között, és az agónia kétségtelen jelei mutatkoznak. A táplálkozás a minimum alá szállott, és a hiányt pálinkával pótolták, felvirágoztatva a korcsmák és a közigazgatás által elnézett zugkorcsmák egész légióját. A folyton degenerálódó nép körében úgyszólván állandósultak a járványok, megindult az erkölcsi züllés, és sokan már elsiratták a magyarországi ruténséget, amikor az egy szomorúan brutális inkvizíció kapcsán hirtelen kilépett az aktivitás terére, és ma már a legelfogultabbak is kénytelenek koncedálni, hogy a félmilliónyi nép felébredt tetszhalotti álmából, és részt kér a történelem színterén.

Kétségtelen, hogy az ébredést megelőző rázkódtatást a máramarosi skizma-pör adta meg, de viszont ugyancsak kétségtelen az is, hogy az ébredésnek volt egy mélyebben fekvő előidézője is, – az ausztriai általános választójog.

A választójog kiterjesztése óriási hatást gyakorolt az ausztriai ruténségre, amely addig súlytalan paraszttömeg volt. A bécsi parlamentbe került rutén parasztpárt kedvéért a kormány kénytelen volt a galíciai és bukovinai ruténség érdekeire nagyobb figyelmet fordítani, és az azelőtt je-

² Az eredetiben szókimaradás és elírás folytán szó szerint ez áll: „...a Btk. 171. §-ában meghatározott és szóval vagy nyomtatványok terjesztése után” stb. A főszövegben a mondat legvalószínűbb rekonstrukcióját adjuk.

¹ A közlemény jegyzete: „Kivonat a szerző sajtó alatt levő, a ruténkérdésről szóló könyvének előszavából.” – A könyv egyébként 1914 áprilisában a szociáldemokrata Világosság nyomdában jelent meg. (*A rutén skizmapör*. Bp. 1914, Világosság, Rényi Károly bizománya. 80 l. – Nemzetiségi aktualitások könyvtára 1.) – A közlemény címe és lelohelye: *A rutén pörhöz*. – Szabadgondolat 1914. márc., 3. sz. 71–73. l.

² Az 1905-ben bárósított Groedel fivérek egyben nagykereskedők voltak Máramarosszigeten. Mintegy ötven évvel előbb hasonló „érdemekért” nyert báróságot a kapitalista Popper család.

³ Görögkatolikus.

lentőségtelen nép körében megindult a gazdasági fejlődés és a kultúrhaladás. És ami a legfontosabb, az ausztriai politikai pártok és a lengyel slachta kénytelen volt számolni a rutén parasztsággal, amelynek pártja a lengyel néppárttal szövetségbe vesztegette uralmát...

Hasonló nagy hatást tett az ausztriai országrészekben jelentkező ruszin (kárpatukrán) politikai megújulás a huszonötmilliónyi oroszországi ruténségre is, „Hogyha Ausztriában kialakul a rutén kultúra, úgy az orosz ukrajnisták hátvédet nyernek az oroszító törekvésekkel szemben, és a nagyorosz politika csődje elkerülhetetlen. Az orosz pánszlávok megmozdultak, és megindult az aknamunka Galíciában, Bukovinában.” (Aminek kirezgései természetesen észlelhetők voltak a skizma-mozgalomban is. *Szerk. jegyz.*)

Így került a rutén kérdés a külpolitika homlokterébe, és a változást csakhamar megéreztek a magyarországi rutének is. Ez a szerencsétlen nép úgy igyekezett kizsákmányolóitól menekülni és létminimumát megszerezni, hogy kijárt Galíciába, Bukovinába, Oroszországba és Amerikába munkát keresni. Nagyon sokan felkeresték a galíciai, bukovinai és oroszországi búcsújáró helyeket is, és ezek csakhamar különös változást észleltek. Oroszországban, Galíciában, Bukovinában és Amerikában barátságos emberekkel találkoztak, akik elhalmozták őket jótanáccsal, könyvekkel, sőt néha kisebb anyagi segítséggel is. És ezektől megtanulták, hogy azért megy rosszul a dolguk, mert papjaik kiforgatták őket ősi vallásukból. A gyámoltalan emberek gyanakodva tértek haza. Megfigyelték papjaikat, és észrevették, hogy azok kihagynak a miséből, kitépnek egyes lapokat a szertartási könyvekből, és csakhamar megindult a skizmamozgalom. A nép vissza akart térni ősei hitére, hogy kiengesztelje haragvó istenét.⁴ És Oroszországból jöttek az ortodox könyvek, és az emberek az orosz könyvekben keresték az igazságot...

És a naiv igyekezettel, a könnyfacsaróan szomorú próbálkozással szemben, – a gyilkos, kardéles probléma megoldására, a mi szerencsétlen pandúrvilágunk megcsinálta a máramarosszigeti skizmapört...

Aradi Viktor

G

1914 márc. 4

Beszkid Antal kárpatukrán nemzetiségű néppárti képviselő interpellációja gr. Tisza István miniszterelnökhöz és a földművelésügyi miniszterhez, valamint gr. Tisza István miniszterelnök válasza a máramarosszigeti „skizmatikus bűnper” tárgyában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 378–381., 382–384. l.

T. képviselőház! Nemrégén bátor voltam a t. miniszterelnök úrhoz interpellációt intézni a rutén skizmatikus pör tárgyában. Én a miniszterelnök úr válaszát nem találtam kielégítőnek, s ezért ebben a fontos kérdésben, melyhez Magyarország eminens érdeke fűződik, szükségesnek látom, hogy ma újra felszólaljak és új interpellációval éljek. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

Azóta sok minden történt. Ítélettel nyert befejezést a máramarosszigeti bűnpör is, melynek büntetőjogi részével, mivel az a bíróság dolga, nem kívánok foglalkozni, amelyből azonban egy pár kirívó részletet mégis kiszakítok, egyrészt azért, mert ehhez nekem jogom van, azért, mivel ez a pör részben engem is érint, másrészt pedig azért is, mert bizonyos részleteket általános politikai tekintetből bírálat alá kívánok venni. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! Ennek a pörnek egyik, hogy úgy mondjam, a középkorra, a boszorkánypörökre, vagy talán inkább a francia rémuralom idejére emlékeztető jelensége Duliskovics Arnold detektív szereplése. (*Igaz! Úgy van! Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Botrány!*)

T. képviselőház! Mindenekelőtt foglalkozni kívánok ennek a tanúként kihallgatott úrnak vallomásával, illetőleg vallomásának azzal a részével, amelyben reám célzott. (*Halljuk! Halljuk!*)

⁴ Az ebben a bekezdésben elmondottak közel járnak a probléma leegyszerűsítéséhez, vulgarizálásához, mely ekkortájt nem ritka a magyar liberális sajtóban. Kétségtelen, volt ráhatás, aminthogy kétségtelen azonban az is, hogy a cirillbetűs szerkönyvek és egyéb kiadványok hosszú emberöltőkön át érkeztek a Kárpátokon túlról, anélkül, hogy ennek a természetszerű kapcsolatnak hatósági elfojtására ilyen formában és mértékig az 1848 előtti feudális rendszer vállalkozott volna.

balfelől. Zaj és derűtség a jobboldalon.) Ő ugyanis azt mondta, hogy gróf Bobrinszkytól ő kért és kapott 2000 rubelt, ezert azért, hogy azzal itt az országban izgasson, és ezert azért, hogy egy magyar képviselőt, aki a parlamentben a rutén vádlottak érdekében interpellációt szándékozik előterjeszteni, megvesztegessen. *(Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Ez gyalázat! Botrány!)*

T. képviselőház! Ha méltóztatnak visszaemlékezni – hiszen nem régen történt –, én voltam az a képviselő, aki egy ilyen tárgyú interpellációt előterjesztettem, elsősorban engem ért tehát ez a rágalom. *(Nagy zaj és ellenmondások jobbfelől. Zaj bálról.)*

Huszár Károly (sárvári): Tudja bizonyítani? *(Nagy zaj és felkiáltások jobbfelől: No no!)* Tessek bizonyítani! *(Felkiáltások jobbról: Mit? Itt nincs mit bizonyítani! Itt nem mondott senki semmit!)*

Szmrecsányi György: Mi még egy kicsit érzékenyek vagyunk! *(Mozgás jobbról.)*

Elnök: Kérem Szmrecsányi képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólásaival zavarni a szónokot.

Bikádi Antal: Maguk már hozzászórtak a margitszigeti panamákhöz! *(Folytonos nagy zaj. Elnök csenget.)*

Beszkid Antal: A Pester Lloyd és a Világ című lapok egyenesen reám mutattak.

T. képviselőház! A legnagyobb felháborodással, a legnagyobb indignációval utasítom vissza ezt a rágalmat. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Senki sem mondta!

Huszár Károly (sárvári): De a lapjaik megírták! *(Zaj a baloldalon.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek, képviselő urak.

Beszkid Antal: T. képviselőház! Hogy csak ma teszem ezt, azt indokolom először azzal, hogy ez a bűnper csak most nyert ítélettel befejezést, s nem akartam azt megelőzni, másodsor pedig azért, mert én elvártam volna éppen a miniszterelnök úrtól azt, amikor itt a parlamentnek bármely tagját ilyen rágalom éri, megteszi azt, hogy felálljon már eddig is, és ezt a vádat megcáfolja. *(Zaj és ellenmondások a jobboldalon.)...*

Súlyosbítja a rágalmat egy, a „Szepesi Lapok”-ban megjelent támadás, mely „Tisza állítólagos győzelmét” magasztalja az ő felszólalása és interpellációja felett, – s amely hivatalos, sajtóirodai forrásra hivatkozik.

Beszkid Antal: Én a t. miniszterelnök úrnak ezen győzelmeit nem irigylem *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*, azonban véghetetlenül sajnálom, hogy amikor én itt a képviselőházban egy szegény, kultúrátlan nép érdekében felszóltam, mikor én ezen nép bajaira rámutattam, mikor kértem igazságos elbánást, igazságos eljárást, amikor én önöket arra kértem, adjanak nekik kultúrát, akkor, t. képviselőház, meg leszek rágalmazva és ki leszek itt figurázva. *(Mozgás és derűtség a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Bakonyi Samu: Igazán mulatságos dolog! *(Felkiáltások a jobboldalon: Ki figurázta ki?)*

Szmrecsányi György: A sajtóiroda!²

Farkas Pál: Mit tett a sajtóiroda?

Beszkid Antal: De, t. ház, rámutatok e bűnpernek egy másik súlyos kirívó részletére. Nemcsak a vádlottak, de a tanúk nagy része is azt panaszkolta, hogy a határrendőrség és csendőrség a legnagyobb brutalitásokat követte el. Itt panaszkodtam interpellációmban, hogy a közigazgatás az oka annak, hogy az a szerencsétlen mozgalom künn az országban így elterjedhetett. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ha vissza méltóztatnak emlékezni, hogy körülbelül 1904-ben kezdődött ez. Amerikából hazatért parasztok voltak az első hirdetői ennek a mozgalomnak. Izán történt, és ott nyertek számos hivat; ebből állott elő az első izai per. Azt hittem, ha ilyen per támad, amely oly kényes kérdést érint, ebből okulnak, ez tanulságul szolgál azoknak a hivatalnokoknak, akiknek kötelessége az államban ezekre felügyelni.

De mi történt később? Erőt vett megint a nemtörődömség, a közigazgatás a határrendőrökre, a csendőrökre bízta a nyomozást. Én itt a képviselőház előtt azt kértem, t. miniszterelnök úr, alkalmasnak tartja-e a csendőrséget és a rendőrséget arra, hogy ilyen kényes, az országot oly mélyen érintő kérdésben, ily fontos dologban nyomozzon? *(Mozgás és derűtség a jobboldalon; felkiáltások: Hát ugyan ki nyomozzon? Zaj. Elnök csenget.)* Azt kértem, vajon vallási fanatizmusból keletkező ügy elintézésére alkalmas-e a határrendőrség vagy a csendőrség? Rámutattam, t. miniszterelnök

² Értsd: a miniszterelnökségi sajtóiroda.

úr, arra, hogy igenis voltak esetek az országban, amikor vallási fanatizmusból ügyek keletkeztek, és a szolgabíró csendőröket mozgósított; de ennek mindig megvolt a szomorú következménye. Én nem tartom alkalmasnak őket arra, hogy ily kényes ügyeket velük lehessen elintézni.

Egy hang (jobbrol): Nem elintézni, csak nyomozni!

Szmrecsányi György: Zsandárral ilyet nem lehet elintézni.

Elnök: Kérem Szmrecsányi képviselő urat, ne méltóztassék közbeszólni.

Beszkid Antal: De visszatérek Duliskovics Arnold szerepére. Az ilyen agent-provokatór szerepeltetése, azt hiszem, nem szolgál valami nagy díszünkre. De nemcsak azt kérdezem, hogy vajon alkalmas-e az ilyen egyéniség arra, hogy ő az ilyen mozgalomnak gátat vessen, vagy egyáltalán ért-e ő az ilyen dologhoz? Én az ő vallomásából a perben azt látom, hogy ez a detektív inkább arra szolgált, hogy jobban elmérgesítse az ügyet (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) és talán a kutatás folytán mesterségesen csinált vádlottakat. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Beugratta őket! Zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. ház!

Beszkid Antal: És miért? Azt mondják, a saját rokonait sem kímélte, és azokat is beugratta. (*Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Huszár Károly (sárvári) (közbeszól.)

Elnök: Kérem Huszár Károly képviselő urat, ne méltóztassék állandóan zavarni a tárgyalást.

Beszkid Antal: Múltkori interpellációmban elmondtam részben az okokat, amelyek előidézték a skizma-mozgalmat Magyarországon, rámutattam e nép nyomorúságára. Ma kiegészítem ezt valamivel, és itt különösen először is vallási mozzanatokra mutatok rá. Ami ezt a skizmát olyan könnyen terjeszthetővé tette, az különösen Máramarosban a párbér kérdése. És ha az erre a szerencsétlen bűnpörre elköltött százezreket arra fordították volna (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), hogy azt a párbért rendezzék, hogyha itt atyai jóindulattal kezelik ezt a kérdést, ha lelkipásztoraik visszatartják ettől a mozgalomtól ilyen módon, ennek a mozgalomnak régen híre sem volna. Én állom és igazolom ma is azt, hogy ha ez a politika bekövetkezik, akkor ilyen mozgalom többé ott megtörténni nem fog, s ha át is tértek volna egyesek, ha látják azt a jóindulatot a kormány részéről, akkor bizonyára a régi vallásra visszatérnének.

A másik kérdés, amely egyáltalában a Felvidék lakosságát sújtja, és különösen Máramarosban és Beregben nagyon érinti a népet, az erdő és a legelő kérdése. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

T. képviselőház! Az erdő- és a legelőtörvényeknek rideg intézkedései vannak. Én elismerem, hogy a minisztériumokban a hozzájuk felkerülő ügyekben ma méltányosabb eljárást követnek. Elismerem azt, hogy ott az egyes esetekben ma már eltekintenek ezektől a rideg intézkedésektől; de az erdőgondnokságok, erdőtisztviségek a törvény betűjéhez ragaszkodnak. Egyöntetű eljárás ezekben a dolgokban nincs. És én azt kérném, hogy ha csak lehetséges, mielőbb a törvénynek ezen rideg intézkedéseit revízió útján enyhítenék és méltányosabb eljárást hoznának be. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ez szükséges különösen Máramarosban és Beregben azért, mert ott a földbirtoknak körülbelül fele van a kincstár kezén és olyan földbirtokosok kezén, akik közvetlen a néppel nem érintkeznek. (*Úgy van! a baloldalon.*) Márpedig ott, ahol hivatalnokok, tisztek kezelik a birtokokat, ott a humánus eljárás a nép irányában ki nem fejlődhetik.

Befejezem beszédemet. Azt szeretném, ha ez határkö volna az eddigi rossz politika és az eljövendő jobb politika között, amely ezután kell hogy bekövetkezzék. Szeretném, ha az a máramarosszigeti bűnper, ha már megvan, legalább oktatásul szolgálna, hogy abból megismernők azokat a bajokat, melyek ezt a népet a nyomorúságban tartják, hogy megtaláljuk azokat a gyógyszereket is, amelyek meg fogják ezt gyógyítani. (*Helyeslés balról.*)...

Két interpellációt terjeszték elő: egyet a miniszterelnök úrhoz és egyet a földművelésügyi miniszter úrhoz, és bátor leszek azokat felolvasni. (*Halljuk! Halljuk! balfelől. Olvassa.*)

Interpelláció a miniszterelnök úrhoz.

1. Kérdem, hajlandó-e megnevezni azt a képviselőt, akinek megvesztegetésére Duliskovics detektív kért és kapott pénzt? és találkozott-e olyan képviselő, aki erre vállalkozott?

2. Hajlandó-e beszüntetni a sajtóiroda visszaéléseit a vidéki lapokban elhelyezett hírlapi cikkeknek valótlan beállítására tárgyában?

3. Hajlandó-e a máramarosszigeti bűnpörben beigazolt csendőri és határrendőrségi brutalitások megtorlása tárgyában sürgősen intézkedni?

Interpelláció a földművelésügyi miniszter úrhoz.

1. Hajlandó-e az erdő- és legelőtörvényeket a gyakorlati élet által igazolt méltányosabb alakban való módosítása végett revízió alá venni?

Elnök: Az interpellációk kiadatnak a miniszterelnök úrnak, illetőleg [a] földművelésügyi miniszter úrnak.

A miniszterelnök úr kíván szólni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Méltóztassanak megengedni, hogy t. barátom, a földművelésügyi miniszter úr beleegyezésével mindkettőnk és az egész kormány nevében egyszerre adhassam meg az interpellációra a választ. (*Helyeslés.*)

Mielőtt magára a válaszra áttérnék (*Halljuk! Halljuk!*), kénytelen vagyok rövidesen foglalkozni (*Zaj balról. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) az interpelláló képviselő úrnak személyes sérelmeivel is.

Itt mindenekelőtt megjegyzem, hogy igazán a jelen pillanatig abszolúte még eszem ágában sem volt azt gondolni, mintha bárkinek eszébe juthatna, hogy a Duliskovics-féle vallomásban említett képviselő a képviselő úr lehetne. (*Úgy van! Felkiáltások jobbfelől: Senki sem mondta!*)³ Én igazán nem értem a képviselő urat. (*Zaj. Felkiáltások balfelől: Hát ki volt?*) Egész eddigi működése semmi támpontot arra nem szolgáltatott, hogy azt gondolják róla, mintha pánszláv agitátorok őt akarnák interpellációkra megnyerni, és igazán nem értem, miként vehette ezt magára a képviselő úr...

Most áttérek az interpellációban tett konkrét kérdésre.

A képviselő úr azt kérdi, hogy hajlandó vagyok-e megnevezni azt a képviselőt, akinek megvesztegetésére Duliskovics detektív kért és kapott pénzt, és találkozott-e olyan képviselő, aki erre vállalkozott. Duliskovics detektívnek – nem megvesztegetésről van szó – erre vonatkozó jelentései természetesen bizalmas jellegűek, és azokról nem vagyok hajlandó további felvilágosítást adni. (*Nagy zaj balfelől.*) ...

A miniszterelnök kijelentését sorozatos ellenzéki, főleg néppárti közbeszólások követték. Tisza ennek ellenére nyitva hagyja a kérdést, sőt a feszültséget még fokozza azzal, hogy a pörben említett gr. Bobrinski és Duliskovics beszélgetéseiről sem hajlandó felvilágosítást adni. – Elutasítja Beszkid Antalnak a sajtóirodával kapcsolatban tett célzását, majd rátér a képviselő által említett karhatalmi brutalitások kérdésére.

...Végül azt kérdezi a képviselő úr, hajlandó vagyok-e a máramarosszigeti bűnpörben beigazolt csendőri és határrendőri brutalitások megtorlása tárgyában sürgősen intézkedni.

Nekem ilyen brutalitásokról tudomásom nincs. Ismétlem, határozottan tiltakozom, hogy egyes szerencsétlen, megszorult és esetleg kitanított vádlottaknak ilyen állításai miatt ez a testület megbélyegeztessék. Ennélfogva semmiféle további intézkedés szükségét fennforogni nem látom. (*Helyeslés jobbról és a középén. Zaj és közbekiáltások balfelől.*)

Bartos János (közbeszól. Nagy zaj.)

Elnök: Bartos képviselő urat rendreutasítom. Csendet kérek.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Méltóztassanak még megengedni, hogy t. barátomhoz, a földművelésügyi miniszter úrhoz intézett azon kérdésre is válaszoljak, hogy „hajlandó-e az erdő- és legelőtörvényeket a gyakorlati élet által igazolt méltányosabb alakban való módosítása végett revízió alá venni.”

T. ház! Erre nézve mindkettőnk részéről kijelenthetem, hogy magam is a legelőügyek rendezését a hegyvidéki lakosságok egyik legfontosabb érdekének tartom (*Helyeslés.*), és magunk is egyik legfontosabb kérdésnek tekintjük, hogy az erdőfenntartásnak és a legelőszükséglet ellátásának sokszor igen nehezen összeegyeztethető, de egyaránt nagyfontosságú érdekei lehetőleg egymás sérelme nélkül megóvassanak. (*Helyeslés jobbról és a középén.*) Ebben a tekintetben a törvény-

³ A paktumkérdésben adott miniszterelnöki válasz körüli vita fejleményei során (I. 23. sz. irat) kitűnik, hogy *Vajda* Sándor román nemzetiségi képviselőt valóban megkörnyékezte *Duliskovics*, ha nem is ebben a tekintetben, hanem egy „szláv baráti körből” érkezett ajánlással kapcsolatban, de *Vajda* átlátott *Duliskovics* szándékán, és nem ült fel a provokátornak, mint azt 1914. ápr. 23-i képviselőházi felszólalásában részletesen kifejti. (L. uo.) – Nyilvánvaló, hogy a *Vajda–Duliskovics*-kapcsolat így zárulhatott, mert különben *Tisza* feltétlenül hűtlenségi eljárás alá fogta volna *Vajdát*. Ugyanakkor – s az említett *Vajda*-felszólalással kapcsolatban erre visszatérünk – feltehető, hogy *Vajda*, ha nem is ezekkel, de más magyarelles bel- és külföldi körökkel már korábban is kapcsolatban állott. Bizonyíték erre az a román politikai történeti forrásból fennmaradt feljegyzés, mely szerint 1908 márciusában ő közvetítette a trónörökös és erdélyi román politikai személyiségek bizalmas találkozóját. (Vö.: *Iratok V. köt. 38. sz. irat; The nationality problem in Austria-Hungary. The reports of Alexander Vaida to Archduke Franz Ferdinand's chancellery.* Edited by Keith *Hitchins*. Leiden 1974, E. J. Brill. XVI., 22–23. l.)

hozás bölcsessége megalkotta a közlegelőkre vonatkozó törvényt, amely messzemenő államsegéllyel nyújt módot a legelőügy előnyösebb megoldására. Ami pedig az erdőtörvényt illeti, t. barátom, a földművelésügyi miniszter úr kidolgozott már egy erdőtörvényjavaslatot, amely jelenleg éppen itt van ebben a táskában; a legutóbbi napokban is itt töltött időmnek tetemes részét ennek a törvényjavaslatnak tanulmányozása vette igénybe. Remélem, hogy mihamarább abban a helyzetben leszünk, hogy ezt a javaslatot a háznak beterjeszthetjük.

Ez a javaslat természetesen elsősorban azt a nagy közérdeket kell hogy szolgálja, hogy az ország fenyegetett erdőállománya a további pusztítástól megvédessék (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*), másrésztől azonban tekintettel kell hogy legyen az erdők között lakó népesség állattenyésztési és legeltetési érdekeire is. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Midőn végül még csak azt jegyzem meg, hogy abban szintén egyetértek a képviselő úrral, miszerint a parbér éppen a rutén egyházmegegyek egyes egyházainak nagyon is égető, fájó és orvoslást kívánó kérdése, ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy ezelőtt tíz évvel az én csekélységem volt az, aki a párber-ügy komoly tanulmányozását és az erre vonatkozó adatoknak összefrását kezdeményeztem. (*Úgy van!*) Azután a képviselő urak jóvoltából innen eltávolítottam, és igazán nem tehetek róla, hogy ez az ügy is, mint annyi más, utódaim alatt szintén zsákutcába és útvesztőbe került. (*Zaj. Úgy van! jobbról.*)

Most ki fogjuk venni ebből a zsákutcából, ki fogjuk venni ebből az útvesztőből, de méltóztatassanak megengedni, hogy beszélni róla csak akkor fogunk, amikor – remélem mentül előbb – a dolog megérett a megoldásra. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Kérem a t. házat, hogy a mindkettőnk nevében adott válaszmint mind a két interpellációra vonatkozólag tudomásul venni méltóztatassék. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ábrahám Dezső: Majd meglátjuk, az Apponyi-féle népoktatási törvényt nem viszik-e zsákutcába! (*Zaj.*)

Elnök: Kérem Ábrahám képviselő urat, maradjon csendben! Az interpelláló képviselő úr kíván szólni?

Beszkid Antal: Nem szólaltam volna fel, t. ház, de erre indít engem a miniszterelnök úrnak egy reám vonatkozó sértése. (*Mozgás a jobboldalon.*) Az az állítása, hogy én bemocskoltam volna a magyarországi hatóságok tekintélyét. Ezt kikérem magamnak. (*Mozgás a jobboldalon.*) Ilyet én nem mondtam. Amit én interpellációmban felhoztam, az az volt, hogy a királyi ügyész ott a perben maga mondta, hogy a rendőrségi, csendőrségi és határrendőrségi brutalitások tárgyában meg fogja indíttatni az eljárást. (*Úgy van! a baloldalon.*)

A miniszterelnök úrnak, mondhatom – bár nem akartam volna megbántani –, meglehetősen cinikus és rabulisztikus választ nem vehetem tudomásul. (*Helyeslés balról. Zaj a jobboldalon.*) Amit a legelő- és erdő-kérdésről mondott, azzal egyetértek, egyebekben nem vehetem tudomásul választát. (*Zaj.*)

Elnök: A miniszterelnök úr kíván nyilatkozni?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nem!

Elnök: Felteszem a kérdést: tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök úrnak Beszkid Antal képviselő úr interpellációira adott választát, igen vagy sem? (*Igen.*)

A válasz tudomásul vétetik.

H

1914 márc. 17

*Miniszterelnökségi feljegyzés és gr. Berchtold Lipót közös külügyminiszterhez intézendő tervezett átirat-fogalmazvány Platon New York-i orosz gör. kel. érseknek az induló máramarosi skizmapörrel összefüggő, a galíciai oroszokat és a Magyarországról kivándorolt kárpátukrán (ruszin) tömegeket befolyásoló működése tárgyában*¹

ME 1914–XXII–1415
(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Külügyminiszter úr a new-yorki orosz orthodox érsek agitatója tárgyában.

Pro domo.

A külügyminiszteri irattal megküldött new-yorki cs. és kir. főkonzulátusi jelentés szerint: az ismert nagyorosz agitator, gróf Bobrinski vezetése alatt álló galíciai orosz egyesületeknek, Galícia és a galíciai oroszok „felszabadítását” célzó, s a legutóbbi időben ismét újult erővel megindított propagandája az amerikai orosz orthodox egyház legfőbb vezetőségénél is visszhangra talált.

Platon new-yorki orosz orthodox érsek ugyanis már a „Russian Orthodox American Messenger” m. évi júliusi számában is egy, a monarchiát erősen sértő felhívást tett közzé a „Kárpátok mellett élő igazhitű oroszok martyrjainak segélyezésére” szolgáló pénzgyűjtés érdekében.

Ezen felhívásnak azonban mindeddig – úgy látszik – nem volt kellő pénzügyi eredménye, úgy, hogy Platon érsek egy újabb, sokkal terjedelmesebb, de nem kevésbé heves hangú nyilatkozat kibocsátására határozta el magát, midőn a nevezett lap m. évi november hó 14-én kelt számában újabb felhívást intézett az amerikai orthodoxokhoz a fent említett célra való adakozás előmozdítása céljából.

A szóban lévő felhívás kivonatos tartalma a következő:

Az osztrák kormány a galíciai és a magyar oroszok fiainak őseik vallásához való visszatérését még most is hazaárulásnak és felségsértésnek tekinti, amelyet teljes szigorral és kíméletlenül büntetni kell, s mindent elkövet, hogy a szent Oroszország rabszolgaként élő szerencsétlen fiainak lelkében az igazhitűség fellobbanó fényét kioltsa.

A hírlapokból köztudomású, hogy az Úr ismert szolgáját, Aleksiej lelkészt [Kabalyuk] rögtön Ausztriába érkezése után letartóztatták. Aleksiejt a hazájában élő s az orosz vallásért szenvedő mártýrok iránt érzett részvéte vitte haza, hol egyenesen bűnvádi eljárás alá került, mint az igazhitűség többi mártýrjai, kik egyetlen napot sem tudnak vizsgálatok, letartóztatások és súlyos büntetések nélkül eltölteni.

A szent egyház ezen üldözött fiai azonban nem vesztik el bátorságukat, sőt ellenkezőleg a hitükért folytatott küzdelemben megedződnek, s tekintetüket az igazhitű oroszok felé fordítva, onnét várnak segítséget és vigaszt.

És mintha a Kárpátok mellett élő oroszok nyomora még kiegészítésre szorult volna, immár harmadik esztendeje elemi csapások is sújtják e népet.

Szeretett amerikai igazhitű oroszaim! Halljátok-e a hazában élő testvéreitek jajszavát? S ha halljátok, miért nem siettek segítségére?!

Három hónappal ezelőtt hivatkoztam könyörületos orosz szívetekre, s elsőnek a saját adományomat küldöttem. És mi történt? Adtak valamit lelkészeitek, valamit az egyes világiak, s ilyképpen mindössze 400 D gyűlt össze. Ily összeget voltak csak képesek az itt élő összes igazhitű oroszok testvéreik érdekében összeadni!

Tegnap a „Svijet” szerkesztőségéhez újabb 100 D-t küldtem a Kárpátok mellett élő s segítséget szenvedő testvéreink részére, s mivel nincs reményem arra, hogy az említett szerkesztőséghez annyi adomány is érkezzék, mellyel a szűkölködőknek csak ezredrészén is segíteni lehetne,

¹ Az ide tartozó közös külügyminiszteri–miniszterelnöki iratváltás fejleményeiből l. még az 1914. szept. 4-éről kelt miniszterelnökségi pro domo-t (mint bizalmas feljegyzést) az osztrák-magyar monarchia területéről kivándorolt rutének (kárpátukránok) körében folyó állítólagos nagyorosz vallási-politikai propaganda rendszeres megfigyelése tárgyában (ME 1914–XXII–1415 [6331]).

hozzátok fordulok, lelkipásztorok, mint az igazhitűség előharcosaihoz! A ti szellemi és lelkipásztori befolyásotokkal s a ti jó példátok által élesszéték fel az *igazhitűség előmozdítóinak* már meglévő *egyesületeit* (Bruderschaften der Förderer der Rechtgläubigkeit), ott pedig, hol ily egyesülések még nem létesültek, nyissátok meg számukra az utat.

És te, amerikai igazhitű oroszság, egyesülj az igazhitűség előmozdítóinak testületében, mert csak ily módon tudunk a Kárpátok mellett élő s az igazhitűségért szenvedő oroszokon segíteni, s az ott éhezőket, de egyszersmind az itt szükségét szenvedőket is támogatni.

Csaknem naponként szaporodik az amerikai oroszság a „régii hazából” kivándorlók folytán, aki[k] lelkükben kétségkívül igazhitűek, de tévedésből a görög katolikusokhoz (ruthének) számítják magukat. Mi azonban természetesen hozzá fogjuk őket segíteni ahhoz, hogy igazhitűek legyenek.

A fent említett egyesület részére új hatóságot fogok létesíteni, melynek élén Sándor püspök fog állani. Ez a hatóság fogja kidolgozni az egyesület további teendőinek összes részleteit. Egyelőre csak annyit mondhatok, hogy az egylet havonként kétszer „Az igazhitűség előmozdító” (Rewnitel Pravoslavja) című, *ruthén nyelven* megjelenő folyóiratot fog kiadni.

Az egylet minden tagja, ki havonta 10 centet fizet, ingyen kapja e lapot, mely vallás-erkölcsi és történelmi tartalmú lesz.

Az igazhitűség előmozdítására alakult egyesületek elnöke minden hitközségben a mindenkori lelkész, a titkár és a pénztáros pedig választatik.

A havonként fizetendő 10 centnyi járulékokból az egyesület pénztárosa fejenként 2 centet visszatart irodai kiadásokra, a fennmaradó 8 centeket pedig a lelkészi-vezetőség főpénztárosához küldi meg.

Évenként kétszer kötelező gyűlések fognak tartatni a missio minden egyházközségében, azonban az egyesület minden tagja tetszés szerint máskor is tartathat gyűlést, ha az valami okból szükségesnek látszanék.

Munkára tehát, szeretett gyermekeim! Az igazhitű egyház, – úgy a Kárpátok melletti oroszoké, mint az ittenieké – igazi, hathatós támogatást vár tőletek, olyant, amely a szükségnek megfelel.

Terveztetik:

Közös külügyminiszter úrnak.

Hivatkozással f. évi február hó 21-én, 832 sz. a. kelt nagybecsű átiratára, van szerencsém a new-yorki cs. és kir. főkonzulátusnak Platon orosz orthodox érsek agitatioja tárgyában tett jelentését, mellékletével együtt, betekintés után köszönettel visszazárni.

Ez alkalommal tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék illetékes külügyi szerveinket utasítani, hogy a szóban lévő jelentésben említett s az „igazhitűség előmozdítására” létesített amerikai orosz egyesületek működését, valamint az ezen egyesületek kiadásában megjelenő „Rewnitel Pravoslava” című lapot kísérjék figyelemmel, s különösen arra vonatkozólag igyekezzenek értesítéseket szerezni, vajon az említett amerikai orosz szervezet tényleg küld-e a monarchiában élő oroszok részére adományokat, s ha igen, hova és kiknek küldetnek ezen pénzüsszegek?

Budapest, 1914. március hó 17.

Márffy s. k.
L Petry s. k. III/18.
f. v. III/18 J
III/21 Tisza s. k.

I

1914 márc. 19

*Aradi Vikornak mint a pétervári „Russkoe Slovo” tudósítójának nyilatkozata
a Népszavában a máramarosszigeti rutén skizmapörről¹*

Igen tisztelt szerkesztő úr! A kormány kékfödelű „Igazmondó”-jában, a „Magyar Figyelő”-ben a „Magyar Távirati Iroda” „különleges szempontokból” kiküldött Rónai-Aross-a² csodálatos íráskészséggel vázolja a máramarosi skizmapör körüli félhivatalos megfigyeléseit.³ Mellékesen természetesen műlelkes kirohanást intéz a radikálisok ellen is, és ezzel kapcsolatban gyáván-burkoltan rágalmoz. „Sajnálattal hallottam róla, hogy a »Slovo« című orosz lapban magyar kéztől a pört ferde világításba helyező kritikák jelentek meg... Hogy mindez az odaadó, kitarító és másfél hónapon át költséges bombardírozás minő erőforrásokból táplálta magát, és minő lelki támpontokon nyugodott, azt igazán érdemes volna tudni. A hatóságok elég lojálisak voltak, és nem kutatták...”

Hogyha Rónai-Aross cikkének ebben a részében véletlenül igazat írt volna, nem volna megjegyzésem. Elvégre Rónai-Aross írta. Csakhogy nem mond igazat, mert úgy a máramarosszigeti rendőrség, mint a budapesti határrendőrség végzett ebben az irányban nyomozást, és amikor nem értek, – mert nem érhetek el kellő eredményt, a kormánypárti sajtó feszegetni kezdte a „Russkoe Slovo”-ügyet.

Minderre egyetlen megjegyzésem van. A „Russkoe Slovo” tudósításaim alapján súlyos, de igaz kritikát írt. Megírta azokat a sötét eseteket, amelyeket ugyancsak tudósításaim alapján megírt a Népszava is, és amelyeket részletesebben ismertettem most megjelent könyvemben. Egyaránt támadta a máramarosi visszaéléseket és gróf Bobrinszky szereplését. A „Russkoe Slovo” nem rágalmozott, mint ahogy a „Magyar Figyelő” teszi. Ezért a „Magyar Figyelő” esetén, gyáva gyanúsításait nem is fölháborodva, hanem mosolyogva utasítom vissza.

Soraim közlését előre is köszönve vagyok szerkesztő úrnak kész híve

Aradi Viktor
a „Russkoe Slovo” tudósítója⁴

¹ A közlemény címe és lelohelye: *A kormány „Igazmondója” a rutén skizmapörről.* (Levél a szerkesztőhöz.) – *Népszava* 1914. márc. 19; 67. sz.

² *Aross* Lajos, rónai (1873–1922): volt dési pénzügyi hivatalnok, közíróként élt a fővárosban; 1905-ben „Szeljegyzetek a politikai válsághoz” címmel írt röpiratot.

³ *A rutén pör és tanulságai.* – *Magyar Figyelő* 1914. márc. 16; 6. sz. 417–425. l.

⁴ Elgondolkoztató tényként érdemes a közölt hírlapi nyilatkozathoz hozzáfűznünk, hogy az említett (I. A.) irat jegyz. *Gerovski* Román pétervári orvos által közzétett, később a *Zastavá*-ban, az újvidéki szerb radikális hírlapban is megjelent, *Tiszához* intézett nevezetes hírlapi nyílt levél először a *Novo Vreme*-ben, a *Russkoe Slovo* pétervári laptársában jelent meg. – A szerző egyébként még 1914. január elején hasonló jellegű hosszabb riport-tudósításban számolt be a skizmapör főtárgyalásának első napjairól a *Huszdik Század*-ban is. (*Nemzetiségi fejlemények.* – *Máramarosi képek.* – *Huszdik Század* XV, 30. köt. 1914. jan. 10; 1. sz. 78–85. l.)

J

1914 máj. 5

*Gr. Berchtold Lipót közös külügyminiszter átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz
a gr. Bobrinski odesszai szerelésével kapcsolatos sajtóvisszhang (Russzkaja Rjecz)
tárgyában*¹

ME 1914–XXV–3533
(Gépírásos másolat)

Budapest, 1914. évi május hó 5-én.
Bizalmas.

1975. szám
Tárgy: A „Russzkaja Rjecz”
két cikke

Nagyméltóságú gróf Tisza István úrnak,
t. t., m. kir. miniszterelnök stb. stb. stb.

Van szerencsém az odesszai cs. és kir. főkonzulátus f. évi április hó 11-én és 14-én kelt 67/P. és 75/P. sz. jelentéseit, amelyekkel a „Russzkaja Rjecz”-nek *Bobrinski gróf*² odesszai szereplésére, illetőleg az ukrain-mazzeppin mozgalomra vonatkozó cikkeit terjeszti fel, idezárva Excelenciádnak szíves tudomásvétel végett azzal a felkéréssel megküldeni, *hogy a közleményeket az osztrák cs. kir. miniszterelnök úr útján hozzám visszajuttatni méltóztassék.*

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Berchtold sk.³

¹ Az irat borítólapján lévő, 1914. máj. 8-ról kelt gépírásos feljegyzés szerint a közös külügyminiszter egyéb anyaggal együtt „visszakérőleg megküldi az odesszai főkonzulátus jelentését gróf Bobrinski odesszai szereplése tárgyában.” – A jelzett mellékleteket nem találtuk.

² A kiemelések piros ceruzával aláhúzva.

³ Az átirat 1914. júl. 6-i válaszát l. ME 1914–XXII–1415 (3535). – *Berchtold* újabb átiratát az egyesült államokbeli rutének körében „vallási téren kifejtett nagyorosz propaganda tárgyában” (1914. júl. 23-án) l. ME 1914–XXII–1415, és egyidejű újabb bizalmas átiratát „az egyházi skizmatikus mozgalom terjedéséről az Amerikába kivándorolt osztrák és magyar rutének között” – Uo., ME 1914–XXII–1415 (5694). – Az ügyhöz tartozik még a miniszterelnökségi pro domo és Sándor János belügyminiszterhez intézett választervezet (1914. szept. 4.) Nuber New York-i közös főkonzul jelentéséről stb. e tárgyban: ME 1914–XXII–1415 (5693).